

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
Регіональний філіал у м. Одесі

РЕГІОНАЛЬНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ФОНДУ
ім. ФРІДРІХА ЕБЕРТА
в Україні та Білорусі

ІНСТИТУТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
ДИПЛОМАТИЧНОЇ АКАДЕМІЇ
Міністерства закордонних справ України

УКРАЇНА І ГРУЗІЯ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ, ЕКОНОМІЧНИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: НАСЛІДКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

*Матеріали міжнародної конференції
23—24 жовтня 2009 р., м. Одеса*

UKRAINE AND GEORGIA IN THE CONTEXT OF POLITICAL, ECONOMIC AND SECURITY TRANSFORMATIONS: CONSEQUENCES AND PROSPECTS

*Materials of the international conference,
23rd—24th October, 2009, Odessa*

Одеса
Фенікс
2009

УДК 323.116:338.1(479.22)(477)

ББК 66.2(4Укр)

Матеріали підготовлено в Регіональному філіалі Національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі: 65107, вул. Канатна, 83, тел. (048) 728-05-09. За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове. Зміст публікацій відображає виключно позицію авторів.

Збірник містить матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої проблематиці економічних, політичних та безпекових трансформацій України та Грузії в контексті геополітичних процесів в Чорноморському регіоні. У конференції взяли участь молоді науковці та експерти з України, зокрема з Києва, Львова, Донецька, Одеси, з Росії, Грузії, Болгарії, Угорщини, Польщі, Німеччини, Бельгії, генеральні консули причорноморських держав та Польщі в Одесі. Учасники конференції розглянули проблеми, вирішення яких матиме стратегічне значення не тільки для України та Грузії, але й для всього Чорноморського регіону. Зокрема на конференції розглядалися питання розвитку громадянського суспільства після «кольорових революцій» в Грузії і Україні, перспективи європейської інтеграції двох держав, роль України та Грузії у створенні європейського енергетичного простору, безпекові загрози у Чорноморському регіоні та їх можливі наслідки для України і Грузії.

This Collection consists of the materials of the international academic Conference, which was dedicated to the problems of economic, political and security transformations of Ukraine and Georgia in the context of geopolitical processes in the Black Sea region. The young researchers and experts from Ukraine, in particular from Kyiv, Lvov, Donetsk, Odessa, from Russia, Georgia, Bulgaria, Hungary, Poland, Germany, Belgium, as well as Consul-generals in Odessa of the states from Black Sea area and Poland took part in the Conference. Participants of the conference considered problems, solving of which would have a strategic significance not only for Ukraine and Georgia but also to the whole Black Sea region. Among others, issues of the civil society role after the “colored revolutions”, perspectives for the European integration of two states, role of Ukraine and Georgia in the creation of the European energy space, security threats in the Black Sea region and their possible consequences for Ukraine and Georgia were examined.

ISBN 978-966-438-229-5

© Регіональне представництво
Фонду ім. Фрідріха Еберта
в Україні та Білорусі, 2009

© ПП «Фенікс», оформлення, 2009

ВСТУПНЕ СЛОВО

Урсула Кох-Лаугвітц

керівник Регіонального представництва Фонду
ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, м. Київ

Шановні пані та панове!

Дякую вам за надану можливість висловити декілька думок. Тема цієї конференції — «Україна та Грузія в контексті політичної, економічної та безпекової трансформації: наслідки та перспективи» може бути розглянута як формат для дискусії щодо майбутнього Чорноморського регіону. Говорити про перспективи означає дивитися вперед та розробляти план, який буде спроможним дати ефективну відповідь викликам у сферах, які ми тут будемо обговорювати в Одесі. З такою стратегією та інтенсивним діалогом з іншими чорноморськими країнами, Україна та Грузія можуть стати передвісниками розвитку як власних національних держав, так і всього регіону.

Ми знаходимося на початку дводенної дискусії щодо дуже комплексних питань; усі вони відносяться до України, Грузії і Чорноморського регіону. Давайте визначимося з головною метою цих двох днів: розробити стратегічне бачення для всього регіону, і таким чином подолати мислення лише у рамках національних кордонів.

З Помаранчевою революцією та Революцією роз Україна та Грузія часто розглядаються як позитивні приклади мирного переходу до демократичних режимів. Однак, на жаль, демократію не можливо створити за одну ніч, і вона також не приходить з так званими кольоровими революціями. Демократія потребує зобов'язань, і вона повинна бути розглянутою в усіх сферах громадянського суспільства. У зв'язку з цим я дуже рада бачити багато людей з різним досвідом тут і, особливо, так багато молодих людей. Молодь — це майбутнє їх країн; і це від їх орієнтації на мету, відданості, креативності та свіжі думки держави можуть мати користь — якщо вони розпізнають цю цінність і створять баланс між поколіннями в політичному та академічному діалозі. Думки та стратегії можуть бути покращені, коли дозволяються критичні запитання з усіх сторін, роблячи внесок у взаємне порозуміння та знання.

Діалог українських та грузинських експертів може допомогти відповісти на питання щодо того, де стоять зараз країни та може

підштовхнути ініціативи шляхом обміну досвідом. Зважаючи на уваги до регіону, яка зростає на протязі останніх років, постає інше питання: як країни бажають сприйматися на міжнародній арені? Це стосується не лише питання, яке часто цитується, — енергетика, але також щодо відповідальної діяльності органів влади, правосуддя, боротьби з корупцією, забезпечення свободи преси, і, передусім, створення рівних можливостей для кожного. Усі ці питання — і багато інших — стосуються більш широкої теми безпеки, яка також буде обговорена на цій конференції. Закликати до безпеки — це означає прагнути, щоб усі люди почували себе безпечно та не відчували основних загроз. Безпека також включає у себе економічну безпеку, як на рівні окремих компаній, так і на рівні держави або регіону. Безпека стосується і законодавчої сфери, так як права та обов'язки громадян мають бути гарантовано реалізовані. Безпека — це набагато більше ніж військовий захист та оборона держави: вона також стосується створення безпечного середовища шляхом мирних міжнародних відносин на основі взаємної згоди.

По багатьом пунктам міжнародні організації, такі як ЄС, можуть допомогти, але дозвольте мені наголосити, що покращення повинні бути заради покращення, а не мати за мету наблизитися до ЄС та НАТО. Це відповідальність кожної країни забезпечити якісні стандарти життя для всіх громадян з огляду на майбутні можливі виклики. Міжнародне співробітництво є вельми важливим, як було зазначено вище, безпека сьогодні робить національні кордони ближчими. Чорноморський регіон має багато міжнародних регіональних організацій, які можуть допомогти у вирішенні заморожених конфліктів, якщо вони будуть ефективно функціонувати. Роль цих організацій є обмеженою, через те, що вони сприймаються, як такі, що роблять невеликий вклад у безпеку та розвиток. Видається, однак, що один фактор був забутий тут: прагнення усіх сторін до співробітництва та компромісів необхідно для їх ефективного функціонування, та, роблячи крок вперед, до вирішення конфліктів. Проекти регіонального співробітництва створюють завтрашній світ. Хай це стане орієнтиром для нашої політики сьогодні.

Дякую за вашу увагу.

Григорій Перепелиця
*директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії
Міністерства закордонних справ України*

Шановні друзі, колеги, гості!

Від імені Інституту зовнішньої політики, як одного з організаторів цього заходу, радий вітати всіх присутніх на урочистій події — початку роботи міжнародної конференції, присвяченої надзвичайно актуальному на сьогодні питанню — відносинам України та Грузії в контексті політичних, економічних та безпекових трансформацій. Питанню, яке, безумовно, є одним з ключових у контексті як регіональної, так і загальноєвропейської безпеки.

Висвітлення нашими поважними учасниками тих внутрішніх трансформацій, які відбулись в цих двох на увесь пострадянський простір демократичних країнах після кольорових революцій та їх впливу на ситуацію в Чорноморському регіоні, сподіваємося, посяде чільне місце в ході конференції. Іншою важливою проблемою, що виноситься на обговорення є аналіз наслідків російсько-грузинської війни. Слід зазначити, що належних висновків з цих минулорічних серпневих подій міжнародною спільнотою так і не зроблено. Зі свого ж боку, хотілося б одразу підкреслити роль України, яка надала найбільшу політико-дипломатичну та воєнно-технічну допомогу в захисті суверенітету Грузії та забезпеченні стабільності і безпеки в Чорноморському регіоні.

Саме тому метою сьогоднішньої конференції має бути також обговорення ролі Грузії і України в майбутній архітектурі європейської безпеки, аналіз дієвості існуючих механізмів врегулювання “заморожених” конфліктів в Чорноморському регіоні та пошук перспективних стратегій вирішення цих важливих міжнародних проблем. Тож, немає жодних сумнівів щодо важливості й значущості тієї роботи, яку ми розпочинаємо. Її підсумки, безумовно, матимуть конкретні наслідки стосовно теоретичного значення та практичної користі винесених для обговорення й аналізу питань і проблем.

Хочу подякувати Одеський філіал НІСД за велику, плідну роботу, яку вони проводять в цьому напрямі. Щиро вітаю присутніх тут науковців, провідних міжнародних та вітчизняних експертів, представників засобів масової інформації, всіх учасників та фахівців нашої конференції!

І на завершення, вітаючи Вас, бажаю успіхів у вашій плідній і важливій роботі. Дякую за увагу.

Гела Думбадзе
старший радник Посольства Грузії в Україні

Шановні колеги, мені дуже приємно виступати перед таким високостойним зібранням. Передусім, дозвольте мені передати вітання і найкращі побажання від Надзвичайного і Повноважного Посла Грузії в Україні Його Високоповажності Григола Катамадзе. Сьогоднішня конференція і запропоновані для обговорення питання є надзвичайно важливими. У своїй доповіді я хотів би торкнутися двох питань: політична і економічна ситуація в Грузії, а також стан і перспективи розвитку двосторонніх відносин між Україною і Грузією.

Сьогодні Грузія дійсно долає драматичний період її розвитку. З моменту перемоги Революції Троянд у 2003 році Уряд Грузії наполегливо проводить реформи, спрямовані на євроатлантичну інтеграцію країни. З 2003 року в Грузії відбулися вражаючі зміни. Протягом п'яти років Грузія стала розвиненою демократією на рівні стандартів ЄС і НАТО з динамічно зростаючою економікою. На жаль, успіхи Грузії на шляху до демократії і євроатлантичної інтеграції розглядаються Росією, яка спробувала зіштовхнути Грузію з обраного шляху, вторгнувшись в нашу країну у серпні минулого року, як загроза для її національних інтересів. Російська військова агресія супроводжувалася новою хвилею етнічних чисток, зокрема, виселенням грузин з їх домівок, окупацією нашої суверенної території і незаконним розміщенням на ній російських військових баз. Цей акт агресії загрожує не лише Грузії, а також становить загрозу для регіональної безпеки, оскільки Кремль намагається встановити військовий контроль над транзитними шляхами між Європою і Азією. Ми маємо справу з країною, яка діє відповідно до мислення ХХІ століття, розглядаючи Грузію як «зону своїх привілейованих інтересів». Проте Грузія змогла подолати всі труднощі, причинені російською агресією, оскільки з часів Революції Роз 2003 року, ми проводили реформи, які сприяли зміцненню нашої державності настільки, що ми змогли вистояти і піти вперед.

Економіка Грузії, незважаючи на потрясіння, змогла не лише вижити, а й розвиватися. Незважаючи на глобальну фінансово-економічну кризу, наша національна валюта стабільна і рівень інвестицій постійно зростає.

За період з 2004 р. по 2008 р. економіка Грузії щорічно зростала в середньому на 9% щорічно. У 2008 році ВВП країни збільшився на 2,1% і у 2009 році має зрости на 1,5%. За даними Всесвітнього

банку, Грузія посідає 11 місце у світі з точки зору привабливості для вкладання інвестицій, в той час як ще 4 роки тому, ми не входили навіть до першої сотні держав по цьому показнику.

Природа демократичних перетворень в Україні і Грузії є дуже схожими. Обидві країни мають схожі зовнішньополітичні орієнтири, обидві країни є кандидатами в ЄС і НАТО, обидві країни відіграють провідну роль в диверсифікації джерел енергоносіїв для Європи. Обидві країни мають складні відносини з Росією, на території обох країн дислоковані російські війська. Україна і Грузія мають відносини стратегічного партнерства. Грузія високо оцінює дружню підтримку України на міжнародній арені.

Якщо у 2001 році товарообіг між обома країнами становив 47 млн. дол., то вже у 2007 році він сягнув 1 млрд. дол. За деяким прогнозами протягом наступних 3-4 років товарообіг між обома країнами зросте до 1,5 млрд. дол. Поромні переправи Іллічівськ-Поті-Батумі і Керч-Поті-Батумі є основними торгівельними артеріями між обома країнами і зменшують відстань між ними.

На завершення хотів би побажати народам України і Грузії, і всім учасникам конференції, миру і процвітання. Дякую за увагу.

Олексій Волович
*директор Одеської філії Національного інституту
стратегічних досліджень*

Шановні колеги, вітаю Вас!

Та обставина, що ми отримали десятки звернень від науковців з багатьох європейських країн свідчить про актуальність обраної теми не лише для України і Грузії, але й для сусідніх держав та країн Європи. На жаль, ми не могли запросити на конференцію усіх, хто хотів взяти в ній участь. Дякую всім, хто зміг залишити усі невідкладні справи і прибути в Одесу на нашу конференцію.

Шановні колеги, на мій погляд серед усіх шести чорноморських країн Україна і Грузія являють собою певний тандем з огляду на ідентичність внутрішніх політичних процесів і зовнішньополітичних орієнтирів. Характер демократичних перетворень в обох країнах досить схожий: в обох країнах відбулися так звані кольорові революції, які в своїх основних рисах мають багато спільного.

Обидві країни проходять через схожі складні суспільно-політичні і соціально-економічні перетворення. Президенти Віктор Ющенко

і Михайл Саакашвілі мають схожий світогляд і їх поєднує особиста дружба. Значною мірою цьому сприяє те, що М. Саакашвілі навчався в кінці 80-х років у Києві в Інституті міжнародних відносин і ознайомився з історією нашої країни і менталітетом українського народу. Сьогодні обидва президенти мають схожі проблеми з опозицією.

Обидві країни мають схожу зовнішньополітичну орієнтацію, обидві країни є кандидатами в НАТО і ЄС, обидві країни мають складні стосунки з Росією, на території обох країн розташовані російські війська, що становить певну проблему як для України, так і для Грузії.

Енергетична політика обох країн співпадає з енергетичною політикою Європейського Союзу. Обидві країни відіграють ключову роль в питанні диверсифікації енергоносіїв для Європи, це передусім проекти нафтопроводу “Одеса-Броди-Плоцьк” і газопроводу “Білий потік” — GUEU. Обидві країни виявляють зацікавленість в реалізації проекту газопроводу «Набукко».

Історія взаємодії українського і грузинського народів налічує кілька століть. Жваві торговельно-економічні зв'язки Колхиди з Північним Причорномор'ям існували ще в VI—IV вв. до н.е. У XII столітті грузинські іконописці прикрасили мозаїкою вітар і стіни головної церкви Києво-Печерського монастиря. Міцні і дружні зв'язки з творчою інтелігенцією Грузії протягом всього життя підтримували Тарас Шевченко і Леся Українка. У 30-х роках минулого століття відомі діячі культури Максим Рильський, Микола Бажан, Костянтин Гамсахурдіа, Симон Чиковані та інші пліч-о-пліч боролися за зміцнення грузинсько-українських взаємозв'язків. Як сказав В. Ющенко, «Георгій Гонгадзе допоміг Україні піднятися з колін». За переписом населення 1897 року в Грузії проживало понад 10 тис. українців. В період голодомору (1932—1933) до Грузії переселилося близько 40 тис. українців, нащадки яких і понині живуть на берегах Східного Причорномор'я. За даними перепису населення 1989 року в Грузії проживало 52 тис. українців.

Питання двосторонніх відносин між Україною і Грузією в історичній перспективі могли б стати темою окремої конференції. Проте сьогодні ми будемо говорити про ці стосунки в широкому геополітичному контексті, в якому основними гравцями виступають Росія, Європейський Союз, США і Туреччина, оскільки від того — як буде формуватися цей геополітичний контекст в наступні роки залежатиме доля і України, і Грузії, а також усіх причорноморських держав і відтак країн Європейського Союзу.

Дякую за увагу.

Розділ І.

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА СТАН РЕФОРМ В УКРАЇНІ І ГРУЗІЇ ПІСЛЯ «КОЛЬОРОВИХ РЕВОЛЮЦІЙ»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Пламен Петров

член правління Геополітичної спілки Болгарії, Софія

Colored Revolutions in Georgia and Ukraine and the New Frontiers of the European and Euro-Atlantic Geopolitical Spaces

I. Introduction — The place of Ukraine and Georgia at the new geopolitical map of Europe

The enlargement of the EU with 12 new member-countries within the period 2004—2007 has actually resulted in the termination of the geopolitical unit, which we used to call “Eastern Europe”. It has been absorbed within the European Union. Even if we choose to take into consideration the geographical position of these countries, it is quite obvious that the new EU members are actually in Central and not in Eastern Europe as they are nearer to the Atlantic coast than to the Ural Mountains. The “coloured” revolutions in Georgia and Ukraine and Moldova’s change of its foreign policy orientation (2005; 2009) gave birth to the new Eastern Europe — a buffer zone in which the Russian influence is getting weaker but the influence of the West has not yet become predominant.

The new geopolitical distribution of European space after the latest EU enlargement with 10 East European countries (2004—2007) is as follows:

- EU (including previous “Eastern Europe”)
- The New Eastern Europe (Ukraine, Moldova, Georgia, Belarus + Armenia and Azerbaijan)
- Russia.

II. Ukraine and Georgia as a part of the European Democratic Space

The Coloured Revolutions of 2003-2004 are the foremost reason for which Ukraine and Georgia are viewed as a package in the context of the EU's policy in regard of its Eastern neighbours.

Until 2003 in the post-Soviet space (excluding the Baltic States and Moldova) there were two main models of political authority reproduction. The first political succession model could be defined as Byelorussian — Central-Asian. In this case, the President's office is for life and only as a last alternative, the authority might be passed into the hands of another member of the ruling family. The second pattern is the Russian one. In this case, the president, vacating the post, nominates his successor, who is expected to keep the status quo basically unchanged.

The Revolution of Roses is a drastic break-up from the Russian and Byelorussian — Central-Asian model of political legacy. Unlike his Russian counterpart, Mr. Putin, Mr. Shevardnadze was not able to establish his clearly formed vertical of authority. The central authority in Tbilisi never succeeded to eliminate the complex network of clannish, corrupt and clientelistic relations existing in Georgia. It always remained a permanent ground for a political crisis outbreak. The political crisis started in November 2003 at the time of the Parliamentary Elections. Those elections turned into a farce because the authorities did not want and were not in a position to secure fair vote as well as fair counting of the votes. That gave the opposition, led by Mr. Saakashvili, the chance to start street pressure with permanently escalating demands. The implacability and energy of Mr. Saakashvili and his associates, Mr. Zhvania and Mrs. Burjanadze considerably damped Shevardnadze's ambition to keep in authority. As Georgia is a rather small and rather poor country with extremely important strategic geopolitical position, it is not easy to believe that the change in power in Tbilisi was only caused by internal factors. The fact that there was no bloodshed in Georgia and the opposition guaranteed the immunity of the ex-President shows that peaceful withdrawal of Mr. Shevardnadze was a result of a deal.

The success of the Revolution of Roses was due as well to the fact that in the autumn of 2003 the Georgian security forces chose not to get involved in the political conflict. Finally, the part played by a subjective factor should be accounted for. Mr. Shavarnadze at the age of 75 was too old and tired to enter into battle with his opponent, the opposition leader who was half his age.

The unexpected change in power in Georgia can be explained with the theory of the so-called electoral pond. In nearly all states of unconsolidated democracy, there is an electoral group with no firm political loyalty that is influenced by the situation of the moment. Winner in the political game is the person who would succeed to make the hesitating part of the electorate believe — that he is the strong man of the day and that his time to rule has come. At the parliamentary elections in November 2003 Mr. Saakashvili's party had no more than one quarter of the votes. Only 20 days later, he was able to seize the power through street pressure, and in the beginning of January 2004, he won 96% of the votes. The difference between 25 and 96 per cents came from the electoral pond — from the people who until November 2003 did not believe that Mr. Shevardnadze might ever lose power but immediately afterwards acknowledged Mr. Saakashvili as the strong person.

The transfer of power in Kyiv in the end of 2004 was much slower and more painful than that in Tbilisi, because in Ukraine there was practically no “electoral pond” — voters always supporting the winner. The enormous majority of the East Ukrainian population never acknowledged Mr. Yushchenko as their new national leader. At the most crucial moment, when the political confrontation had reached its peak, it turned out that the state bodies in Kyiv might play the part of such “pond”. At the pressure of thousands of demonstrators, the members of the Parliament and the judges of the Supreme Court of Ukraine were forced to realize that the political pendulum was changing its swing and that those who would not change their political orientation in good time might be in trouble. The revolution of the streets turned into a revolution of the establishments and the state legislative bodies of the country countermanded the preliminary announced victory of Mr. Yanukovich.

The victory of the Colour Revolutions in Georgia and Ukraine was possible because there were civil societies in those countries though not yet fully consolidated. That was which did not let the “old regime” to settle the matter of rule through armed force.

However, in Georgia the rule of Mr. Saakashvili appears to be without alternative precisely as it was with that of Mr. Shevardnadze before 2003. Foreign observers have monitored the difference in the level of democracy in Ukraine in Georgia. Thus, for instance, in the annual research of the World Freedom in 2009 of *Freedom House* Georgia is placed in the group of the partly free countries, while Ukraine is in the group of the free countries. In 2009 in the annual

Failed States Index of The Fund for Peace Georgia is classed at the alarmingly foremost 33rd place (Ukraine was classed 110th). Of course, this classification was also influenced by the Georgian war with Russia in August 2008, which had serious post-effects on the stability of this Caucasian republic.

The theoretical models of transition to democracy developed by the political science mainly follow the example of the countries of the South and East Europe. If these models are applied to Ukraine and Georgia, we should find out that before and after the Coloured Revolutions, these two countries fall in the group of the unconsolidated democracies. On its part, the latter is divided by Thomas Carothers into two groups, designated as “feckless pluralism” and “dominant power politics”. Ukraine can be considered as belonging to the first group, and Georgia — to the second.

The EU regarded the Colour Revolutions in Georgia and Ukraine as a chance to expand the democracy zone in Europe and counteract the tendency of turning the post-Soviet republics into neo-Soviet ones. Several years later the EU cannot help being disappointed with the progress of the democratic processes in Ukraine and more so in Georgia. Nevertheless, as a whole, the EU keeps on supporting the political forces, which after the Colour Revolutions took the rule in Ukraine and Georgia. The parties of Mr. Saakashvili, Mr. Yushchenko and Mrs. Tymoshenko were given the status of observer members in the family of the right political parties of Europe, personified by European People’s Party.

III. Ukraine and Georgia as energy corridor

Another factor joining Ukraine and Georgia in the eyes of the EU is these countries’ role as important energy corridors through which gas and oil pipelines pass. 80% of the natural gas received by the EU from Russia goes through Ukraine. On its part, Georgia is a key transit country, which is impossible to sidestep for the route of the natural gas going from the Caspian region to Europe. The gas pipeline Baku-Erzurum, passing through Georgia is now under exploitation. Its capacity is expected to grow considerably when it becomes a part of the major project Nabucco. Besides, Georgia is also a transit country for the White Stream — the other hypothetical pipeline through which it will become possible for the Caspian gas to reach Ukraine and then — the EU countries. This gas pipeline is anticipated to avoid the politically insecure route via Turkey and to connect Georgia and

Ukraine, going through the Black Sea. Finally, we should take into account the fact that from 2006 Georgia plays the role of an important key country for giving access of the Caspian oil to the EU markets by means of the *Baku-Ceyhan pipeline*. Besides, the *Baku — Supsa oil pipeline and the railway line by which the Azerbaijani oil reaches the Black Sea also pass through Georgian territory*.

In view of all this, the stability of Ukraine and Georgia is very important for the energy supply security of the EU. However, in both cases the security of the energy supplies depends not only on the bilateral relations of the EU with Ukraine and Georgia but also on the relations within the two triangles: the EU-Ukraine-Russia and the EU-Georgia-Russia. The conflict that raged between Russia and Ukraine early in 2009 brought about major problems with the gas deliveries to many EU countries. Brussels is perfectly aware that the problems are a consequence of the bad relations between Moscow and Kiev and refrains from laying the blame for the failed gas deliveries only on one of the parties in the conflict. After the crisis of January 2009, the EU endeavours to obtain a certain degree of control over the Ukrainian gas-transferring network with promises of investments for its modernization. However, Moscow firmly opposes any realization of the EU-Ukraine agreements in regard of the Ukrainian gas pipelines without Russian participation. Besides, there is in Kyiv a serious internal opposition against any intervention of the EU, as it will mean a radical reform of the Ukrainian gas sector. The Ukrainian politicians are not ready to request the end users to pay the real gas price because that will bring their rating down. Russia on its part does not believe that the differences it has with Ukraine will be settled within near future and therefore is determined to redirect its gas export along the Black Sea bottom, going round the Ukrainian territory. Yet until the South Stream pipeline has been built, the gas factor will keep alert the EU's interest toward any events happening in Ukraine.

In regard of the energy deliveries, the EU faces an uneasy choice. The EU supports the forces that accomplished the Colour Revolutions in Ukraine and Georgia but it is also aware of their anti-Russian inclinations. On the other hand, bad relations between Russia and Ukraine and Russia and Georgia are precisely the thing that can threaten the security of the energy deliveries. In other words — if the Colour Revolutions had not happened, there would have been much less threat for Europe to stay in the cold.

IV. Ukraine and Georgia as a ground of the European transformative power

The point is: since Ukraine and Georgia are European countries that have taken the path toward democracy and are also the EU's neighbours, can they become members of the EU? Can the outstanding students of the New Eastern Europe pass the road toward Euro-integration in the same way as the Old Eastern Europe did? The short answer is — no. Ukraine and Georgia are neither rich nor democratic enough and they both have serious internal problems. Besides, Ukraine is too big while Georgia is too far away. However, the most important point probably is that now the whole attention of the EU is concentrated at the problems of the Euro-integration in-depth and not toward its geographical expansion.

In fact, the EU has a good record as a transformative power. The main instrument in its role of transformative power is the prospect of membership in the EU. Since it cannot be offered to Ukraine and Georgia, the “carrot” in this case might be the removal of the visa regime and a partial admission to the EU's labour market together with elimination of the trade barriers. However, all this incentives are much more insignificant compared to the EU membership.

As a substitute to full membership the EU offered the countries of the New Eastern Europe first the ENP, and from May 2009 — Eastern Partnership. The deal is “partnership in return of reforms”. In its substance, the requirements for political liberty and liberal democracy may be also viewed as “europeanization” of the countries-partners. The EU's main misgiving in this respect is that internal crises might turn one or more of the new Eastern Europe countries into patients for their rich European neighbours. In that respect the main threats that the EU has to fight against are the illegal immigration and the export of organized crime.

In the period 2007—2010 the EU provided in the framework of the ENP € 120.4 million to Georgia and € 494 million to Ukraine. The budget of the Eastern Partnership is not very big. One of the reasons for this is that the big countries of South and West Europe are not inclined to pay much attention to the Eastern neighbours of the EU. The EU's partnership with the North African states is of far greater importance to France, Italy and Spain as the main immigrant streams comes from them. Thus, advocates of Ukraine and Georgia in the EU are predominantly the Eastern European countries, new members of the EU, among which the leader is Poland as well as to

a certain extent Germany and the Scandinavian countries. The degree of closeness in the EU's relations with Ukraine and Georgia will to a significant extent depend on the internal balance between the Eastern and Mediterranean lines in the foreign policy of the EU.

There are two main geopolitical poles on the old Continent today — the European Union and Russia. After the Colour Revolutions Georgia and Ukraine have become zones of contention for them. Nearly all political elite of Georgia is with clear international vector, directed toward the EU and the USA. Nevertheless, the shadow of Russia stays at the territory of the country through the two breakaway republics — South Ossetia and Abkhazia. Following the war of 2008, Russia fixed the firm boundaries of its geopolitical zone, and the EU and the USA have neither resources nor interest to contest these boundaries. And Ukraine moreover is forever related to Russia by the large Russian speaking group of its population. On Kremlin's point of view Eastern Partnership is an instrument for further redistribution of geopolitical influence in the EU's favor. Let say it openly — many Russian politicians and analysts consider Ukraine and Georgia as a failed states that have to admit Russian political model as a much more successful than the model imposed by the color revolutions.

The EU has no determination to fight to death for Ukraine and Georgia. Its relations with Russia will always remain more important for it than its relations with these two countries. On the other hand the relations between the EU and Russia are multilayered and not always of rivalry. It will be nothing but a gain for Ukraine and Georgia, if the distance between Moscow and Brussels is reduced. Moreover, for Russia the inclusion of Ukraine and Georgia in the EU's geopolitical orbit is a lesser harm compared to Tbilisi and Kyiv directly attaching themselves to the USA.

After the Orange Revolution Ukraine is ever getting back within the Russian scope of influence seems rather improbable. The important geopolitical change is the way in which the state authority defines its identity and legitimacy. Though Ukraine will not soon (or maybe never) be granted the statute of a country in accession negotiations with the EU, it is already on its way to move from the post-Soviet into the European geo-political space.

The incorporation of Ukraine and Georgia into the EU geopolitical zone cannot solve the problem of the separatists' movements existing in those countries. The probability that Abkhazia, South Ossetia or Crimea will change their pro-Russian orientation for the sake of the economic benefits to be obtained from closer relations with the EU

is rather slim. Brussels has no instrument for direct intervention in the separatist enclaves.

V. Euro-Atlantic chances of Ukraine and Georgia

What happened at the NATO Summit in Bucharest in April 2008?

The main news from geopolitical point of view was that at the Bucharest summit the USA was opposed by their West European allies regarding the enlargement of NATO. Even before his leaving for Europe, President G. Bush had clearly stated the Washington position — Croatia, Albania and Macedonia had to be invited to join NATO, Georgia and Ukraine — to the Membership Action Plan. Finally, those intentions came true only in regard of Croatia and Albania. Macedonia, Georgia and Ukraine did not get what they had hoped for and what Washington had promised them. The reason for that is that the USA was not able to impose their will on part of their Atlantic allies and was not able to set up the consensus wanted by them.

From the end of the Cold War until 2008, the applications for membership in NATO were submitted in Brussels but everybody knew that they were actually considered in Washington, as the American domination in NATO was an indisputable fact. The Bucharest summit proved that NATO membership applications could be just as carefully considered in Berlin and in Paris. Ukraine and Georgia on the other hand insisted that their applications should not be sent for approval in Moscow. In Bucharest Germany and France crushed the hopes of Ukraine and Georgia.

Сергій Глебов

доцент кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, кандидат політичних наук

Внутренние и внешние факторы политической трансформации в Украине и Грузии

На наш взгляд, в основе политической трансформации Украины и Грузии лежат общие внутренние и внешние факторы. Такое утверждение — с одной стороны — готовит аналитическую почву для глубокого исследования, с другой — является результатом прове-

дения краткого сравнительного анализа тех основных внутренних и внешних факторов, которые имеют непосредственное отношение к этим двум странам. Проведение краткого сравнительного анализа, приведенного ниже, предполагает выделение общих, а затем и специфических, характерных только для данного конкретного государства, особенностей. Действительно, при всей «общности» ключевых политических, геополитических, экономических, информационных факторов влияния и развития, внутренняя и внешняя политика, а значит и политическая трансформация в Украине и Грузии, эволюционировали все же с неоднородной частотой и смыслами. Вместе с тем, выделенная периодизация такой эволюции с самого начала подсказывает нам, что в ее основе лежат однородные причины. От нее и представляется уместным оттолкнуться в самом начале сравнительного анализа.

Внутренние факторы политической трансформации в Украине и Грузии

Своеобразным «объединительным рубиконом» для украинской и грузинской политической трансформации, разделившей ее «до» и «после», стали события 2003—2004 годов в Украине и Грузии. Условно, общую периодизацию процессов политической трансформации для обоих государств можно разделить на два этапа. Первый этап: начало 1990-х годов до 2003—2004 года — с момента распада СССР до «бархатных потрясений» в Грузии и Украине. Второй этап — с тех событий, которые в историографии чаще всего упоминаются под названием «революции роз» и «оранжевая революция» — и по сегодняшний день. Не вдаваясь в дополнительный научный, общесоциологический и бытовой анализ формулировок (например, в Украине до сих пор ставится под сомнение атрибутивность понятия «революция» применительно к «майданным» событиям ноября 2004 — января 2005 года), оба исторических этапа сами по себе явились логическим продолжением предыдущего. Таким образом, на наш взгляд, выдерживается четкая причинно-следственная связь и логическая цепочка построения внутренних и внешних факторов политической трансформации в контексте исторической ретроспективы событий. Именно эти производные общественных процессов, сначала в Советском, а затем и на постсоветском пространствах, дают возможность разглядеть общую специфику политической трансформации Украины и Грузии.

Итак, первый период. К ключевым внутренним факторам трансформации первого периода можно отнести основополагающий фактор, имеющий глубокую историческую основу, — постсоветский политический и экономический «синдром». И Украина, и Грузия стали независимыми государствами одновременно, выйдя из состава СССР. Это означает, что оба государства вынесли схожую политическую культуру государствообразования, аналогичную парадигму общественного поведения и формирования политических элит. Развал некогда единой советской экономической системы, в которую были интегрированы экономики (тогда еще советских социалистических республик) Украины и Грузии, существенно усложнил задачу государственного возрождения. Как следствие, оба государства унаследовали глубокий экономический кризис, низкий уровень жизни, который впоследствии и усугубил политический кризис в обеих странах.

Внешние факторы политической трансформации в Украине и Грузии

К внешнему основополагающему фактору первого периода, имеющему не менее глубокую историческую основу, можно отнести неоднозначную политику Украины и Грузии на постсоветском пространстве — а именно в отношении к СНГ и России. Оба государства более чем настороженно, отнеслись сначала к образованию СНГ, а затем и своему пребыванию в нем. Украина, будучи одним и соавторов Беловежских соглашений в 1991 году, так в последствии и не ратифицировала устав СНГ, а Грузия формализовала свои отношения с СНГ не в декабре 1991 года, как все остальные, а только лишь в 1993 году. Последующие события и эволюция (а скорее регресс) самого СНГ продемонстрировали неэффективность и бесперспективность Содружества как организации с общим будущим, лишив его такового. При этом, ни Украина, ни Грузия, не могли недооценивать серьезную экономическую зависимость от России, претендуя на независимость политическую. Тем не менее, на наш взгляд, именно отказ Украины (в пользу полного экономического суверенитета) от вхождения в единую рублевую зону с Россией в 1992 году с самого начала перечеркнул саму идею единого экономического пространства в рамках СНГ. А последующий провал Ташкентского пакта как единой оборонной структуры бывших республик СССР вообще «похоронил» сам смысл политической и военно-политической интеграции СНГ по примеру ЕЭС, а затем и ЕС.

В итоге, с конца 1991 года и Украина, и Грузия, как, впрочем, и многие другие новые независимые государства, вынуждены были решать для себя аналогичные тактические и стратегические задачи. С момента формального провозглашения своей независимости перед обеими странами встал вопрос уже не «бумажного», а практического оформления собственной политической независимости, включая эффективную экономическую систему, с учетом советского прошлого, объективного «дистанцирования» от России и новой изменившейся геополитической ситуации, диктовавшей поиск оптимального внешнеполитического курса. И в этих исходных координатах стартовые позиции Украины и Грузии были неравнозначными, специфическими.

По-настоящему «специфическая» и наименее благоприятствовавшая государственному строительству ситуация, чем в Украине, сложилась в Грузии. Проблема территориальной целостности и сепаратизма, параллельное вхождение в период «замороженности конфликтов» и пребывание российских миротворцев в зоне грузино-осетинского конфликта, вооруженное противостояние внутри страны, территориальная близость к региональному конфликту в Чечне — все это усугубило политическую трансформацию и экономический кризис в стране. Украина, в отличие от Грузии, избежала подобного деструктивного сценария в развитии политической трансформации, поэтому быстрее, особенно во второй половине 1990-х годов, стала постепенно выбираться из экономического и постсоветского политического кризиса. Так, в 1996 году в Украине была успешно проведена денежная реформа и наконец-то принята Конституция независимой Украины. Во внешней политике Украина все еще могла, хоть и с большими трудностями, позволить себе, а точнее, все еще вынуждена была проводить многовекторную внешнюю политику.

Выбор внешнеполитического курса Грузии с самого начала был ограничен, поэтому, условно говоря, «прозападная» ориентация Грузии, стала проявляться куда более интенсивно, чем в Украине, уже во второй половине 1990-х годов. Этому способствовало стратегическое партнерство Тбилиси с Баку и Анкарой в рамках оформления нефтепровода Баку-Тбилиси-Джейхан, а чуть позже и газопровода Баку-Тбилиси-Эрзурум. Отношения Тбилиси с Баку также скреплялись последствиями Нагорно-карабахского конфликта и «российским фактором», а с Анкарой — геополитическим соперничеством Турции и России в Черноморском регионе. Общие с Турцией черноморско-каспийские интересы диктовали для Грузии неотвратимость сближение с США и НАТО. Многовекторная политика Украины в середине 1990-х годов постоянно давала сбои, особенно в контексте

противоречий между Украиной и Россией по вопросу раздела Черноморского Флота и Севастополя. Это подталкивало Украину к поиску региональных партнеров и тех сил, которые сбалансировали бы ее отношения с РФ в условиях 20-летней аренды Севастополя и наступательной политики России в отношении Крыма.

Стратегическое сближение Украины и Грузии

О первом реальном стратегическом сближении Украины и Грузии на постсоветском пространстве и в рамках Черноморского региона мы можем говорить с 1997 года в условиях создания ГУАМ. В контексте ГУАМ стали проявляться общие региональные интересы четырех бывших республик СССР, воспринятые в Москве, как антироссийские. Такая ситуация предопределяла сближение Грузии и Украины с блоком западных государств. Чтобы поддержать прозападный курс Украины, Киев, например, начинают привлекать к перспективным проектам транзита азербайджанской каспийской нефти через потенциально возможный транзитный маршрут Одесса-Броды-Гданськ, играя на «струнах» энергетической независимости Украины от России и, как следствие, потенциальной заинтересованности украинских патриотов в укреплении политической независимости.

Внешнеполитический дрейф Украины в направлении ЕС и НАТО стал особенно заметен в конце президентского правления Леонида Кучмы, в 2002—2003 годах. Тогда, в завершение политики «многовекторности», на повестку дня «по-новому» был поставлен вопрос об интеграции в НАТО и ЕС как направляющем стратегическом курсе страны. Именно в это время, осенью 2003 года, в Грузии происходит «революция роз». Новый Президент Грузии Михаил Саакашвили четко заявил о внешнеполитической стратегии Грузии интегрироваться в НАТО и сблизиться с ЕС. При полной поддержке такого курса со стороны США и Президента Джорджа Буша-младшего, на наш взгляд, «мост» в отношениях с Россией был «сожжен».

В 2004 году, имея перед глазами пример бывшего Президента Грузии Эдуарда Шеварднадзе, Леонид Кучма в канун президентских выборов в Украине делает ставку на Россию и пророссийского кандидата, каким позиционировался тогда действующий премьер-министр, лидер Партии регионов Украины Виктор Янукович. Как оказалось впоследствии, политическая ставка Президента Кучмы не сработала, хотя о «личном» проигрыше, учитывая его комфортное политическое «самочувствие» при «оранжевом президенте», речь не идет. В итоге,

к власти в Украине в ходе «оранжевой революции» приходит Президент Виктор Ющенко, которого его сторонники называют часто «патриотом» и «проукраински» настроенным политиком, в то время как его противники внутри Украины, так и за рубежом, чаще всего называют «прозападным» и «антироссийским».

Украинско-грузинский тандем: достижения и потери

Как и с приходом к власти Михаила Саакашвили в Грузии, так и с приходом Виктора Ющенко к власти в Украине, Украина и Грузия окончательно становятся на одни общие трансформационные рельсы и открывают второй этап политической трансформации для своих стран и всей Восточной Европы. Визитной карточкой этого этапа стала риторика по поводу европейской демократизации внутри собственных государств, а во внешней политике на повестку дня был поставлен вопрос о практическом воплощении в жизнь евроатлантической интеграции, как Грузии, так и Украины.

В итоге, в конце первого периода политических трансформаций в Украине и Грузии мы можем сделать следующий вывод: схожие геополитические интересы Киева и Тбилиси предопределили политическое сближение двух государств, но неизбежно вели к охлаждению отношений с Россией. И в этом заключается главная общая «головная» боль Украины и Грузии в ходе политической трансформации, характерная как для первого периода, так и для второго. Речь идет о колоссальной зависимости экономик двух государств от Российской Федерации, чем Россия постоянно пользуется для давления на Киев и Тбилиси, начиная от запрета на грузинские «Боржоми» и вина, и заканчивая «газовой войной» с Украиной в начале 2009 года.

Справедливости ради необходимо отметить, что нерешенность многих экономических проблем одних из наиболее бедных стран географической Европы тогда в 2003-2004 годах, как в связи с Россией, так и вне нее, помноженных на глобальный финансовый кризис сегодня — ключ к объяснению многих проблем Украины и Грузии, включая политические. Такая во многом объективная картина влияния экономического на политическое — прямой сигнал политическим элитам в Украине и Грузии заниматься больше экономикой, а не политикой, общегосударственным бюджетом, а не геополитикой и личными корпоративными интересами. В реализации такого сигнала подход Грузии осложняется ограниченной ресурсно-сырьевой базой в обеспечении национальной экономики, в то время как Украины

с более мощной экономикой подвержена, на наш взгляд, и большему риску — бесконтрольной со стороны государственных институтов власти (начиная от налоговых служб и заканчивая судебной системой) «олигархизации» экономической и политической системы страны.

Объективно, там, где есть что «перераспределить», угроза дестабилизации в условиях слабой и децентрализованной власти (в Украине фактически «блуждающей» в треугольнике «Ющенко-Тимошенко-Янукович») значительно выше, чем там, где ресурсы ограничены, но существует единоначалие власти (пример Михаила Саакашвили в Грузии). Тут стоит подчеркнуть, что принципиальное отличие внутrigосударственной ситуации в Украине и Грузии заключается в том, что на «счастье» украинского общества и на «беду» Президента Ющенко в стране (несмотря на подмену оппозиционных понятий и функций) все же существует действенная политико-финансовая оппозиция, в то время как на «счастье» Президента Саакашвили и на «беду» грузинского общества такой оппозиции нет.

В этом сегменте сравнительного анализа стоит парадоксально отметить, что внутриэкономический фактор развития более благополучной в экономическом плане Украины в период «без Кучмы», но «с Ющенко», ведет к более деструктивной тенденции для государства, общества и личности, чем в более бедной ресурсами и стратегическими предприятиями Грузии. Она заключается в том, что экономика, а, как следствие, при слабой демократии, и политика, подчинены не политическим институтам власти, а олигархам, которые подчинили себе политические, экономические и правовые институты власти в Украине. По сравнению с периодом Леонида Кучмы, произошла децентрализация государственной системы управления, когда на смену контролю олигархов со стороны второго президента Украины пришла пора контроля олигархов над третьим президентом Украины. Применительно же к Грузии, речь должна идти не о расшатывании власти в условиях «псевдо-демократии» украинского образца, а скорее о «путинизации Грузии», которая через политику Михаила Саакашвили ориентируется на модель «квази» — сильной власти и «суверенной демократии» российского образца времен Путина-Медведева, что, впрочем, не мешает укреплять контроль над государством и обществом, включая экономику.

В таком «украинском» контексте, ключевые риски для личности, общества, бизнеса и государства на современном этапе для Украины заключаются в следующем: невозможность при отсутствии политической воли внедрить справедливое, основанное на законе, перерас-

пределение материальных благ и защитить зафиксированный в действующей Конституции Украины статус страны как «социального», «правового» государства; невозможность противостоять символу «расцветшего» в последние годы паралича власти — «рейдерству», непрозрачным схемам приватизации предприятий, включая стратегические, контрабанде и чиновничьей коррупции; неспособность противостоять дальнейшей тенизации «оффшорной» экономики, увеличивающемуся социальному, материальному и правовому разрыву в правах и свободах между «бедными» и «богатыми», дальнейшему переделу собственности при еще достаточном количестве относительно «свободных» и не охраняемых правом бизнес-привлекательных ресурсов.

Тем не менее, начиная с 2005 года, политическая трансформация в Украине и Грузии при всех издержках последующего экономического и политического курса, приобрела более отчетливые черты со своими тактическими достижениями и стратегическими провалами по тем «визитным карточкам» второго периода — европеизации и евроинтеграции. Кстати, во многом такая «отчетливость» связана с фактором чрезмерной персонализации внутренней и внешней политики Киева и Тбилиси в лице Михаила Саакашвили и Виктора Ющенко. Закономерно, что на европейской части постсоветского пространства заговорили не просто о политике Путина, Лукашенка, Украины, Грузии, а о политике Путина, затем Медведева, Лукашенко, Ющенко, Саакашвили. Объективно, часто двусторонние межгосударственные отношения стали переходить на личности, и зачастую, к сожалению, приобретать форму личных обид и претензий.

Так или иначе, к тактическим достижениям второго периода, имеющие внутривнутриполитический характер, в Украине можно отнести формальную победу демократического принципа свободы слова, а в Грузии, на зависть Украине, эффективную борьбу с коррупцией, в частности, с бытовым взяточничеством в правоохранительной сфере и образовании путем внутреннего очищения и материальной мотивации со стороны государства — то есть путем повышения реальных зарплат в бюджетном секторе. Так, аксиома о том, что грузинские «гаишники» взяток не берут — это своеобразная «сенсация» на постсоветском пространстве из серии «невероятно, но факт».

Вместе с тем, пробуксовка экономических реформ, а также реформ в сфере дальнейшего внедрения принципов верховенства права и соблюдения прав и свобод человека в Украине и Грузии, фактически дискредитировала и продолжает дискредитировать имидж Президентов Украины и Грузии как «демократических» президентов,

пришедших к власти на волне демократических ожиданий своих обществ. Может быть поэтому, в целом торможение демократизации внутри Украины и Грузии, дискредитировало и аналогичные демократические инициативы двух президентов на внешней арене, известные как «Боржомская декларация», «Сообщество демократического выбора», «Организация за демократию и экономическое развитие — ГУАМ» и некоторые другие. На наш взгляд, фактический провал внутривнутриполитических реформ в самой Украине и Грузии, разочарование в политических элитах этих стран как внутри, так и за рубежом, не оставил никаких сомнений в том, что такие международные региональные инициативы Грузии и Украины «ради демократии во вне, без демократии внутри» дадут справедливый повод для критики со стороны России, воспринимающие эти инициативы не как политические, а как геополитические, то есть антироссийские.

Как следствие — активное противодействие России в процессе подготовки Украины и Грузии к возможному вступлению в НАТО в процедуре, известной как «МЭП» (Membership Action Plan — МАР) — «План подготовки к членству в НАТО». Мощнейшим внешнеполитическим фактором-союзником Украины и Грузии в реализации такой стратегии двух государств и раздражителем для России стал «фактор США» до победы Барака Обамы. «Соревновательность» США и России по поводу и на просторах СНГ в определенной мере превратило Украину и Грузию в заложников «их» глобального противостояния. Россия, судя по всему, учитывая отказ Североатлантического Альянса предоставить Украине и Грузии «МЭП» в 2007—2008 годах, вышла победителем в этой локальной схватке.

В связи с этим — главный стратегический провал последней пятилетки «на двоих» — провал евроатлантической интеграции Украины и Грузии как процесса к внутреннему очищению, приближению к европейским правовым, социальным и экономическим стандартам, демократизации и реформе сектора безопасности, включая военную реформу и непосредственную реформу армии. И это при том, что в Грузии поддержка евроатлантической интеграции страны в НАТО, в отличие от Украины (власти которой занимались больше «евроатлантической имитацией», чем интеграцией в реализации целевых планов Украина-НАТО), приближалась к отметке в 80 процентов.

Последствия «пятидневной войны»

Несмотря на то, а может быть и из-за того, что Грузия наиболее последовательно и напористо отстаивала идею вступления в Североатлантический Альянс, чем Украина, именно Грузия, во многом и по своей вине, пострадала от «российского фактора» больше всего: «пятидневная война» 2008 года в Южной Осетии перечеркнула все достижения политической трансформации в Грузии за последние 18 лет. Как следствие — потеря хрупкого перемирия на Южном Кавказе, жертвы среди гражданского населения, фактическая аннексия Южной Осетии и Абхазии Россией, разрыв двусторонних российско-грузинских отношений и выход Грузии из СНГ в августе 2009 года и крайне негативная геополитическая тенденция для Украины.

Вследствие грузино-российской войны, в экспертном сообществе все чаще стали прописывать аналогичный сценарий силового развития украино-российских отношений применительно к Крыму. В условиях тяжело разворачивающихся двусторонних переговоров о судьбе Черноморского флота после 2017 года и охлаждении внимания к Украине со стороны НАТО и ЕС, Украине, со своей стороны, при сохранении ориентации на свои провозглашенные стратегические интересы и выработке действенного асимметричного подхода к своему более сильному «северному соседу», стоит упредить тенденцию к «саакашвилизации России». В целом справедливое стремление России защитить права российских граждан за рубежом, но крайне опасным и не до конца понятным механизмом использования военной силы за пределами своего государства, требует от Украины выстраивания более эффективной, основанной не на чувствах и эмоциях отдельных политиков, а на адекватном ресурсе конструктивной политики.

Чтобы не перечеркнуть определенные достижения политической трансформации в Украине и преумножить их, заставить внутренние и внешние факторы работать на позитив, а не на негатив, украинцам представился шанс в виде президентских выборов 17 января 2010 года — надо просто сделать «правильный» внутригосударственный выбор с учетом последних пяти лет, а затем учиться на ошибках Грузии, не повторять их и внедрить все то лучшее, что сегодня наполняет позитивом грузинскую политическую трансформацию, как и то лучшее, что исторически свойственно братскому грузинскому народу.

Міхеїл Мірзіашвілі

*старший менеджер проектів Ініціативи з управління конфліктами (СМІ),
Бельгія*

The Role of the Civil Society in the Process of State Reforms Implementation

The social — political structure of Georgia and Ukraine enables civil society of both countries to participate in ongoing reforms to a variable extent. Mostly this applies to noncommercial, non-partisan, civil society organizations CSO (Nongovernmental organizations — NGO).

To achieve this opportunity for CSO, besides of active civil position, professionalism and skills for conduct relevant professional PR campaign is require for CSOs. The organizations, with supported project activities in the field are capable to monitor ongoing reforms and develop recommendations in terms of increasing their efficiency in the country. It is well known that development of civil sector in the country is mainly stimulated by the Western private or public funds and in this respective case, as well support is provided by them.

Involvement of NGOs in reforms is highly important especially in the country with undeveloped civil structures: with the poorly developed (or undeveloped) local self government; with weak political organizations (parties and movements) having internal problems with inter-organizational democracy and external one with the uncomplying authorities, failed to held effective dialog with them; with feeble trade unions maintained public distrust since the Soviet period.

The pattern of Involvement of the civil society organizations of Georgia and Ukraine in the ongoing reforms might be discussed on the example of implementation of country's European Neighborhood Policy (ENP) Action Plan.

With experiences of others, Georgia's civil society organizations envisaged the experience of Ukrainian civil sector, comparatively early involved in ENP processes. It made enable the Georgian civil society to be engaged on initial stage of ENP for Georgia and to developed recommendations for ENP action plan.

It should be noted that the government of Georgia was open in cooperation with civil organizations from the beginning of the dialogue between the EU and Georgia on the ENP AP. From the Georgian government the ENP is directed by two state agencies: the Ministry of Foreign Affairs of Georgia set a priority to conduct dialogue with the

European Union. Ministry of European and Euro-Atlantic Integration deals with the issue of coordination the ENP within the country. Namely at the Ministry of European and Euro-Atlantic Integration the public council was founded, which was joined by the representatives of the civil sector. This was a good basis for civil society for the dialogue with the government on the ENP. http://eu-integration.gov.ge/index.php?que=eng/O_S_M/A_C_S_M

In the end, the major part of recommendations elaborated by the civil organizations was envisaged in the ENP Action plan for Georgia that was jointly worked out by the European Union and the government of Georgia. The fact that recommendations were envisaged was due to the professional level of the document and methodology it was elaborated.

Here we are also to discuss the methodology the recommendations where drawn up.

From the beginning, it was decided to support the open process. Moreover, the Establishment of five, subject oriented expert groups involving civil society organizations and independent experts, following the ENP eight priorities, was openly announced.

It should be noted, that this process was initiated by the different foundations ("Open Society — Georgia" Foundation; Heinrich Boell Foundation; Eurasia Partnership Foundation) operating in the country financing all the meetings, reports and publications. Experts from the public sector were involved in the process on volunteer bases.

The middle classes bureaucracy, those were engaged on the ENP issues at the different ministries were involved to participate meetings of civil society working groups.

Within each working group, several meetings were arranged. Intermediary document (report of the meeting) used to be e-mailed to all group members for comments that were summed up for the following meeting. Lately, based on recommendations from each group the joint document of civil society recommendation for the ENP Action plan was worked out (<http://www.enp.ge/?i=140&l=1>).

In total, about 70 organizations from the civil sector of Georgia with different intensity and involvement participated in this process.

The above-mentioned structure was in force on the stage of the ENP Action plan realization, when the civil organizations started thematic monitoring of implementation.

As a criticism it should be said that expertise from civil sector was unable to cover all ENP issues. This was well notable while working on other civil initiative, when it was decided to analyze some issues

that the ENP was to deal with before the realization of the ENP Action plan. *European Neighbourhood Policy and Georgia— Georgia/Tbilisi: 2007-214 S. (Print ed. in Georgian and English) Friedrich-Ebert-Stiftung, Open Society Georgia Foundation, Cordaid Foundation (Analyses of independent experts)-ISBN978-99940-68-87-6*

In addition to criticism of civil society ability, the three years experience in monitoring of implementation of the ENP Action plan did reveal the reduction of the civil sector's interest and activity towards respective process. This can be explained by many reasons, but it is not subject of this paper. The interest can be revived by the fact that in the Easter Partnership (EaP) Initiative in contrast to the ENP emerged the formal place for the civil society participation — civil forums for the EaP.

To use the opportunity assignable by the EaP efficiently, development on national level thematic forums of civil society one needs. It provides support to the regional civil forum. With such civil structure on national level, we would have distinct selection process of participants for regional forum (mechanism and criteria) and on the other hand, the delegates of the forum, they will be able to deliver the outcomes of the forum.

The national civil thematic forums of ENP or/and Eastern Partnership Initiatives are multi-component civil structures and the thematic civil society expert councils are one of those important components of it. The council aims to consolidate civil expertise and to work out expert recommendations. Exactly those recommendations may become as one of the advances of civil forums: public discussions based on recommendations; dialog with the government; dialog with international organizations operating in the country; cooperation with media.

For the effectiveness of expert councils, well-planned format and structure are crucial. It is important that civil experts from the council be selected under transparent and distinct criteria to have a self-governing expert council, being governed by the secretariat selected by the experts. The experts' activities should be transparent and their recommendations available for broader society (website; electronic bulletin). Participatory, ownership and transparency vitally needed for such structure.

The Crises Management Initiative (www.cmi.fi) is making the attempt to institute such a civil structure (the civil society expert councils) in four countries (Azerbaijan, Moldova, Georgia and Armenia) in the capacity of The Black Sea Peace Network Project. The project implies expansion in other three (Russia, Turkey, Ukraine) countries

next year. Professionalism, transparency and oriented on involvement civil society structures are able to be involve and suit ongoing reforms in country.

Аніта Сек

студентка факультету міжнародних відносин Ягелонського Університету,
м. Краків, Польща

Civil Societies in Ukraine and Georgia After ‘Coloured Revolutions’: Comparative Analysis

Ernest Gellner

Civil society is a “natural” condition of human liberty

Alexis de Tocqueville

*Existing of civil society is a vital condition of well
functioning liberal-democratic state*

Civil society: does it matter?

It is in nowadays Poland, a member of NATO and the European Union (EU), where the civil society (CS) international projects organised with Eastern Europe and South Caucasus (EESC) countries are most popular within the whole EU. Next to a very popular programme of the European Commission “Youth in Action” also on governmental level, in Polish Ministry of Foreign Affairs exists a “Group Abroad”, supervising and financing some of these projects, and a recently launched programme “Polish Aid” aims at helping developing countries in their political, social and economic transformation. Focus on CS in EESC is not accidental in Poland. It was just after the First World War that a “prometeistic approach” — building a strong “buffer zone” between freshly independent Republic of Poland and Russia, in order to secure itself by strengthening countries and nations in-between-area, was implemented. Thank to the tradition of “Solidarność”, Poland acts today bearing in mind the importance of CS in the democratization process. That is the reason why in recent Polish-Swedish Initiative for the EU on Eastern Partnership one of the four platforms of cooperation is *Contacts between people*. Definitely, civil society does make a change.

Ukrainian author Wsewolod W. Isajw in his work *Civil Society in Ukraine: Toward a Systematic Sociological Research Agenda* [2004], where I admit to have found one of the deepest definitions on CS, considers it to exist when there is a place for simultaneous four factors: (1) *societal [and voluntary — A.S.] self-organization independent of the state though able to cooperate with the state*; (2) *a legal system that is enforced and which derives from a democratic framework of government, that guarantees to individuals and organizations basic human and civil rights*; (3) *cultural patterns of public and interpersonal respect and behavior, connected with respect for community traditions*; (4) *a presence of public opinion [public sphere — A.S.] that is able to influence the decisions of the state and is expressed through free media, restricted only by its own code of behavior and respect for community traditions*.

Ukraine and Georgia: “societies of the past”

The major reason why all Eastern European CSs are, applying Western exemplars and their criteria, underdeveloped, is their etatistic past. It was always a ruler, a state or a government that was above an individual, a citizen, a man. A created during centuries relation patron—client is present also nowadays. In the *Civil Society in Ukraine: Hard Road to Liberty* [in: B. Krauz-Mozer, P. Borowiec *Time of Civil Society* 2007] Yaroslav Pasko and Hennadii Korzhov make a statement: *Even today we stay unfree* and ask: “*what happened to Ukrainian elite?*”; shaping of Ukrainian nation have been taking place parallel with forming of CS, and is still unfinished. Worth mentioning is that situation in Georgia and Ukraine is quite similar to each other and in fact much better than in other post-Soviet countries. Generally speaking, objective conditions for NGOs are on their constant way to improvement, but there is still a lot to be desired.

First such obstacle is the “soc-realistic heritage” which left in post-Soviet societies a very strongly rooted discredit of a term “social work”, which eliminated social-management skills and pro-social thinking, which made an artificial structure of “social vacuum” between micro- (families) and macrostructures (the state); a result of this heritage is also a lack of social capital, importance of which so often speak Robert Putnam, Piotr Sztompka and other sociologists¹.

¹ P. Sztompka (1998) defined trust as the “bet on future contingent actions of others” and pointed out that in post-communist societies it has not been safe to make

Post-Soviet effects also present in society is a “spy-mania”¹, as Taras Kuzio calls it and general feeling of pessimism and nihilism. It is said that “privatization” of lifestyles and system values, as well as crisis of identity leaves a place for extremist, separatist and antihuman threats².

Second feature of CS organizations in Ukraine and Georgia is their multidimensional weakness. Nevertheless, since 2001, when the Civicus Index on Civil Society reported that 83 [percent] of citizens have never participated in any CSO activities, today already half of Ukrainians participate in NGOs and informal groups activities³; worth consideration is year 2005 when participation in CSOs was booming. Nonetheless, also today stay NGOs disrupted, politically and socially passive; they lack of social base; the level of self-government is low; there are still huge regional disproportions — almost 75% of CSOs work in main cities and urban areas⁴; moreover, access to information (Internet) is still limited. Everything results in lack of cooperation between NGOs.

	Affiliates of international and national NGOs	Charitable organisations	Trade-Unions	Associations of People (NGOs)	Political Parties	Total
Community CSOs	8000 0.06%	8000 0.06%	500 0.36%	22000 NGOs 15.6%	102 000 72.6%	140,500
National CSOs	192 6.1%	728 23%	108 3.4%	2000 63%	127 political parties 4.0%	3,155
All country	0.18%	0.13%	0.42%	16.7%	71%	143,655

(as of 1 June 2005, Ministry of Justice of Ukraine official data).

Table I *Registration Numbers of CSOs*⁵

any such bets. Putnam phrased the issue in terms of what he calls communitarian and non-communitarian social capital. He held that some degree of the communitarian capital, which includes interpersonal trust, is necessary for the functioning of the non-communitarian social capital, which includes institutional trust.

¹ T. Kuzio: any activity beyond the purview of the state and associated with the West has been regarded as a possible vehicle for the West to interfere in Ukrainian domestic affairs; “conspiracy theories imported from Russia”; NGOs associated with Western partners were suspected of having an agenda focused on establishing Western structures in Ukraine; Western influence via the NGOs was criticized as destabilizing Ukraine’s independent political development by criticizing authorities.

² O. Korniyevskiy.

³ CIVICUS Civil Society Index Report for Ukraine 2006.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem* p. 31.

Thirdly, main field of activities are still rather sectoral than institutional/organizational, which means that the rest important for health societal life issues are not covered.

1.	Trade Union or Labour Union	19.6%
2.	Political group, movement or party	8.9%
3.	Sports association	8.5%
4.	Youth group	8.1%
5.	Education group (. parent-teacher association, school committee)	7.5%
6.	Health group / Social service association for the disabled)	6.6%
7.	Cultural group or association (e.g. arts, music, film)	6.05%
8.	NGO / civic group / human rights organisation	6.2%
9.	Professional Association (doctors, teachers, etc.)	5.1%
10.	.Associations of property holders	4.5%
11.	Religious or Spiritual group	3.63%
12.	Neighbourhood/ Village committee	3.3%
13.	Environmental or conservational organisation	3.1%
14.	Hobby organisation (e.g. stamp collecting club)	2.8%
15.	Women's group	2.6%
16.	Co-operative, credit or savings group	2.0%
17.	Business Association	0.7%
18.	Ethnic-based community group	0.7%
19.	Other groups	0

Table II *Membership in CSOs*¹

A disadvantage is also an existence of only few nationally and internationally recognized expert organizations/think-tanks, what means that not only society itself, but also the state does not treat CS representatives seriously. Nonexistence of public sphere² results in lack of constructive dialogue between NGOs and society and the state.

Another barrier for developing of CS is tendency to tie close relations with political parties, which process is called in literature “politisation”³ — transforming NGOs into *quasi*NGOs, totally supervised by and dependent on political elite.

¹ *Ibidem* p. 28.

² The contemporary notion of the public sphere is derived from Jurgen Habermas's *Structural Transformation of the Public Sphere*, where he describes the sphere as a public place existing between state and society where individuals engage in rational critical debate on political issues, constituting a “public opinion” that exercises influence over the state.

³ S. Phillips *Studies on women's NGOs*, 2002.

Fifth issue is constant lack of domestic granting for CSOs. Dependence on foreign donors is enormous — 70% of all grants. The main donors are: USAID, European Commission, SIDA, CIDA, the World Bank, the Soros Foundation, Mott Foundation, among countries: Denmark and Sweden.

Table III *Sources of funding*¹

In post-Soviet societies there is lack of philanthropic tradition — the emerging corporate and private foundations do not see yet CSOs as reliable partners; it is estimated that less than 30% of CSO funding is now domestic. Positive fact is that in eight years, since 2001 that factor has doubled.

Next problem is not clear legal-formal framework. CSO activity in Ukraine is regulated by *The Law on Citizens Associations*, dating back to 1993, which provides a complicated² legislative basis, which are in contradiction to the European Human Rights Convention³.

To summarise, as marked in the *USAID NGO Sustainability Index 2006* with results repeated in 2009, of greatest concern for CSOs are today two matters: financial viability and public image.

¹ CIVICUS... p. 37.

² CSO registration process is much more complicated than the registration of, for example, businesses. To get registered, civic organizations need to pass through three registration processes at different agencies.

³ According to decision of April 3, 2008 by the European Court on Human Rights (case № 40269/02 "Korotkiy and others against Ukraine") Ukraine's Law on Civic Associations contradicts to the European Convention on Human Rights.

Revolutions (not) managed by CS?

Lincoln Mitchell argues that the Rose Revolution in Georgia was a function of a strong civil society. Georgia was a *state featuring a vibrant civil society and numerous interest and advocacy groups*. [As well,] *a culture of activism had emerged: Georgians were not afraid to demonstrate their discontent. Due to the ongoing commitment of citizens in Georgia to CSOs, civil society played a significant role in the Rose Revolution*.

CSOs in Georgia, differently to Ukraine, were rooted in informal networks since late Soviet era. As the state reconstituted itself in the mid-1990s, its conscious identification with democracy and Europe preserved the NGOs' autonomy, allowing them to grow. Gathering of these social movements arose as an alliance between groups such as Kmara — the Georgia Students Movement at Tbilisi State University emerged in year 2000, supported by opposition parties — Saakashvili's National Movement and the United Democrats, nonpartisan NGOs and the media. Among them, the Rose Revolution was framed as a broader problem concerning both democracy and, more crucial at that time, corruption.

In Ukraine, CSOs faced a very different general atmosphere — the regime did not have to contend with problems of weakness in the same way Mr. Shevardnadze did, partly because Ukraine did not have to deal with significant territorial separatism, although regional and linguistic divides play a large role in Ukrainian politics, and partly because Moscow exerted more control over Kyiv before the USSR's collapse. Consequently, civil society did not enjoy the same sort of autonomy in Ukraine — it was relatively shallow and weak. The government was fighting Pora — similar to Kmara organization, and undertook actions in order to claim these groups were planning to engage in antiregime violence. These actions only succeeded in turning more people against the rulers. It cannot be nevertheless denied that in fact the Orange Revolution was motivated by a host of reasons that had little to do with CSO's. The CSOs were motivated by political parties like Nasha Ukraina to participate in the protests. Furthermore, most of the groups active in the Orange Revolution do not fully qualify as independent CSOs¹.

¹ In contradiction — Danish experts in *Civil Society Development Programme in Ukraine, phase II: Ukrainian CSOs were a major driving force behind the "Orange Revolution"* (...).

The Problem of Lasting Change¹

Despite some advances that have been made since the Revolution of Roses, power in the Georgian political system has been increasingly centralized in the executive branch and Mr. Saakashvili himself. The situation has sharpened after the Georgian-Russian war in August 2008. Charles Kupchan calls this process a “Putinization” of Georgia. Even though the parliament passed a new law on the freedom of speech and expression in June 2004, there has been a problem of violence against journalists, and crackdowns on lawful public demonstrations².

According to Laurence Broers *the problems encountered by the Rose Revolutionaries in effecting lasting democratic change are connected to institutional factors, both in terms of constitutional structures and the relationship between the state, the media* [no longer independent³ — A.S], *and civil society* [absorbed by the regime — A.S]. If the attempt to address these institutional obstacles is not made, the Rose Revolution may represent the transition from what Broers has called “democracy without democrats” to “democrats without democracy.”

The problems of Orange Revolution have proven to be almost exactly the opposite of Georgian once⁴. More than the problems of coalition politics, the obstacles the Orangers face are rooted in the structure of

¹ Nicklaus Laverty *The Problem of Lasting Change: Civil Society and the Colored Revolutions in Georgia and Ukraine*, Demokratizatsiya, Spring 2008.

² The Freedom House report goes on to state that while civil society possesses formal mechanisms of influence over the political process, such as public hearings and inclusion on commissions, and while the regime has consulted with NGO representatives from time to time, the greatest criticism that civil society groups level against the government is that it avoids such extensive discussion and deliberation over the most crucial policies (the constitutional amendments, for example). See also: *Georgia's Democratic Transformation* report, section *Civil Society* published by the Government of Georgia in January 2007.

³ Following the revolution, the government assumed state control of the three leading television networks (something that Shevardnadze had attempted to do) while also closing down three talk shows that had traditionally been critical of government authority.

⁴ The uncovering of massive government corruption, the “Kuchma gate” scandal and the death of the journalist Heorhiy Gongadze had significantly damaged Kuchma’s image well in advance of the Orange Revolution. The dramatically increased scale of fraud to ensure the successful succession of Viktor Yanukovich, in 2004 presidential elections opened up immense political opportunity for both civil society and the political opposition.

Ukrainian society and divisions in political culture. As T. Kuzio puts it, *at its foundation, the 2004 elections which resulted in the Orange Revolution were a “clash of civilizations” between the Eurasian culture and the major political clans (Donetsk, Dniepropetrovsk, Kyiv) of the East, and the European culture espoused by the revolutionary coalition — cultural difference has contributed to the impression that the revolution is better understood as a coup d’etat conducted by Western and central Ukrainians rather than a collective action on behalf of democratic principles and personal rights (above mentioned “spy-mania”)*.

Civil society cannot afford to be coopted as it was in the Georgian context, but neither can it afford to be entirely alienated from the state and such exclusion happened in postrevolutionary Ukraine under President Yushchenko. On the positive side, the parliament passed a new electoral law in 2005 that improved the transparency of elections by allowing domestic NGOs to observe the voting process.

In the end it is worth mentioning the IMF report, which has grouped all the countries studied into five categories, the first one being the countries showing the highest progress toward civil society, the fifth being the lowest. Ukraine has been included in the fourth category, together with countries like Albania, Azerbaijan, Belarus, Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan and some others. Not very promising surrounding.

Polish author Ryszard Paradowski once said that *Liberal democracy differs from authoritarianism a right of everybody to define*. If certainly everybody, involving rulers, is able to see and speak aloud about lack of defining elements in their everyday realization of civil society definition, then we can say these societies are on their good way. I believe, Ukraine and Georgian civil societies are working hard in order to achieve it.

Розділ II.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ, ТА ЧОРНОМОРСЬКИЙ ВИМІР ІНІЦІАТИВИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Давід Мікеладзе

*Бізнес школа Центральноєвропейського університету,
Будапешт, Угорщина*

Ukraine and Georgia: Quest for European Integration Impact of the EU Assistance on Georgia

The EU-Georgia Partnership and Cooperation Agreement (PCA) was concluded in 1996, entered into force in 1999 and forms the legal basis of the EU-Georgia relations. Respect for democracy, principles of international law, human rights and market economy principles are the essential elements on which the the EU-Georgia partnership is based.

The European Commission assistance to Georgia from 1992 to 2004 has amounted to almost € 420 million¹.

Humanitarian assistance (notably ECHO and Food Aid Operations through the European Agricultural Guarantee and Guidance Fund EAGGF) has accounted for € 160 million and in particular contributed to alleviating the very serious humanitarian situation in the mid 1990's. TACIS national allocations represent more than € 110 million and the Food Security Programme has disbursed over € 70 million. Since Georgia's independence, the TACIS programme has contributed to the transition towards a market economy, particularly by providing assistance in the fields of legal and regulatory reform, support for Georgia's WTO accession and the approximation of Georgian legislation to that of the EU. The Food Security Programme has been an important instrument supporting reform in the area of agriculture, social security and public finance management. Implementation has been hampered by past governments' reluctance to execute budget-lines targeted by FSP support. The Macro-Financial Assistance programme has provided balance of payments and budgetary support (€ 110 million in loans,

¹ Commission of the European Communities, Country Report Georgia, (2005), 3, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, access date: October 1, 2009.

and € 55 million in grants, of which € 31,5 million have actually been disbursed) and has assisted in Georgia's debt reduction strategy. The European Initiative for Democracy and Human Rights has provided support for Georgian civil society and has funded joint EC-Council of Europe programmes in Georgia, including in the area of judicial reform. The EU has also provided support for Georgian security and border guards¹.

The EU-Georgia Action Plan takes a solid place with the entire structure of the bilateral relations. Implementation of the Action Plan will significantly advance the approximation of Georgian legislation, norms and standards to those of the EU. In this context, it will build solid foundations for further economic integration based on the adoption and implementation of economic and trade-related rules and regulations with the potential to enhance trade, investment and growth. It will furthermore help to devise and implement policies and measures to promote economic growth and social cohesion, to reduce poverty and to protect the environment, thereby contributing to the long-term objective of sustainable development.

The Action Plan sets out priorities in areas within and beyond the scope of the Partnership and Cooperation Agreement. Among these priorities, all of which are important, particular attention should be given to the following areas and specific actions²:

Priority area 1: Strengthen the rule of especially through reform of the judicial system, including the penitentiary system, and through rebuilding state institutions. Strengthen democratic institutions and respect for human rights and fundamental freedoms in compliance with international commitments of Georgia.

Priority area 2: Improve the business and investment climate, including a transparent privatization process, and continue the fight against corruption.

Priority area 3: Encourage economic development and enhance poverty reduction efforts and social cohesion, promote sustainable development including the protection of the environment; further convergence of economic legislation and administrative practices.

Priority area 4: Enhance cooperation in the field of justice, freedom and security, including in the field of border and migration management.

¹ Ibid., 3.

² EU/Georgia Action Plan, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, access date: October 1, 2009.

Priority area 5: Strengthen regional cooperation.

Priority area 6: Promote peaceful resolution of internal conflicts.

Priority area 7: Cooperation on Foreign and Security Policy.

Priority area 8: Transport and energy.

It could be concluded that except the peaceful resolution of internal conflicts, Georgia has managed so far to follow the EU recommendations and to make considerable developments in the upper outlined priority areas.

Ukraine and the EU: developing partnership

Javier Solana, the EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy, states: 'The EU is important to Ukraine, and Ukraine is also important to the EU. We share a vital interest in the maintenance of stability and prosperity in Europe. This ultimately depends on some key values which are important to us all'¹.

The Partnership and Cooperation Agreement (PCA) was concluded in 1994 and entered into force in March 1998. The PCA forms the legal basis of EU-Ukraine relations, providing for cooperation in a wide range of areas including political dialogue, trade and investment, economic and legislative cooperation, and cultural and scientific cooperation.

Stable and secure development of Ukraine is vital for the EU. Mr. Solana believes that stability is linked to security. It begins with the absence of conflict. It lies at the heart of the EU, whose original purpose was to bring to an end the terrible wars, which had ravaged Europe for centuries. Its success is founded on co-operation and engagement with its neighbors. In an increasingly globalised world, we have more reasons than ever to co-operate with others, in particular our neighbors. That is why the EU itself has a worldwide network of relationships both individual countries and with regional groupings. Many of those relationships are underpinned by formal agreements, as in the case of Ukraine. Our partnership and Co-operation Agreement provides a framework within which we can work together to tackle many of the problems of today's world. Many of these do not respect national boundaries — for example the environment, security, drug trafficking and terrorism. None of us is immune from them. Only by working together can we be effective in combating them. This

¹ Solana, The EU and Ukraine, Ten years after independence, in *The EU and Ukraine. Neighbours, Friends, Partners?* ed. Lewis, (2002), 28.

is why the EU has recognized Ukraine as a future partner in crisis management¹.

He adds that no less important is the issue of internal stability. The EU can only function if its members are democratic, open and based on the rule of law. In this way, the EU has proved a catalyst for individual countries to move from totalitarian regimes to democracies. The end of the Cold War demonstrated that closed societies could not survive indefinitely. Ukraine has made the transition over last decade to an independent democratic nation state. This process still requires careful nurturing. The more open a country is, and the more ready it is to accept and respond to criticism, the stronger it will be. That means continuing to encourage an open and independent media. It means accepting the need for dialogue within the political system, even across party lines. Sometimes it means agreeing to disagree. That is the true mark of maturity².

Stability is of course closely linked to economic growth and prosperity. Each encourages the other. The level of foreign direct investment is key to stability. Business puts its money where it can be confident of the future, concludes Mr. Solana³.

The total EU assistance to Ukraine since 1991 amounted to more than € 1 billion. This includes technical assistance through the TACIS programme, macro-financial assistance, and humanitarian assistance. TACIS assistance in the area of nuclear safety alone amounted to almost € 260 million over 1991-2003. Assistance also includes the Fuel Gap programme and a major contribution to the Chernobyl Shelter Fund managed by the EBRD. The main objectives of the TACIS programme are to reinforce democracy and the rule of law and to promote the transition to a market economy in the partner countries of Eastern Europe and Central Asia. In recent years, assistance has been progressively focused on support for institutional, legal and administrative reform; support to the private sector and for economic development; and support to address the social consequences of transition⁴.

Following the enlargement of the EU on 1 May 2004, the EU and Ukraine now, for the first time, share a common border and, as direct neighbors, face common challenges in the fight against organized crime, terrorism and other illegal activities which are of cross-border

¹ Ibid, 28.

² Ibid, 29.

³ Ibid, 30.

⁴ Commission of the European Communities, Country Report Ukraine, (2004), 4, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, access date: October 1, 2009.

nature. The EU Action Plan on Justice and Home Affairs in Ukraine of 12 December 2001 laid the foundations for this cooperation by providing for a wide range of activities, covering border management and visa, migration and asylum, the fight against organized crime and terrorism as well as the strengthening of the judiciary, the rule of law and good governance¹.

Following the events, which led to the “Orange revolution” at the end of 2004, Ukraine has pursued an agenda of ambitious reforms to root democracy and the market economy firmly in the country and to bring Ukraine closer to the EU. The EC assistance will therefore aim at supporting Ukraine’s ambitious reform agenda based on the policy objectives defined in the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) of April 1998 and the EU-Ukraine Action Plan of February 2005. National Indicative Programme (NIP) for 2007—2010 defines in detail the focus of operations under the national envelope of the new European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI). It is intended to guide planning and project identification by defining a limited number of priority areas, together with the objectives and results to be achieved. Among those, should be mentioned: support for democratic development and good governance, support for regulatory reform and administrative capacity building, support for infrastructure development².

Conclusion

It is often argued that to become truly a part of Europe means not only full-fledged membership in the main economic institutions and structures but also deep involvement (i.e. membership) in the main political and military organizations, which protect democracy and security of the Western part of the continent.

The two goals need not, will not, and, probably should not be achieved simultaneously by neither Ukraine nor Georgia. It is worth pointing out that the general precondition required for membership in the EU and North Atlantic Treaty organization — adherence to the political philosophy of Western democracies, building democratic institutions, setting-up a viable legal system, protection of property

¹ Revised EU-Ukraine Action Plan on Freedom, Security and Justice, Challenges and strategic aims, 1, h http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, access date: October 1, 2009.

² European Neighborhood and Partnership Instrument, Ukraine, National Indicative Programme 2007—2010 http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, access date: October 1, 2009.

rights and transition to market economy — overlap to some extent. However, while an Eastern enlargement of the EU can be seen as a European affair, redefining NATO has a much wider political and geographic context. The latter process will also involve a larger number of players whose exact number and identity are still in dispute. Hereby, we should not forget the factor of Russia as the biggest bordering neighbor of the both independent republic who is aggressively facing the aspirations of Ukraine and Georgia towards integration in the Western organizations, especially in NATO. Last year war between Russia and Georgia, occupation of Georgian territories, frequent gas conflict between Russia and Ukraine and threatening the entire European energetic stability by Russian side are the clear examples of the attitude shown so far by the official Kremlin.

We all should stay realistic and admit that the challenges seen by the EU itself after last Eastern enlargement, current internal and external political problems faced by both Georgia and Ukraine do not increase the chances of their membership of the EU in the nearest future. Nevertheless, it is of vital importance to keep and furthermore strengthen on-going strong partnership between the EU and the two Eastern European republics that would eventually lead to the successful implementation of the crucial reforms, and to the moment when the EU will be ready to open the doors to both Georgia and Ukraine. Efforts done by both side — the EU and national governments have crucial impact on this process.

Hereby, I would like to quote Henryk Kierzkowski, scholar studying the process of Eastern Enlargement of the EU:

“In the spring of 1990 I was invited by George Soros, with a group of economists, for a meeting with Polish Prime Minister Tadeusz Mazowiecki. The big Bang was already in place and working. Mr. Mazowiecki wanted to know what else should be done to reform the economy and the present experts gave him a never-ending list. He listened attentively and then said that the situation reminded him of a person who consults his doctor only to be told that a very serious and dangerous operation must be performed immediately. The patient agrees. After the operation, still under an oxygen tent, he asks the doctor if his health is now all right. But the doctor says that another major operation is required, and this repeats itself again and again”.¹

¹ Kierzkowski, *Reforms in East-Central Europe — Preparing for EU membership*, in *East-Central Europe and the EU: Problems of Integration*, ed.: Kaiser and Brunning, Bonn, Europa Union Verlag, (1996), 16.

Indeed, process of reforms and preparation for membership might appear as a never-ending one, however I believe that with precise following and successful implementation of constant recommendations Georgia and Ukraine will both be able to transform successfully themselves into the equal members of the European Family.

Дмитро Шульга

*старший менеджер Європейської програми,
Міжнародного фонду "Відродження", Київ*

Eastern Partnership: a Perspective How to Get an 'Added Value' for Ukraine and Georgia

In order to assess the prospects for the EaP implementation and define the ways how to get the biggest added value out of it, one needs to: first, to analyse the experience acquired with the implementation of the ENP by Ukraine and Georgia; second, to define the added value contained in the proposed EaP compared with the current situation of Ukraine's and Georgia's relations with the EU. Third, if based on the premise that both Ukraine and Georgia share the same strategic goal of European integration, one can try to find the scope for cooperation between Ukraine and Georgia in shaping and implementing the EaP.

Eastern partnership was shaped and launched partly as a result of understanding that the ENP has largely failed as EU's reform-promotion policy in the region. Main reasons for that in Ukraine have been: first, domestic reasons — lack of clear political will in the government and lack of support in the parliament; second — methodological defects of the ENP Action plans, which have been too broad, too vague, not time-specific, not implementable and not monitorable. Third — lack of EU's engagement: no support (peer reviews) in drafting national tools to implement the Action plans, insufficient monitoring of the European Commission, lack of clear measurable evaluation criteria, insufficient methodology of the European Commission's progress reports (no mentioning how many measures Ukraine implemented, what actions were good and what wrong, and explanations why).

There were no public recognition of these failures of the ENP, but de facto, the content of the European Commission's initiatives on EaP shows understanding of these problems. However, for the case of Ukraine, the proposals in the bilateral dimension of the EaP has

little added value: comprehensive institutional building programme, regional development programmes for heterogeneous regions (Crimea), proposal to immediately waive the visa fees for all citizens and offer roadmaps to a visa-free regime. Other things (association agreement with a deep and comprehensive free-trade area, successor document to the current ENP Action Plan (Association agenda), membership in the Energy Community, integration of Ukraine's energy market into that of the EU, visa facilitation agreement etc.) have been already offered to Ukraine before.

Important added value of the EaP is, in comparison with ENP, in its operational / institutional build-up: first, additional staff in the European Commission (making the EC capable to engage more with the EaP partner countries), and, second, creation of new multilateral structures enabling presentation of non-governmental groups: EaP Civil Society Forum, EURONEST, Eastern Europe and South Caucasus Local and Regional Assembly.

Multilateral dimension of the EaP is also an added value, but it is not a very new thing for the EU's policy in the region: the 'Black Sea Synergy' was launched in 2007. Important distinction of the EaP from the Black Sea Synergy and the regional cooperation initiatives (BSEC, GUAM, etc.) is that the EaP is meant to foster political association and economic integration of the willing partner countries with the EU through support for reforms — based on the fact that the EaP partner countries declared their goal of European integration. At the same time, there are other goals of the EaP: promotion of stability and multilateral confidence building, development of closer ties among the partner countries themselves, and strengthening energy security (p.2 and p.8 of the Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, 7 May 2009). This is why the tasks of the EaP multilateral thematic platforms are multiple, as they are meant to provide an opportunity to: share information and experience of reforms, study EU legislation and standards, develop common positions, joint activities and projects.

With all that added value it contains, the fundamental weakness of the EaP, according to the critical analysis of the European Council on Foreign Relations ('The limits of the enlargement-light: European and Russian power in the troubled neighbourhood', June 2009) is that it constitutes a long-term policy of normative convergence — whereas the partner countries face immediate crises and need a quick and substantial political (not bureaucratic) engagement of the EU. These pressing crises are: challenges to democracy (political crises and elections); economic crisis (financial crisis and economic downturn,

insecurity of energy supply); conflicts and territorial integrity. Because Russia is doing much better in crisis inspiration and management, it is overplaying the EU in the influence in the region and undermines the sovereignty of EaP partner countries.

Taking due account of these pluses and minuses of the EaP, Ukraine and Georgia, as allies in European integration, can cooperate in the multilateral dimension of the EaP within the thematic platforms in order to promote their common interests. In particular, Ukraine and Georgia could:

- present common positions on such issues like conflict resolution, democracy promotion, visas to the EU, energy transit routs / infrastructure, transport infrastructure;
- work on joint activities in the areas of conflict resolution, energy transit routs / infrastructure, transport infrastructure, migration;
- exchange experience in democracy promotion and in socio-economic reforms;
- develop joint projects, in particular on energy transit routs / infrastructure and transport infrastructure.

Importantly, such cooperation should take place not only within governmental thematic platforms, but also within the non-governmental multilateral institutions of the EaP (Civil society platform, EURONEST, Eastern Europe and South Caucasus Local and Regional Assembly).

Юлія Войтович

експерт, Центр досліджень проблем регіонального та міжнародного співробітництва, Львів

Особливості імплементації ініціативи ЄС «Східне партнерство» в Україні та Грузії

Після проведення установчого саміту «Східного партнерства» (далі Партнерство) пройшло майже півроку. Цього часу, звичайно, не достатньо для надання конкретної оцінки ефективності функціонування запропонованої ініціативи Європейського Союзу, проте, вже сьогодні можна аналізувати деякі особливості її імплементації та подальші перспективи розвитку.

Ще до офіційного започаткування Партнерства, керівництва України та Грузії, які є давніми прихильниками євроінтеграції, виступали за посилення усесторонньої співпраці з ЄС. На відміну від

інших країн-учасниць «Східного партнерства», які, в основному, зацікавлені у економічних проектах зазначеної ініціативи, Україна та Грузія декларують свої прагнення до використання усіх її переваг з метою максимального наближення до європейських стандартів, а також можливості продовження діалогу з ЄС на предмет членства.

Разом з тим, доречно відзначити різні базові позиції обох країн у Партнерстві. Так, враховуючи вже наявні євроінтеграційні здобутки України, європейська спільнота неофіційно відводить їй роль лідера в ініціативі «Східне партнерство». Грузія ж тільки розпочинає свою активну діяльність на шляху євроінтеграції, що, з одного боку вимагатиме від неї більших зусиль, з іншого — надасть можливість скористатись українським досвідом у вказаному напрямі.

Чого ж чекають від «Східного партнерства» дві молоді демократії: Україна та Грузія? Що є найбільш привабливим для політичних та бізнесових кіл цих країн? Безперечно, це — перш за все, підписання угод про асоціацію, економічну інтеграцію, скасування візового режиму, розвиток малого та середнього бізнесу, стимулювання розвитку регіонів, впорядкування міграційних питань, координоване управління кордонами, соціальний розвиток, а також енергетична безпека.

На теперішній час в Україні активно обговорюються реалії підписання угоди про асоціацію, енергетичні питання, а також переваги створення зони вільної торгівлі з ЄС, яка може стати серйозним підґрунтям для просування національних інтересів країни у європейському просторі. Грузія більше зацікавлена у вирішенні проблеми відновлення територіальної цілісності країни, проведенні демократичних перетворень та розвитку зовнішніх економічних відносин.

Як же на практиці відбувається процес проходження України та Грузії шляхами «Східного партнерства»?

На сьогодні, коли ще не розпочалась активна фаза співпраці в рамках Партнерства, основна увага його учасників спрямована на узгодження пропозицій стосовно конкретних проектів та шляхів їх реалізації. Так, протягом червня ц.р. в ході перших засідань основних тематичних платформ «Східного партнерства» у Брюсселі, українська сторона висунула свої пропозиції, представлені п'ятьма напрямками: сфера енергетики, робота з малим бізнесом, адаптація законодавства, екологічна тематика та управління кордонами¹.

¹ У червні Україна представить свої пропозиції щодо конкретного наповнення ініціативи ЄС «Східне партнерство» // Офіційне інтернет-представництво Президента України В. Ющенка від 07/05/2009. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/13718.html>.

А під час проведення першої тематичної платформи «Демократія, належне управління і стабільність» на початку жовтня ц.р., був обговорений проект Робочої програми платформи на 2009—2011 рр., а також проекти концепцій двох флагманських ініціатив: «Інтегроване управління кордонами» та «Попередження, готовність до реагування на природні та техногенні катастрофи».

Серед практичних досягнень у рамках «Східного партнерства» можна назвати зустріч представників України та ЄС, що відбулась у червні ц.р. в Донецьку. Її результатом стало підписання кількох важливих для донецької області контрактів, що дозволять залучити найновіші технології у реалізації енергетичних проєктів. За оцінками європейських дипломатів, для України цілком реально модернізувати економіку так, щоб найближчим часом претендувати на членство в Європейському Союзі. Для цього є всі передумови: європейські держави хочуть розширити свої ринки і розвинути партнерські контакти, а Україна отримує нові технології і можливості прискорення інтеграції до європейського економічного простору¹.

Крім того, 2 липня ц.р. в рамках ініціативи Європейського політичного центру «Східні перспективи» відбувся круглий стіл під назвою «Крим — шлях у майбутнє», який став першим із низки запланованих інформаційно-експертних заходів, присвячених розвитку економічного і культурного співробітництва ЄС у рамках програм «Східного партнерства» із регіонами України.

Ще одним практичним заходом щодо імплементації ініціативи «Східне партнерство» в Україні стало підписання 23 вересня ц.р. тристоронньої Декларації щодо зміцнення співробітництва митних служб України, Польщі та Білорусі. Документ передбачає спрощення митних процедур, скорочення часу перетину кордону, а також співпрацю у боротьбі із незаконною міграцією та контрабандою. При цьому, слід відзначити, що результатом попередніх домовленостей керівників митних служб цих країн щодо обміну оперативною інформацією стало реальне скорочення черг на кордонах.

8 жовтня ц.р. Міністерство палива та енергетики України підписало з Європейською комісією меморандум про завершення переговорів про приєднання України до Енергетичного співтовариства.

Щодо практичних здобутків Грузії, то ще в травні ц.р. міністр закордонних справ країни Григола Вашадзе повідомив про те, що

¹ Вперед, на Схід. «Східне партнерство» ЄС починається з Донецька // Радіо Свобода від 22/06/2009. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1760259.html>.

Грузія та Європейський Союз проводять синхронізацію законодавств, економіки та інших структур. Восени грузинська дипломатія розпочала переговори щодо підписання Угоди про спільний повітряний простір між ЄС та Грузією (між іншим, паралельно такі переговори вже ведуться і з керівництвом України), отримала позитивну оцінку від Європейського Союзу стосовно виконання Грузією його рекомендацій, а також домоглась підтримки європейського співтовариства щодо суверенітету та територіальної цілісності своєї країни.

Крім того, в ході дев'ятого засідання комітету співробітництва ЄС — Грузія (відбулось 24 вересня ц.р.) сторони висловили задоволення завершенням переговорів щодо оформлення угод про спрощення візового режиму і реадмісію та можливістю початку діалогу стосовно оформлення угоди про асоціацію, пропозиції ЄС по якій мають бути представлені на початку листопада ц.р. у Брюсселі. Відносно останнього, то за словами офіційного представника Європейської Комісії Крістіан Хоман, у поточному році не варто очікувати на прорив у цьому питанні.

До речі, у питаннях асоційованого членства Україна має вагоміші здобутки. Так, протягом жовтня ц.р. у Брюсселі українська делегація поряд із підписанням з ЄС Меморандуму про співпрацю у регіональній сфері, приділила велику увагу питанням створення зони вільної торгівлі, яка має стати найважливішою складовою нової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Крім того, вже підготовлені проекти угод про приєднання України до енергетичного співтовариства, про привілеї, імунітет і діяльність в Україні Європейського інвестиційного банку та інших. Разом з тим, не дивлячись на те, що підписання угоди про асоційоване членство очікується 4 грудня ц.р. в ході чергового саміту Україна — ЄС, неузгодженість її економічної частини залишається основною перешкодою планам офіційного Києва. Тому більшість експертів вважають можливим підписання зазначеного документу у другій половині 2011 року, під час головування Польщі у ЄС¹. Однак, виходячи з того, що у разі запровадження Лісабонського договору, роль головної країни в ЄС значно послабиться, українському зовнішньополітичному відомству слід значно активізувати роботу у даному напрямі.

Спільним здобутком усіх країн учасниць, у тому числі України і Грузії, у реалізації «Східного партнерства» є створення у Європейському парламенті нового спільного з країнами-членами Партнерства робочого органу — міжпарламентської Асамблеї Євронест. За сло-

¹ Україна стане асоціативним членом ЄС не раніше 2011 року // Кореспондент. net від 05/10/2009. — Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/988606>.

вами Голови делегації європейських депутатів Крістіана Вігеніна, парламентська асамблея Європест буде ефективним інструментом та платформою для обміну ідеями між парламентарями країн-учасниць.

Досить важливим для імплементації «Східного партнерства» є залучення громадськості до обговорення питань зазначеної ініціативи. Так, протягом вересня-жовтня ц.р. Європейська комісія провела серії презентаційних зустрічей, присвячених Партнерству, з урядовими та неурядовими організаціями в усіх шести країнах-партнерах.

Разом з тим, навіть у випадку повної на консолідації зусиль влади та громадськості в Україні та Грузії, на імплементацію ініціативи ЄС «Східне партнерство» значний вплив здійснює зовнішнє середовище. Так, при оцінці Партнерства, необхідно враховувати сучасні світові тенденції в європейському просторі, зокрема, це:

- зміцнення позиції Росії як політичного, економічного та енергетичного «центру тяжіння» більшості країн пострадянського простору;
- послаблення впливу США на світові процеси та посилення співпраці ЄС — Росія, де остання зберігає статус монополіста на постачання енергоносіїв до Європи;
- погіршення відносин РФ — Україна, РФ — Грузія;
- накопичення внутрішніх проблем ЄС;
- світова фінансова криза.

У таких умовах керівництва України та Грузії продовжують розглядати «Східне партнерство» як допоміжний інструмент для вирішення задекларованого країнами завдання — повної інтеграції до Європейського Союзу. Однак, враховуючи вже наявні досягнення цих країн у рамках Партнерства, можна відзначити недостатньо швидкі темпи реалізації цієї ініціативи. Серед причин, які не сприяють досягненню бажаних результатів, можна відзначити такі:

— **відсутність узгодженої позиції ЄС щодо імплементації ініціативи як на рівні концептуальних, так і практичних питань.** З цього приводу британське видання The Financial Times відзначило, що «Східне партнерство» є ще одним прикладом того, як ЄС часто проявляє свої добрі наміри, не маючи достатньо сили, концептуального бачення та єдності мети у досягненні того, що прагне. Якби партнерство організували рік тому, воно не дуже вплинуло б на перебіг серпневої російсько-грузинської війни чи січневої українсько-російської газової кризи, чи на теперішній економічний занепад в Україні¹;

¹ «Східне партнерство» низького польоту // Портал проєвропейського громадянського суспільства України «Європейський простір» від 19/02/2009. — Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/news/227579.html>.

— **недостатнє фінансування «Східного партнерства».** Так, згідно з рішенням Європейської Ради, на реалізацію «Східного партнерства» планується виділити 600 млн. євро впродовж 2009-2013 рр. Для порівняння — на фінансування Туреччини на лише 2009 р. ЄС виділив 600 млн. євро. За словами голови Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції Б. Тарасюка, якщо ЄС не перегляне підхід фінансування проекту, він залишиться ідеологічним, а не практичним¹;

— **низький рівень конкретики у дискусіях Україна — ЄС та Грузія — ЄС з питань практичної реалізації проектів «Східного партнерства»**, що пояснюється як неоднозначним відношенням країн-членів ЄС до цієї ініціативи, так і зростаючим бажанням керівництва України та Грузії демонструвати свої досягнення у євроінтеграційному напрямі, що, інколи, супроводжується втратою якості діалогу;

— **перманентна внутрішньополітична криза в Україні.** Так, основним стримуючим фактором, що гальмує євроінтеграційні процеси в Україні, є відсутність єдиного бачення у політичних колах країни щодо її геополітичного курсу. Найчастіше європейські оглядачі критикують протистояння між найвпливовішими особами українського політикуму, нестабільність роботи парламенту, а також кадрову політику уряду країни.

— **складна внутрішньополітична ситуація в Грузії та підірваний авторитет країни у зв'язку з грузинсько-російським протистоянням у серпні 2008 р.** Конфронтація влади та грузинської опозиції ускладнюють вироблення єдиного загальнонаціонального підходу у важливих для країни питаннях, а звинувачення міжурядової комісії ЄС на адресу керівництва Грузії щодо ініціювання подій у Цхінвалі не сприяють реалізації міжнародних проектів за участю грузинської сторони, особливо, якщо вони зачіпають інтереси Росії регіоні;

— **неналежне виконання Україною взятих зобов'язань.** Зокрема, у звіті Європейської Комісії за підсумками імплементації Європейської політики сусідства у 2008 р. сказано, що Україна не досягла або досягла дуже незначного прогресу в проведенні ключових реформ в політичній сфері. Звичайно, такий підхід української сторони не сприяє посиленню співпраці з Європейським Союзом;

¹ На чолі ЄС Швеція подбає про зближення з Україною // Deutsche welle від 31/03/2009. — Режим доступу: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4139982,00.html>.

— наявність проблемних питань у внутрішньому законодавстві Грузії. Зокрема, Трудовий кодекс Грузії не відповідає стандартам «Міжнародної організації праці», стандартам ЄС і стандартам ратифікованої Грузією у липні 2005 р. «Європейської соціальної хартії» у таких фундаментальних питаннях, як тривалість виконання додаткових робіт, звільнення з роботи, ведення колективних переговорів¹. Ця та інші проблеми є суттєвою перешкодою при веденні діалогу з ЄС.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки:

— на сучасному етапі керівництво України та Грузії у складних внутрішньо та зовнішньополітичних умовах продовжують демонструвати свою зацікавленість у ініціативі ЄС «Східне партнерство» та спрямовують зусилля на розвиток та реалізацію проектів у її рамках. При цьому декларативні заклики не завжди корелюються з практичними кроками;

— враховуючи віддаленість перспективи членства України та Грузії в ЄС, цим країнам потрібно використовувати усі можливості, які відкриває «Східне партнерство» з метою наближення їх до стандартів Європейського Союзу, а також максимального спрощення умов співробітництва в усіх сферах з усіма країнами-членами ЄС та своїми східними партнерами;

— на фоні невиразного протистояння ЄС — Росія за роль лідера у регіоні, а також враховуючи неузгодженість позицій країн-членів ЄС щодо майбутнього функціонування союзу, Україна та Грузія самі повинні стати ініціаторами наповнення конкретним змістом проектів програми «Східне партнерство» та їх реалізації з метою формування в об'єднаній Європі образу сприйняття України та Грузії як повноцінних європейських держав.

¹ Грузия может лишиться торговых льгот от ЕС из-за нарушений трудового кодекса // Информационное агентство «Финмаркет» от 28/09/2009. — Режим доступа: <http://www.finmarket.ru/z/wns/news.asp?id=1292352>.

Ірина Максименко

науковий співробітник Центру міжнародних досліджень
Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова

Вплив ЄС на розвиток країн чорноморського регіону

Стратегічна важливість Чорноморського регіону як для внутрішнього розвитку, так і для регіональної політики ЄС не стала запорукою появи „чорноморського виміру” в політиці Брюсселю. Перешкодами стали внутрішні трансформації, спричинені розширенням у 2004 р., необхідністю врегулювати відносини з країнами, які не потрапили у хвилю розширення (Туреччина, балканські країни, Україна тощо). З іншого боку, Чорноморський регіон значно відрізняється від північного або південного виміру. Країни цього басейну мають досить різні рівні економічного та соціально-політичного розвитку, розділені багатьма протиріччями та конфліктами. Але головне, вони досі не поєднані спільною метою — інтегруватися до ЄС. З урахуванням цих чинників тривалий час Європейський Союз не мав стратегії відносин з цим регіоном.

Лише завдяки членству Болгарії і Румунії та за підтримки Греції Європейська спільнота із зовнішнього гравця стала безпосереднім учасником регіональних процесів. Активна діяльність цих країн сприяла усвідомленню значення стратегічної важливості регіону для зовнішньополітичної ролі ЄС та призвела до концептуального оформлення європейської політики щодо регіону. Головні положення та пріоритети Спільноти були викладені в „Чорноморській синергії”, яка була започаткована за ініціативи причорноморських членів ЄС у 2007 р. Опосередковано ЄС реалізує свою політику також через механізми Європейської політики сусідства та ініціативи „Східне партнерство”, які розраховані у тому числі на участь України та Грузії.

В той же час сьогодні ще не спостерігаються позитивні наслідки реалізації згаданих інструментів, які окреслюють напрямки взаємодії між ЄС та країнами регіону, але досі не наповнені реальними проектами. Можна виділити декілька причин системного характеру. По-перше, в рамках Європейського Союзу не має достатньої політичної та фінансової підтримки. Таке становище пов'язано як зі світовою фінансовою кризою, так і з регіональною поляризацією пріоритетів країн-членів ЄС. Дуже яскравим прикладом є впровадження „Східного партнерства”, яке було критично сприйняте, з одного боку,

Великою Британією та Німеччиною через необхідність додаткових бюджетних відрахувань, а з іншого — Францією та Італією через намагання привернути більше уваги ЄС до середземноморського вектору. По-друге, реалізацію „Чорноморської синергії” та „Східного партнерства” беруть на себе країни, які географічно більше зацікавлені в стабільності та співробітництві у Чорноморському регіоні (мова йде, перш за все, про Польщу та Румунію), але які у сукупності є менш економічно потужними та впливовими. До того ж Чорноморський регіон не є частиною ЄС, тобто у Брюсселя немає повноважень діяти напрямом в більшій частині регіону.

Цей чинник призводить нас до обговорення наступного фактору — слабкість чорноморських країн у намаганні реалізувати можливості співпраці з ЄС у рамках наведених програм через політичну нестабільність та економічний спад. Є зрозумілим той факт, що сам Євросоюз не намагатиметься впливати на ситуацію в регіоні більше, ніж того потребуватимуть його власні інтереси. Цікавими є слова Президента Єврокомісії Ж. М. Барозо: „Ми повинні більше інвестувати в спільні стабільність і процвітання”. Та якщо пригадати виступ Верховного Комісара з питань зовнішньої політики і політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер, у якому вона говорить, що „безпека і стабільність ЄС відчують вплив подій, які мають місце в Східній Європі та на Південному Кавказі”, можна сподіватися, що залучення ЄС до проблем Чорноморського регіону має перспективи перейти на якісно новий рівень. Особливо беручи до уваги той факт, що у нових підходах до визначення „ключових загроз” та „глобальних викликів” у Європейській стратегії безпеки загрози з боку системної нестабільності країн („state fragility”) є одним з головних ризиків для європейської безпеки.

В той же час залишається відкритим питання чи є розуміння в таких країнах, що вони знаходяться у політичній кризі та бажання подолати її, спираючись на демократичні принципи?

Інтереси України та Грузії у посиленні присутності ЄС в регіоні та реалізації власних реформ є спільними та ключовими політичними завданнями. Таким чином є підстави стверджувати, що ці країни мають потребу об'єднати зусилля з метою більш ефективної реалізації європейських проектів у регіоні. Наполегливість у цьому напрямку є необхідною та підтверджується попередніми досягненнями української політики. Адже саме завдяки українським зусиллям теза щодо „політичної асоціації та економічної інтеграції” стала головним положенням „Східного партнерства”. Спільність дій також необхідна для того, щоб завадити посиленню нових ліній, що розділяють

країни регіону, які були спровоковані більш жорсткими позиціями регіональних гравців щодо відстоювання національних інтересів та поглиблюють існуючі протиріччя.

Таким чином, політика ЄС щодо Чорноморського регіону поступово оформлюється документально на принципах забезпечення стабільності та безпеки. Вплив ЄС на стабільність та демократичний розвиток країн регіону залишається малоефективним, що пов'язано з відсутністю активної спільної роботи, браком фінансових коштів та слабкістю політичної волі країн-партнерів як з боку ЄС, так і Чорноморського басейну.

Розділ III.

РОЛЬ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ У СТВОРЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ

Юрій Мельник

*керівник програм і проектів Одеського регіонального центру
соціально-економічного моніторингу
та правової інформації «Альтернатива»*

Енергетична політика України та Грузії у контексті інтересів Європейського Союзу в чорноморсько-каспійському регіоні

Розглядаючи питання енергетичної політики ми розуміємо, що порушена нами проблематика є складною та комплексною. З нею пов'язана велика кількість додаткових питань — все охопити дуже складно. Але для того щоб перейти безпосередньо до питання передбаченого порядком денним, треба спершу визначитися з базовими чинниками та принципами, що впливають на енергетичну політику України та Грузії.

Ні для кого не секрет, що однією з найбільш складних сфер, яка впливає на соціально-економічний розвиток країн та їх міжнародний статус, є енергетика. Найбільш резонансні проблеми на Євразійському континенті так чи інакше торкаються енергетичних питань. У міждержавних відносинах чільне місце також посідають питання енергетики. Від енергоефективності економіки значною мірою залежить суверенітет будь-якої держави. Водночас енергозалежність та надмірне і неефективне споживання енергоносіїв, як це має місце в Україні, гальмує соціально-економічний розвиток, проведення реформ, і, що особливо важливо, ведення рівноправного діалогу на міжнародному рівні, а значить обумовлює ігнорування інтересів нашої країни.

Враховуючи сказане, ми можемо стверджувати, що державна політика у сфері енергетичної безпеки повинна бути ефективною, супроводжуватися відповідним аналітичним інструментарієм,

в іншому випадку ми матимемо певне коло загроз геополітичного та економічного характеру. В свою чергу політика для того щоб була ефективною, повинна бути гнучкою, інтелектуальною, професійною та спрямованою на забезпечення національних інтересів.

Ми вважаємо, що жодний експерт, жодний учасник енергетичних відносин не повинні ігнорувати географічні та геополітичні умови формування енергетичної політики як в цілому, так і окремих країн. Безперечно енергетична політика будь-якої країни, як і основні за-сади енергетичної безпеки мають спиратися на об'єктивні чинники та умови і враховувати як національні переваги, так і внутрішні і зовнішні загрози. Відповідно свої дії та рішення потрібно узгоджувати з ними. Отже і енергетична політика, і енергетична безпека держави повинні складатися з цілого комплексу організаційно поєднаних завдань та цілей, які зорієнтовані на пріоритетне забезпечення національних інтересів та досягнення балансу у відносинах зі своїми контрагентами.

Формуючи основи енергетичної безпеки необхідно також враховувати, що у сучасному світі має місце жорстка конкуренція за контроль ресурсів, перш за все, енергетичних. Ми маємо на увазі контроль не тільки родовищ та обсягів видобутку, але й енергопотоків, маршрутів постачання енергоносіїв, розподільчих мереж тощо. Все це утворює відповідне середовище конкурентної боротьби та протистоянь між державами або їх союзами за зайняття провідних позицій на енергетичних ринках. Ми, тобто і Грузія, і Україна, навряд чи можемо сподіватися на поблажливе до себе ставлення у сфері енергетики не тільки з боку Росії, але й з боку європейських країн. Безумовно, для того щоб вести конструктивний діалог з РФ або ЄС треба звільнитися від ілюзій. А для того щоб тебе поважали і рахувалися з тобою, треба бути сильним — упевненим у своїх діях, послідовним, прогнозованим та внутрішньо консолідованим, розуміти свої інтереси і професійно їх захищати.

Енергетична політика України та Грузії: що є і що треба?

Так вже вийшло, що Україна через своє географічне розташування є однією з провідних ланок у енергетичних відносинах між Сходом та Заходом. Окрім цього у спадщину нам дісталася потужна, розвинена енерготранзитна система, що обумовило монопольне становище України, зокрема у газовому секторі. На жаль, своїм енерготранзитним потенціалом ми ніяк не можемо грамотно розпорядитися. Традиційними стали т.зв. енергетичні війни та конфлікти,

спекулювання з боку певних кіл стосовно ненадійності України як транзитера. Проблемою є також те, що Україна не фігурує в жодних масштабних енергетичних проектах. Особливою загрозою є декларування проектів трубопроводів в обхід території України. Все це є ознакою масштабних проблем для нашої держави. Більш того, ми можемо стверджувати, що як такої енергетичної політики, забезпеченої прогнозами на тривалий термін, розрахунками та об'єктивним аналізом ситуації, якісними та фаховими експертними оцінками, у нас немає. Не бачимо ми й зважених, можна сказати адекватних, дії та управлінських рішень, які б свідчили про нашу захищеність у сфері енергетики. Нагадаємо, що для України енергетична безпека має не тільки економічний зміст, але й суттєву соціальну складову, яка особливо проявляється в опалювальний період. До речі з усієї кількості проблем у сфері енергетики, найбільш суттєві спостерігаються у питаннях постачання та транзиту газу, тому ним ми приділимо окрему увагу.

У той же час Грузія, на відміну від України, більш вдало скористалася своїм транзитним потенціалом, хоча й не без допомоги зовнішніх сил. Реалізація проектів нафтопроводів Баку — Тбілісі — Джейхан, Баку — Супса, газопроводу Баку — Тбілісі — Ерзурум дозволила Грузії стати ваговою ланкою з розподілу трансконтинентальних потоків енергоносіїв та активним гравцем на енергетичному ринку.

Рис. 1. Маршрути трубопроводів через Грузію та суміжні країни
Джерело: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Baku_pipelines.svg

Проте й щодо Грузії зберігаються певні загрози. Для того щоб мінімізувати ці загрози і **Україна, і Грузія повинні**: 1) підвищити свою енергоефективність, 2) в якості ініціативи висувати реалістичні проекти, 3) запевнити своїх теперішніх та потенційних контрагентів у своїй надійності, 4) мінімізувати (в ідеалі виключити) вплив чорного піару на свій статус транзитерів, 5) активізувати свої дії, зокрема щодо аналітичного та інформаційного забезпечення державної політики у сфері енергетичної безпеки виходячи з суто власних інтересів.

Ще раз підкреслимо, нам немає сенсу сподіватися на якісь пільги, допомогу чи захист з боку будь-кого, у т.ч. ЄС та США. Тільки за рахунок власних сил ми зможемо досягти належного рівня енергетичної безпеки. Таким же чином у нас немає необхідності йти абсолютно у фарватері європейських, чи будь-яких інших енергетичних інтересів. У нас різний статус, відповідно й різні інтереси. Для Європи важливо мати стабільних політично та економічно партнерів, у т.ч. на прилеглих до ЄС територіях. У неї закономірне бажання гарантованого, надійного отримання газу та нафти за прийнятними цінами з декількох джерел та різними маршрутами. Враховуючи прогнози падіння видобутку газу та нафти у Європі, зокрема у Північному морі пріоритетним завданням є формування нових джерел та маршрутів за диверсифікованими схемами (мін. 3 — 4 рівноцінних джерела). Також важливим завданням є недопущення монополізації енергетичних ринків та спекулювання на цінах і маршрутах постачання. З огляду на сказане Каспійський регіон розглядається як перспективний та потенційно здатним посприяти політиці диверсифікації країн ЄС. В свою чергу країни Чорноморського регіону є з'єднувальною ланкою між джерелами енергоносіїв та європейськими споживачами, які теж починають активно конкурувати між собою, що грає на руку і постачальникам, і споживачам. Водночас існує низка обмежень географічного, економічного та геополітичного характеру щодо постачання енергоносіїв з країн Центральної Азії та Ірану, у т.ч. шляхом створення нових маршрутів, особливо через морські простори.

Незважаючи на стратегічний інтерес ЄС максимально диверсифікувати джерела та маршрути і зменшити монопольний вплив деяких постачальників, окремим країнам Союзу ніщо не заважає зміцнювати співпрацю у сфері енергетики з Російською Федерацією. Висновок: значна кількість оголошених проектів трубопроводів не дають нам підстав стверджувати, що вони спрямовані на диверсифікацію, оскільки постачальник не змінюється. Більш того, окремі

країни виторговують у РФ для себе особливі стосунки та різноманітні преференції, що ніяк не сприяє збалансованості енергетичного сектору.

Слід зазначити, що суттєвий вплив на євразійську енергетичну політику, учасниками якої є і Україна, і Грузія, і Росія, і Туреччина, і країни Каспійського регіону, і європейські країни, має діяльність США, які активно намагаються забезпечувати контроль над енергетичними потоками. Причому ці дії не завжди відповідають інтересам інших учасників. Зокрема, ми вважаємо, що агентом, який здатний врівноважити позиції РФ є Іран, який має другі в світі за обсягами запаси газу. І тому у забезпеченні альтернативних поставок газу увага України та Грузії повинна бути прикута саме до Ірану, не тільки до Азербайджану та країн Центральної Азії.

Необхідно враховувати принципову відмінність у функціонуванні ринків газу та нафти, що пов'язано із технологічними та транспортними особливостями їх роботи. Нафтовий ринок є більш вільний та більш маневрений щодо забезпечення поставок і відповідно щодо формування цін. Тут домінує біржова торгівля і відповідним чином формується ціна. Для газового в абсолютній більшості характерна робота за довготривалими міждержавними угодами. І тому цінова динаміка там не така висока — має місце інерція. Ми змушені також нагадати, що нафта є глобальним ресурсом, яка впливає на розвиток світової економіки і є вагомим чинником світових економічних процесів. Більш того нафта визначає світові тенденції економіки. В той же час газ є регіональним ресурсом, який розподіляється в абсолютній більшості всередині континенту і локалізований у використанні. Звідси ми вважаємо, що світових цін на газ не може існувати на відміну від цін на нафту. Проте, за умови, якщо питома вага поставок газу у міжконтинентальному форматі (наприклад, з Азії до Північної Америки) переважить поставки всередині континенту, ми зможемо говорити про наявність світового ринку природного газу і, відповідно, про світову ціну. А це можливо лише за умови перевищення долі поставок газу в скрапленому стані над поставками традиційним способом — трубопроводами. Чого чекати ще довго. А за цей час ми можемо спрогнозувати значне скорочення запасів природного газу у світі, що виключить необхідність реалізації схем постачання газу у зрідженому стані. Для довідки зауважимо, що постачання зрідженого газу доцільно за умови постачання на відстань більше 3 тис. км, у такому разі така схема стає конкурентною постачанням за традиційним варіантом — трубопроводами. У будь-якому випадку баланс чи пропорції обсягів між постачанням газу трубопроводами та

СПГ (скраплений природний газ) залежатимуть від цінової динаміки, як і активність реалізації тих чи інших проектів та схем постачання залежатиме від цінової кон'юнктури.

Так чи інакше на можливості забезпечення тими чи іншими видами палива у відповідних обсягах значною мірою впливає статус країни. Якщо у функціональному відношенні більшість європейських країн є чистими споживачами, то і Україна, і Грузія виконують вагомі функції транзитерів. Звідси й принципова відмінність у інтересах і одночасно їх спільність. Поки що, для ЄС Україна і Грузія виконують лише технічну функцію. Причому у відносинах з постачальниками та споживачами, між якими знаходяться Україна та Грузія як транзитери, не завжди спостерігаються партнерські рівноправні стосунки. Транзитний статус не завжди трансформується у геополітичні та економічні дивіденди.

Отже і для України, і для Грузії зберігається висока залежність від постачань енергоносіїв ззовні, що обумовлює їхні проблеми у інших сферах. Відмінністю є те, що Україна є одним з найбільших споживачів у Європі при низькому рівні розвитку економіки та низькій платоспроможності населення. І при цьому наші послуги з транзиту нафти та газу не перекривають потреби у їх імпорті. Більш того, нам не вистачає коштів навіть на модернізацію нашої ГТС. Все це свідчить про не ефективне використання транзитного потенціалу та незрозумілу економіку із забезпечення транзиту, перш за все, газу.

З огляду на сказане ми спробуємо сформулювати **критерії ефективної енергетичної політики**. Перш за все, це **прагматизм**. Чільне місце займають **реалізм у планах та діях**. Ілюзії не дають можливості об'єктивно подивитися на ситуацію та обрати правильні шляхи чи управлінські рішення.

Окрім цього, в якості критеріїв слід виділити **економізацію та практизацію відносин, гнучкість, далекоглядність та прогнозованість поведінки, послідовність у діях, а також економічну доцільність**. Тому у відносинах з ЄС, зокрема у енергетичній сфері, треба дотримуватися таких підходів і принципів. В іншому випадку буде результат, який має Україна за увесь час незалежності. Одразу зазначимо, що на «досягнення» України у сфері енергетичної безпеки мають вплив і внутрішні, і зовнішні чинники. Відповідно рішення та дії української влади мають враховувати усі аспекти енергетичних відносин, а отже бути комплексними і максимально забезпечені прогнозними розрахунками та аналітикою.

Аналітика — як засіб прийняття управлінських рішень

Ми вважаємо, що суттєвою проблемою є т.зв. гонка газопроводів як раз у Чорноморсько-Каспійському регіоні. Для неї характерне намагання вишукати нові — альтернативні маршрути постачання енергоносіїв. Більшість з них заплановані в обхід саме України. Безумовно більшість оголошених проектів є декларативними, економічно не доцільними, навіть безглуздими. Провідне місце тут займає РФ, розкручуючи цю гонку. Цим самим створюється певний авантюрний фон, який не дає змоги вести конструктивний діалог. Але ще більш проблематичним є те, що практично усі учасники піддаються на цю авантюру — висуваючи назустріч власні проекти у більшості своїй малореальні у реалізації. На нашу думку у цих планах завдання одне — настрахати Україну можливою втратою транзитних обсягів та спровокувати її на певні дії (підштовхнути) до задачі через втрату національної юрисдикції над власною газотранспортною системою.

На прикладі проекту “Південний потік” ми можемо довести малу ймовірність реалізації даного газопроводу. Є декілька параметрів, що дають нам підстави сумніватися. По-перше, це довжина маршруту — було заявлено 900 км. На рис. 2 ми надаємо розрахунок довжини по прямій поверхнею моря між крайніми точками газопроводу, за підрахунками в системі Google Earth вона складає мінімум 880 км. Зрозуміло, що трубу тягнути поверхнею моря неможливо. Чорне море є западиною (за формою нагадує корито), у більшості своїй маршрут йде глибинами більше 1,5—2 кілометри, що зрозуміло збільшує довжину, окрім цього траса не може бути такою прямою — кривизна траси теж збільшує довжину, тобто це не 900 км. Звідси ми робимо висновок, що ініціаторами проекту під час його оголошення не були зроблені навіть передпроектні розрахунки, не кажучи вже про ТЕО чи бізнес-план! Тобто показники були взяті зі стелі.

По-друге, у тектонічному відношенні Чорноморська западина є сейсмічно активною зоною, тобто має місце нестабільне дно моря, що аж ніяк не забезпечує безпеку функціонування газопроводу і надійність поставок.

По-третє, це проходження маршруту або ексклюзивною морською економічною зоною України, або Туреччини (див. рис.3), з якими проект треба узгоджувати. Останній варіант ще додатково збільшує довжину газопроводу. Ми прекрасно розуміємо вартість і реалізації проекту, і подальшого обслуговування, і можливості ремонту — доступу до морських газопроводів, і час необхідний для пошуку аварійних ділянок і проведення самого ремонту. Через це, фактично, неможна

Рис. 2. Траса газопроводу «Південний потік» найбільш коротким маршрутом
Джерело: Google Earth та власні розрахунки.

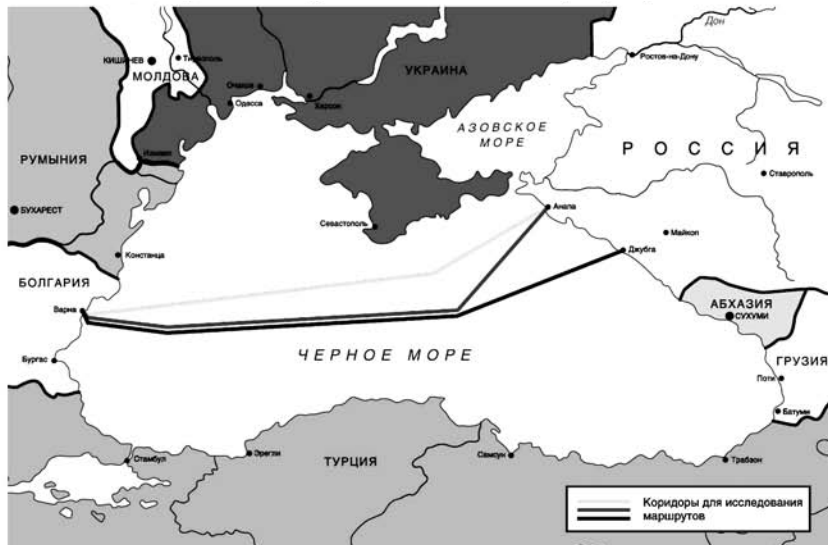

Рис. 3. Варіанти траси морської ділянки «Південного потоку» за версією «Газпрому»

Джерело: http://south-stream.info/fileadmin/pixs/sotrudnichestvo/3d_map/sea_way_big1.jpg

спрогнозувати термін окупності проекту, як і побачити його економічну доцільність. Окрім цього є ще ціла низка технічних, технологічних, інфраструктурних, екологічних, міжнародно-правових та безпечових нюансів, які свідчать про безглуздість реалізації цього проекту.

Такий же інструментарій ми можемо застосувати по відношенню до «Білого потоку» та інших проектів, щоб побачити справжні можливості (доцільність) реалізації того чи іншого проекту. Хтось може заперечити, навівши приклад «Блакитного потоку». Але щодо нього існують дещо інші умови, по-перше, значно менша довжина — «всього» 396 км, по-друге, він і досі не може вийти на проектну потужність, по-третє, незначна потужність — до 16 млрд. куб. м, звідси неспроможність виконувати транзитні функції. Все це свідчить, що проект себе не окупає.

Географічна конфігурація на континенті дає нам підстави стверджувати, що Україна буде й надалі залишатися основним транзитером, особливо у газовій сфері. Для нас основним питанням є підтримка нашої ГТС у належному стані і пов'язана з цим ставка транзиту. Забезпечення надійної роботи ГТС потребує постійної модернізації, а з цим значних витрат. У даному випадку ми можемо стверджувати, що як раз Україна субсидує європейські країни та «Газпром». У нас виникає питання — навіщо нам брати кредити для модернізації ГТС, коли очевидно є інше джерело. Україна повинна свідомо та цілеспрямовано довести, що вона є пріоритетною та надійною територією щодо забезпечення транзиту енергоносіїв (перш за все газу) зі Сходу на Захід. І гарантує надійність поставок, але у разі зміни економіки транзиту у бік підвищення ставки транзиту до економічно обґрунтованого рівня, яка буде враховувати інвестиційну складову (тобто кошти на модернізацію), необхідність придбання технологічного газу, кошти на закачування газу в підземні сховища, інші операційні витрати.

Це ми повинні чітко усвідомлювати та донести цю думку до РФ і ЄС. У будь-якому разі альтернативні (обхідні) газопроводи за комплексом умов не є конкурентами українській ГТС. Про це ми не раз вказували, зокрема й на міжнародній конференції «Політика України у Чорноморсько-Каспійському регіоні у контексті стратегії ЄС: від взаємодії до співпраці», яка відбулася 17—18 липня 2008 року в Одесі. Нагадаємо, що організаторами цієї міжнародної конференції також були Регіональне представництво Фонду Ф. Еберта та Регіональний філіал НІСД, за що ми їм вдячні, зокрема за можливість розглядати найбільш злободенні питання співпраці між Україною, Грузією, Росією, ЄС та іншими країнами чи їх об'єднаннями.

Ми вважаємо грубою помилкою з боку більшості експертів розглядати проекти задекларованих газопроводів як реальні у реалізації. Водночас гонка газопроводів відволікає від роботи над створенням нових умов функціонування енергетичних ринків та не дає можливості налагодити конструктивну співпрацю між усіма їх учасниками. Особливою проблемою є намагання максимізувати прибутки з боку країн-постачальників, зокрема РФ, що підштовхує інших постачальників до симетричних дій. У підсумку Росія у відносинах з кранами Центральної Азії опинилася у ситуації, яку створювала для інших. В цілому це створило дисбаланс між ланками у системі постачання газу на континенті. Крайньою, через свою аморфну позицію, залишається Україна.

Напрямки взаємодії України та Грузії

Грузія та Україна через Чорне море є природним коридором співробітництва не тільки у сфері енергетики, яким треба користуватися і який необхідно наповнити реальним технічним та економічним змістом. Водночас нам немає необхідності гнатися чи пропонувати якісь міфічні проекти газопроводів. Необхідно здійснювати політику реальної диверсифікації, яка наповнена відповідною економічною доцільністю, навіть вигодою. Ми не можемо вважати той чи інший проект чинником диверсифікації, якщо у разі його реалізації умови постачання, перш за все ціна та обсяги енергоносіїв суттєво не покращать паливно-енергетичний баланс держави.

Сила позицій України та Грузії у їх спільній логістиці за умови включення у загальну схему Ірану та Азербайджану, можливо Туреччини, на півдні, а на півночі — Білорусі, Польщі, країн Балтії.

Україні слід враховувати, що як один з найбільших споживачів енергоресурсів, вона є конкурентом для європейських країн. А для Європи пріоритетним є задоволення власних потреб. Враховуючи загальну тенденцію поступового зменшення запасів енергоносіїв, конкуренція між учасниками ринку буде постійно загострюватися. Платоспроможність споживача і подальші визначатиме напрямки постачання енергоносіїв, що ми повинні безперечно усвідомлювати.

Оздоровлення економіки та енергетичного сектору є головним чинником посилення національної безпеки. Думаю така ж умова актуальною є і для Грузії. Для України важливим є активізація політики енергозбереження, зменшення втрат, у т.ч. технологічних, у мережах, економне використання та зменшення споживання енергоносіїв, за рахунок чого буде підвищуватися конкурентоспромож-

ність держави. Більш того, разом з цим й платіжний баланс України буде поліпшуватися, враховуючи надвисокі витрати на придбання енергоносіїв. До речі слід зазначити, що у 2009 році Україна стала найбільшим платником за газ Російській Федерації, враховуючи ціну та обсяги закупівлі, тобто її роль у формуванні дохідної частини російської сторони суттєво збільшилася. Таким чином, ми підвищили свій статус, за що нас треба цінити. Хоча зайвий раз ми можемо нагадати, що ринкової ціни на газ немає, тому базова ціна з початку 2009 року на газ у розмірі \$450 мінус 20% для України є завеликою, навіть спираючись на об'єктивні розрахунки. В свою чергу ми мали б здійснити симетричні дії щодо суттєвого збільшення вартості транзиту газу і супутніх послуг. На жаль, маємо те, що маємо. Україна не тільки для ЄС, але й для російської економіки має стратегічне значення. Звідси ми все ж таки маємо право на певну особливість стосунків з нами.

Ми бачимо, що єдиної енергетичної політики ЄС не існує. На прикладі Італії, Франції, Німеччини, Австрії, Угорщини, Румунії, Болгарії, інших країн ми це бачимо більше ніж очевидно. Також ми розуміємо, що існують намагання виключити Україну із трансконтинентальних енергетичних процесів як впливового гравця. Достатньо згадати слова колишнього канцлера Німеччини Г. Шрöderа про необхідність зменшення залежності від України.

В той же час усі учасники енергетичних відносин мусять усвідомлювати, що наша ГТС має подвійне значення — одночасно забезпечує транзит і постачання газу вітчизняним споживачам одними й тим самими газопроводами. І розділити ці функції неможливо, окрім, хіба що, побудови нових — паралельних ниток, що є не доцільним. Але у цьому й перевага української ГТС, так як це дає можливість варіювати потоками і зменшувати витрати на транзит за рахунок т.зв. ефекту масштабу, коли видатки розподіляються серед великої кількості учасників. Зазначимо, що відносно інших газопроводів такі умови не зберігаються, зокрема й у напрямку, наприклад, до Китаю, коли на значній довжині трубопроводів немає споживачів.

Висновки

Ми повинні усвідомлювати, що епоха “дешевих” енергоносіїв минула. Для належного забезпечення себе енергоресурсами необхідно спрямовувати свої зусилля на радикальне підвищення ефективності економіки, промисловості, житлово-комунального сектору. Пошуки нових, додаткових обсягів чи джерел палива, т.зв. диверсифікація,

більш того планування і прогнозування зростання обсягів споживання для наших країн є хибним.

У європейських країнах ми маємо запозичати, перш за все, їх досвід роботи у сфері енергоефективності та принципи її організації. Безумовно нам слід орієнтуватися на високі економічні та соціальні стандарти ЄС, які досягнуті у т.ч. за рахунок високої енергоефективності економіки європейських країн.

Грузія, Україна та Європейський Союз мають усі умови для плідної взаємовигідної співпраці. Безумовно, така співпраця неможлива без урахування інтересів країн-постачальників енергоносіїв. Наш спільний інтерес полягає у взаємній залежності між постачальниками, транзитерами та споживачами. Ігнорування інтересів однієї з сторін призводить лише до загострення відносин та зниження рівня безпеки на континенті.

Запорука забезпечення належного рівня енергетичної безпеки у:

- розумінні спільності інтересів та рівноправності учасників;
- збалансованості ринків енергоносіїв за цінами, обсягами вироботку та постачання, ставками транзиту;
- у адекватних прогнозах розвитку ресурсної бази, потреб реалізації проєктів, обсягів споживання.

За нашими оцінками реалізація обхідних щодо України проєктів газопроводів «Набукко» і, особливо, «Південний потік» та, за певних обставин, «Північний потік», у заявленому форматі не відбудеться. Зокрема, важко вирахувати термін їх окупності, а їх економічна доцільність більш ніж очевидна. У них більше геополітичного змісту та політичного тиску на існуючих транзитерів, ніж економічної логіки. Окрім цього, ми не вважаємо «Набукко» стратегічним проєктом, так як за своєю потужністю він не спроможний суттєво вплинути на європейський енергетичний ринок. Тим паче Україні буде складно до нього підключитися, як і отримувати газ за прийнятними цінами. За нашими оцінками ці проєкти є інвестиціями з високою ступеню ризику у всіх відношеннях.

Необхідно активізувати співробітництво з Іраном, де є вільні резерви газу, щодо можливого забезпечення поставок газу, зокрема направити зусилля на формування газового коридору від Ірану через Азербайджан, Грузію, Україну до Білорусі, Польщі та країн Балтії, як альтернативного маршруту, у тому числі шляхом розвитку проєктів з постачання зрідженого природного газу. Ми вважаємо, що Україна і Грузія повинні формувати свою енергетичну політику суто з огляду на власні — національні інтереси з урахуванням світових тенденцій та з опорою на фахові експертні оцінки.

Георгій Мchedлішвілі
доцент Тбіліського державного університету

Energy Security in Europe and Beyond: Where Ukraine and Georgia Stand?

Before I turn to the main issue of my presentation, pertaining to the challenges our two countries as well as broader region, face in achieving energy security, let me start with a few crucial “departure points”, the tenets that will set the framework for the discourse I am going to enlarge on. They are all related to persistent features of the world politics, which is unlikely to change dramatically in the observable future.

The first is about Russia. Be it the Federation, the Empire or Federative Socialist Republic, this country is very unlikely to become democratic and non-aggressive toward its neighbors. I am not being anti-Russian — *as a person who had a Russian grandmother, attended Russian school and spent on aggregate about 2.5 years in this country I simply cannot be anti-Russian* — so this postulate of mine is not picturing Russia as the country that represents intrinsic (or metaphysical) evil. Far from that, it was in large part its disadvantageous geography that conditioned its economic weakness and, consequently, strongly centralized power. For this reason, Russian monarchy was noted for its particularly rampant absolutism, and a semblance of Yeltsin’s democracy in the 1990s, not to mention its numerous flaws, was just an aberration.

Another self-deception which should be avoided is the notion that improved economic fortunes render a country more peaceful and benign. From the Peloponnesian War over 24 centuries ago to the rise of Germany in the 1930s, every new addition to the ranks of great powers brought about the challenge of peaceful transition, so to speak. In other words, when a state experiences significant growth in their hard, material resources, it relatively soon expands its political interests abroad, commensurate with its newfound power. The last decade of Russia’s development is a classical case in point — driven primarily by high oil and gas prices, the Kremlin has become increasingly assertive, particularly in the post-Soviet space, which it still views as its backyard. Therefore, authoritarian and hostile Russia is the reality the post-Soviet countries will have to deal with for decades to come.

Importantly, history knows the examples of failure or reluctance to follow this “conventional” pattern of expanding one’s interests. This exceptional policy was formerly christened “Dutch Disease”, the term, which today has a very different connotation, to which we will return later in the presentation. As one can guess from the name, it was the Netherlands that was unwilling to fully exploit its economic might at the turn of the XVII century.

Equally, the United States was also afflicted with this “early version” of the Dutch disease between 1865 and the 1890s. This sort of exception occurs when a state does not perceive accurately its might. The other one is more dramatic: when a country experiences severe defeat or is deterred with equal or even overwhelming force, it tempers the appetite in a very significant manner, transforming it beyond recognition, at least for a certain period. The most tragic examples are those of Germany and Japan after the World War II. Other notable instances are the United States after the Bay of Pigs and Vietnam, Soviet Union after Afghanistan, Russia in Chechnya in 1994-95 etc. These blows made a huge dent on national pride and moderated their expansionist appetites for years or even decades (here expansion is not limited to territorial acquisitions — or land grab — only).

Then there is deterrence, not only the Cold War-style nuclear deterrence, with ultimate weapon of destruction in possession of the major players and superpowers, but in a broader sense comprising all spheres of hard security. This is I believe to be the very strategy that might contain today’s Russia and render it less aggressive vis-a-vis its former colonies.

The strategy should be two-pronged. Firstly, the United States should finish the business and get out of Iraq. Obviously, it was America’s deep preoccupation with both Iraq and Afghanistan that has been preventing it from living up to its lavish promises and declared interests in the former Soviet Union. A rather wide “window of opportunity” was created for Moscow, which the latter aptly took advantage of in August 2008 by invading Georgia. Once this window of opportunity is closed for Moscow, its capacity to do mischief in the neighborhood and go totally unpunished will vastly diminish. Ideally, even a rather modest contingent of American military stationed in Georgia (a small fraction of the number of Iraqi withdrawals) would be a sufficient deterrent.

In addition, the second pillar of the strategy, related to a “softer dimension”, is depriving the Kremlin of its energy weapon. Much has

been said about Moscow's willingness to wield its energy power in an increasingly unscrupulous way. A series of events, starting from the January 2006 brief interruption of gas supply to Ukraine, "strange", to say the least, explosion of the pipeline near the Georgian border, and including the Belorussian crisis of early 2007, which resulted in Gazprom taking a controlling stake in the Belarusian gas monopoly BelTransGaz raised European hackles about Moscow's aggressive drive to control distribution infrastructure. It was paralleled by the consolidation of the ownership of the largest gas and oil companies — Gazprom and Rosneft — by the state, as well as and driving out foreign companies, like Royal Dutch Shell and TNK-BP, and lawlessly appropriating their assets. Particularly the January 2009 Russia-Ukraine crisis imparted renewed urgency to Europe's quest for new sources of natural gas.

As one can see, I focus my attention on natural gas rather than on oil, another staple of Russia's export and renewed wealth. There are two main reasons for this emphasis. In the first place, being environmentally friendlier, natural gas has been gradually gaining ground globally its share in total energy consumption, and this share is projected to grow further, while the share of oil has been and will slowly decline. Secondly, natural gas is far more susceptible to manipulation mechanisms, the most topical issue when applied to Russia: unlike oil, which can be and is indeed being shipped through alternative routes, natural gas is not a commodity. With LNG (Liquefied Natural Gas) industry still in the process of gaining foot and thus accounting for only 8% of total natural gas demand, pipelines remain the principal means of transportation. This fact weakens significantly the market mechanisms in the natural gas industry, leaving the pricing largely at the supplier's discretion. As an obvious result of these circumstances, we have witnessed a series of politically driven price tags, and surely, both Georgia and Ukraine are among those who were punished this way for their political preferences, with the price rising from 47 to 230 dollars per thousand cubic meters within a two-year interval.

As for Europe, the dependence on this country for Russian natural gas has been growing steadily and currently stands at about 40%. But a factor that renders it all truly complicated is that the dependence varies tremendously across the countries, with the states in the East dependent to nearly 100% (Slovakia, Macedonia, Finland, Bulgaria, Serbia, Montenegro, Greece, Czech Rep., Baltic States, Belarus), while Western Europe dependent only fractionally, as it receives most of the gas from Norway (North) or Algeria (South).

Another factor that partially shapes European policy is an intensifying scramble for future energy source. With Russian oil and gas production flattened out, and modest capacity of Algeria (in particular) and Norway (primarily at the expense of Shtokman field) to boost their production in any substantive manner induces European states, apart from political actively seek any opportunity. It has been projected that by 2030 the natural gas demand in EU27 will grow from the current 468 MTOE (Millions of Tons Oil Equivalent) to about 625. Even with a moderate output increase in the three current major sources of supply, a large gap between demand and supply remains. Largely for this very reason, the interests of the EU individual member states, rather than those of the entire Union, have consistently had the upper hand in their foreign policy with regard to Russian gas. This trend inhibits the development of an agreed strategy for dealing with Moscow.

But on the other hand, such a steep growth in demand means that the projected gap between the current supply (which, as I have mentioned, is not going to change significantly at the expense of only Russian, Norwegian and Algerian sources) and demand is going to be around 160 MTOE, which converts into approximately 175 billion of cubic meters (bcm). Importantly, if we hypothetically add up all the competing projects under consideration, it will turn out that their cumulative capacity will still be less than the gap, which means that even in case all of them come to fruition, the gap is not completely covered. Indeed, the projected maximal capacity of the Nord Stream is 55 bcm per annum, while for Nabucco, White Stream and South Stream annual throughputs will amount to 32 bcm, 31 bcm and 30 bcm respectively, which yields the aggregate 148 bcm, still short of the demand-supply gap. In the first place it means that neither Nord Stream or South Stream do not have to become the routes circumventing Ukraine and Belarus, as the demand implies the existence of all remaining pipelines in full capacity, even modernized — and the recent EU-Ukraine agreement on upgrading Ukraine's transit system indicates Europe's desire to retain this route at all costs.

In this connection, the sound economic interests of Europe should be directed towards diversification, which means exploitation of new gas fields as well as construction of pipelines, which do not pass Russia. Most promising, though not so easy, site in this regard seems to be the Caspian sea, western and eastern shores alike.

So what shall Europeans (and, by extension, the Americans) do? Simply reach out to Central Asia, in deed as well as in word (more accurately, on paper), and, most importantly, in cash. Since there is the

CA Strategy in EU, adopted in 2007, with enhanced energy dialogue with the key states outlined, but concrete proposals, and incentives, are still lacking. Time is precious, as Russia has got something of a head start. In this regard, Turkmenistan seems to be the most hopeful candidacy to be won over (which is essentially synonymous to “bought over”). The country has been even experiencing a semblance of political evolution since the death of Turkmenbashi, and the new president seeks to leave his own mark in history, and tries to assert and brandish his credentials of an independent leader. Kazakhstan, notwithstanding past deals with the Kremlin, also remains open to alternative or supplementary agreements.

In addition, the other front should be developing the LNG industry to potentially secure gas supplies from more remote areas. The fully developed global LNG network instead of today’s largely East Asian market, and most importantly reaching significant share of supplies though LNG shipments will further decrease Russia’s manipulative ability, not last because of more flexible and fair pricing policy associated with the transportation by sea.

Тетяна Омельченко

аспірантка Київського національного університету

Переваги співробітництва між Україною та Грузією у процесі ефективного політичного та економічного створення Європейського енергетичного простору

Енергетична безпека в сучасному світі є однією з головних безпекових складових. Основними енергетичними ресурсами залишаються нафта та природний газ. Актуальність дослідження проблем, пов’язаних з їх видобутком, транспортуванням та переробкою, зумовлюється не лише поступовим вичерпанням зазначених ресурсів при щорічному збільшенні обсягів споживання, але й тим фактором, що нафтогазовий чинник став одним з найважливіших засобів реалізації національних інтересів, способом економічного та політичного тиску, предметом жорсткої боротьби на міжнародній арені.

Україна і Грузія є не лише пасивними споживачами енергоресурсів, а й країнами—експортерами природних ресурсів до інших держав. Питанням економіко—політичної взаємодії України, Грузії та

Європейського Союзу і побудові нових шляхів постачання енергетичних ресурсів до країн Європи присвячена доповідь.

Загострення конкуренції за енергоресурси породило проблему енергобезпеки багатьох розвинутих економік, які залежать від нафтогазового імпорту. ЄС імпортує 40% споживчого природного газу, при цьому більше 32% від усього імпорту газу — російського походження. До 2025 року попит країн ЄС може досягти 730 млрд. куб. м, а частка імпорту при цьому може зрости з 40% до 70%. Таким чином, Європейський Союз все більше залежить від енергоносіїв Росії, яка може використовувати свій контроль над значною часткою європейського імпорту як важіль тиску. Підтвердженням цього є взаємовідносини Росії з Україною і Грузією. Росія не раз зменшувала поставки енергоносіїв, щоби обмежити політичну і економічну самостійність своїх сусідів, а також змінити їх прозахідну орієнтацію. «Газовий конфлікт» з Україною сприяв зростанню хвилювання Євросоюзу щодо стійкості газових поставок, і, в результаті, породив проекти південного—каспійсько—чорноморського і північно—балтійського обхідних енергетичних коридорів. Грузія як транзитна держава активно залучена до процесу імплементації каспійських енергетичних проєктів.

Проєкт газопроводу „Білий потік” слід розглядати не як альтернативний, а як органічно поєднаний з проєктом газопроводу „Набукко” в рамках енергетичного коридору Схід—Захід. Газопровід «Білий потік», який по суті є відгалуженням від Південно-Кавказького газопроводу (SCP), стане додатковим маршрутом постачання енергоносіїв в Європу, сприятиме суттєвому збільшенню надходження інвестицій у сферу видобутку газу в Каспійському регіоні і забезпечить більші гарантії стабільних поставок газу європейським споживачам.

Використовуючи своє монопольне транзитне положення відносно країн Центральної Азії, Росія ексклюзивно визначає параметри транзиту газу із регіону на ринок ЄС. Європейська комісія повинна почати рішучі і ефективні дії на Каспії, адже ера нафти Північного моря підходить до завершення, а залежність від російських поставок небезпечно зростає. Нафта і газ Каспію і Центральної Азії в значній мірі може зіграти роль його замісника. Адекватна оцінка Каспію автоматично означає ріст значимості Чорноморського регіону і причорноморських країн, які пов'язують регіони видобутку і споживання. Основою Чорноморського конектору може стати мультимодальний енергоресурсний коридор Каспій — Південний Кавказ — Україна — Центральна Європа.

Якщо попит на газ в Європі росте, то на нафту — ні. Якщо частка Євросоюзу в російському експорті з 1991 року подвоїлась, то частка Росії в загальному обсязі нафти ЄС, навпаки, знизилась, і це дозволяє зробити висновок, що Росія в більшій мірі залежить від європейського нафтового ринку, ніж Європейський Союз від російської нафти.

Нафтопровід «Одеса—Броди» — найбезпечніший шлях для каспійської нафти через європейський континент в західноєвропейські країни. Отже, ще одна перевага співпраці України, Грузії і ЄС — перехід нафтопроводу «Одеса—Броди» з реверсного на аверсний режим експлуатації. Головна перспектива ГУАМ — простір для комунікацій Каспій — ЄС через територію євроорієнтованих Грузії і Азербайджану і держави-сусіда — України. Поставки нафти для «Одеса—Броди» можуть здійснюватись азербайджанською нафтовою компанією через термінал в грузинському порту Кулеві. На сьогодні українська нафтотранспортна система завантажена менше, ніж на третину своєї потужності і в майбутньому завантаження буде знижуватись. Аверс «Одеса—Броди» — можливість виживання для нафтотранспортної системи не лише України, але й Словаччини, Чехії і Угорщини, оскільки і у них знижуються обсяги транзиту нафти через нафтопровід «Дружба».

Враховуючи позицію традиційного перешкоджання Росією планам ЄС стосовно створення і розвитку незалежної енергетичної інфраструктури, найбільш вразливою ланкою є Грузія. Дестабілізація Грузії створює проблеми як для реалізації проектів транзиту каспійської нафти і газу через Чорне море і Україну до Центральної Європи, так і для вже побудованих нафтопроводу Баку—Тбілісі—Джейран і газопроводу Баку — Тбілісі — Ерзурум, а також для майбутніх проектів «Набукко» і Шах-Дениз — Супса — Феодосія.

Отже, нові економічні умови, нестабільність на ринку нафти і газу призвели до створення програм енергозбереження і пошуку альтернативних джерел енергії. Економіка країн ЄС залишається заручницею імпорту енергоресурсів: використання російською стороною газової війни як інструмента впливу на європейські країни. І в цьому головна загроза енергетичної безпеки Європи. Росії вигідна геополітична нестабільність в цілому, і перш за все, в головних світових регіонах нафтовидобутку, оскільки це стримує високі ціни на енергоносії, доходи від яких є основою бюджету країни. Альтернативні проекти трубопроводів в обхід Росії в значній мірі знижать політизацію питань забезпечення країн Європи нафтою і газом: через Україну і Грузію Росія намагається поновити свій вплив у світовій

політиці щоби максимізувати експорт і диверсифікувати свої ринки з метою підвищення безпеки експорту. Тому участь України і Грузії в розбудові енергетичного простору Євросоюзу не лише сприятиме вирішенню питання власної енергетичної залежності, але є фундаментом створення південного нафтогазового коридору між Європою і Азією.

Розділ IV.

БЕЗПЕКОВІ ЗАГРОЗИ У ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ І ГРУЗІЇ

Георгій Вольські

*радник з політичних питань Міжнародного центру
геополітичних досліджень, Тбілісі*

Безпекова конфігурація на Кавказі після російсько-грузинського конфлікту

Проблеми безпеки, які існують і можливі для України і Грузії, безумовно пов'язані з позицією Росії відносно прозахідної політики наших країн.

Як один з головних чинників, агресію Росії відносно Грузії і України пояснює наростаюче глобальне протистояння за вплив на регіони видобутку і транспортування енергоресурсів. У серпні минулого року ця агресія вилилася у військове вторгнення Росії до Грузії, а взимку в «газову війну» з Україною.

Інтерес Росії — зайняти ключові позиції на Кавказі, багато в чому обумовлений також необхідністю військового забезпечення тилу бойових дій в своїх південних республіках, де з кожним днем наростає полум'я бойових дій. Звідси і необґрунтовані звинувачення Грузії в сприянні повстанцям на північному Кавказі.

При очевидності драматичного розвитку подій, у мене, як і у більшій частини грузинського суспільства, зберігається незадоволеність діями уряду. Існувала стратегія мирного врегулювання конфліктів, ефективність якої була доведена на практиці. Перш за все, процес інтернаціоналізації і тим самим балансування Російського впливу став необоротним. Співпраця сторін в конфлікті, зміцнення переговорних форматів також були очевидними. Уряд нехтував або непрофесійно використовував ці можливості.

Збереження або навіть загострення напруженості також очевидно.

Для Європи забезпечення безпеки держав партнерів — України і Грузії, що мають ключове геостратегічне розташування, важливо настільки, наскільки важлива власна енергобезпека. При такому

розкладі, зусилля Євроструктур та Америки, були явно неадекватні. Війну в Грузії, як і «газові війни» можна було запобігти.

Структури, створені для сприяння економічному співробітництву в Чорноморському басейні, як дієвого механізму забезпечення безпеки, недієві. Головна причина цьому — відсутність політичної волі відповідних держав. Про яку співпрацю можна говорити, коли окремі країни басейну знаходяться в положенні війни (Грузія, Росія) або ж різною мірою політично протидіють один одному (Вірменія-Азербайджан, Україна-Росія, Балканські країни).

Вихід з положення — стабілізація вибухонебезпечного положення шляхом Євро-американо-російських багатосторонніх переговорів, зокрема про використання механізму “східного сусідства”, про справедливу диверсифікацію транспортування енергоресурсів, а також про можливість створення євро-американськими зусиллями механізму безпеки, перш за все для держав транзитерів.

Орієнтація Східноєвропейської і Чорноморської співпраці на реальну безпеку, вимагає нового інтелектуального крововливання. Україна, яка не обтяжена війнами і не зайшла у глухий кут (на відміну від Грузії), могла б стати ініціатором таких ініціатив. Багато що залежатиме від результатів майбутніх президентських виборів. Головне не допустити помилку, відійти від збитковості споживчої політики, коли всі надії покладаються на зовнішні сили і результати Російсько-американської взаємодії.

Ганна Шелест

провідний науковий співробітник РФ НІСД в Одесі

Threats to the National and Regional Security in the Black Sea Region: Implications to Georgia and Ukraine

There are a number of potential and existed threats and risks in the Black Sea region, which has direct and indirect implication to the regional and national security of the states. Some of these threats and risks are internal, coming from inside of the states or interstates relations, some of the external to the region. Not taking into account such threats as global warming or world economic crisis, in my presentation I would like to stop on those, which have the

biggest impact on Georgia and Ukraine in the Black Sea region and have potential for spillover.

A lot of threats and risks have existed before the August 2008 Russian-Georgian war, such as transborder organized crime, illegal migration, energy resources monopoly, terrorism, etc. However, all of them crystallized and even shifted from potential to a real one. At the end of the XXth cent. the very sense of the security has changed. Now we do not speak only about military security or hard security issues, but we also actively discussed and paid attention to the risks to the soft security, which are more realistic and potential than hard one.

The main threats to the regional security are:

1. Protracted conflicts (Nagorno-Karabakh, Transnistria, South Ossetia and Abkhazia) separatists' aspiration in these regions sharpened especially after the Kosovo independence proclamation. This factor is the main one as resulted in other threats and risks to the security, not only of the states where conflict takes place, but also influence the regional countries.

2. Threat of the terrorism (religious or connected with attacks on the pipelines).

3. Illegal migration and trafficking both drugs and people, uncontrolled arms selling.

4. Smuggling, transborder crime.

5. Unresolved border demarcation between different states and territorial claims.

6. Environmental threats (pollution of the Black Sea, manmade disasters, oil spill, etc.)

The Black Sea region, and especially Ukraine and Georgia are transit states. Many transport routes pass their territories on both land and sea. Transport security includes among others security and safety of navigation, fighting organized crime on the sea, rapid reaction in case of disasters, enhancing border cooperation, work within the BLACKSEAFOR, etc.

Today we can define threats and risks both for the whole Black Sea region and for separate states resulted from the Russian-Georgian conflict 2008. For Ukraine and Georgia, there are two main threats — risks to the energy security and territorial integrity.

For the Black Sea region, it is stepping up of the situation in the separatist regions of Moldova and Azerbaijan, threat to the security of the transport routes, pipelines and temporary stop of energy supply from the Caspian basin. For Ukraine, this list is added by aggravation in the relation with the Russian Federation, exacerbation of the Russian

Black Sea Fleet status problem, possibility to use South Ossetian scenario in the Autonomous Republic of Crimea, etc.

Many experts assume that Russian-Georgian war of August 2008 and latest gas crisis in the Ukrainian-Russian relations of the beginning of 2009 are interconnected events — parts of the general concept of the Russian Federation to destabilize situation in the region, not-allowing Georgia and Ukraine to join NATO, to spoil their image on the world arena and promotion of own alternative projects of the energy resources transportation by-passing two states' territories.

Problem of the influence of the Russian-Georgian confrontation to the energy security in the Black Sea region is necessary to consider in two dimensions: direct impact on the realization of the projects of the energy supply from the Caspian region via territory of Georgia (Odessa-Brody, Baku-Supsa, Baku-Ceyhan, White stream, etc.) and indirect influence on the realization of the Russian projects of the gas pipeline "North Stream" and oil pipeline Burgas — Alexandropolis.

The Russian-Georgian conflict has the following consequences for the energy security in the Black Sea region. Russian army operations, in particularly bombing of the oil terminal in Poti and Azerbaijan oil cisterns on the railway line Baku — Tbilisi — Kars, as well as bombing around the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline demonstrated vulnerability of the infrastructure and transportation routes. Moreover, the conflict had a psychological effect, when some investors rejected to participate in the projects for alternative energy resources transportation from the Caspian region, including slowdown of the Nabucco project realization. Kazakhstan and Turkmenistan in the long-term perspective can redirect their export from Europe to China, and dependence of the European states from the Russian energy resources will increase.

After the Russian-Georgian conflict, there were fears that the Russian Federation could repeat that scenario in Moldova. Though such an idea has a right for existence, it is impractical because on the Caucasus, the South Ossetian region has an immediate border with Russia, and this fact makes possible a military intervention on the side of the separatist region. Transnistria has borders only with Moldova and Ukraine. As Ukraine supports the territorial integrity of Moldova, it makes impossible passage of the Russian troops through its territory. However, there is still a possibility of the political influence on Moldova, threatening by the South Caucasian scenario.

But Ukraine itself theoretically can face the same problem in the Crimea, which is preheated by radical pro-Russian groups and some actions of the Russian Black Sea Fleet, as well as by issuing Russian

passports to the Ukrainian citizens and claims to this territory by some Russian politicians, as well as non-desire to discuss the issue of the Black Sea Fleet withdrawal from Crimea in 2017.

Questions of the classical hard security and soft security are much interconnected nowadays. Without settling the problem of protracted conflicts it will be impossible to guarantee transport and energy security of the states.

Микола Капітоненко

*к. політ. н., доцент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Виконавчий директор Центру дослідження міжнародних відносин*

Регіональні та міжнародні організації у системі безпеки чорноморського регіону

Регіон Чорного моря — один із ключових геополітичних комплексів сучасного світу. Знаходячись на перетині транспортних шляхів та політичних інтересів великих держав, він одночасно відкриває величезні можливості для взаємовигідної співпраці та являє собою зону ризиків та потенційної нестабільності. Тут розвиваються нові форми регіонального співробітництва та тривають «заморожені конфлікти». Економічна взаємозалежність не завжди означає стабілізацію, а епізодична нормативна та ідеологічна єдність не трансформується в ефективну роботу міжнародних режимів.

В результаті цих процесів та внаслідок високої динаміки розвитку регіональної системи безпеки, регіон стикається із наступними основними загрозами:

1) незбалансованість інтересів та сил. Проявляється у постійній наявності взаємних претензій держав регіону, в тому числі територіальних. Періодичне «переосмислення» державами регіону власних зовнішньополітичних орієнтирів та ролей, формування нових центрів сили, чутливість до зовнішніх впливів — все це веде до мінливості «правил гри», відсутності стратегічної визначеності та збільшенню, внаслідок цього, негативного впливу «дилеми безпеки» на всі пари відносин між державами регіону;

2) асиметрія двосторонніх відносин. Є природним наслідком присутності в регіоні Росії як провідної регіональної держави, яка

активно впливає на всі параметри регіональної міжнародної системи. Внаслідок відчутного силового відриву Росії від усіх інших держав регіону, і навіть від будь-яких можливих їх коаліцій, відносини набувають рис асиметричності, висуваючи на перший план проблему ефективної протидії гегемоністичним прагненням регіонального лідера. Наявність вищезгаданої незбалансованості, а також слабкість міжнародних режимів, про яку йтиметься далі, створюють несприятливі обставини для уникнення негативних наслідків асиметрії, що підриває регіональну стабільність¹;

3) слабка інституціалізація та неефективність міжнародних режимів. Ця обставина комплексно впливає на регіональну стабільність. З одного боку, вона зменшує силу взаємозалежності між країнами, а значить збільшує ймовірність використання насильства між ними. З іншого боку, в регіоні відсутні спільні норми й принципи, що діють в інших, структурно схожих, міжнародних підсистемах (скажімо, в системах регіональних відносин за участі США, яким також властива асиметрія). Ефективні та дієві міжнародні режими є основним неоліберальним рецептом стабілізації та уникнення насильницьких конфліктів, і їх відсутність — невтішна ознака²;

4) дефіцит демократії. Розповсюдження демократичних норм в рамках окремого регіону (а тим більше європейського регіону) більшістю теоретиків розглядається як надійний шлях до миру³. На регіональному рівні справедливою є теорія «демократичного миру», відповідно до якої демократичні держави не використовують у відносинах між собою пряме насильство. До того ж демократизація є одним із найбільш ефективних шляхів попередження та розв'язання внутрішніх конфліктів, які притаманні постбіполярному періоду розвитку Чорноморського регіону. Наявний дефіцит демократії⁴ закриває цей перспективний шлях до регіональної стабільності;

5) наявність «заморожених конфліктів». Ці залишки радянського спадку небезпечні з двох основних причин. По-перше, вони являють собою серйозну проблему для національної безпеки нових

¹ Див. М. Капітоненко. Відповідно до силового потенціалу: симетричні та асиметричні міжнародні конфлікти // Політика і час. — № 5. — К., 2003. — С. 31-38.

² Krasner S. International Regimes. — Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983.

³ Russett B. Controlling the Sword: the Democratic Governance of National Security. — Cambridge: Harvard University Press, 1990/

⁴ За даними Economist Intelligence Unit Democracy Index, Україна займає станом на 2006 рік 52 місце за рівнем демократизації, Росія — 102, Грузія — 104, див. http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_TABLE_2007_v3.pdf.

держав, проблему, з якою вони не завжди можуть впоратися. Внутрішні і, насамперед, етнічні конфлікти виступають реальним мірилом демократизації пострадянських суспільств, тестом на життєздатність як моделей розподілу влади в суспільстві, так і цих держав в цілому. По-друге, «заморожені конфлікти» стають точками докладання силових зусиль зовнішніх акторів, в тому числі й регіональних. Експлуатація слабкості й вразливості держав регіону, на території яких тривають «заморожені конфлікти», ставить під пряму загрозу їхню безпеку, але в той же час підриває в довгостроковій перспективі й безпеку регіону в цілому;

б) загроза міжнародного тероризму та інших асиметричних проявів. Вона впливає із самого характеру відносин, про який йшлося вище і є наслідком обмеженої здатності слабших акторів відстоювати власні інтереси конструктивними засобами. Внаслідок цього зростає небезпека політично мотивованого тероризму, як всередині держав, так і у відносинах між ними. Традиційно складні історичні, релігійні та цивілізаційні особливості регіону створюють сприятливий фон для подальшого зростання цієї загрози.

Останній фактор впливає і на високий рівень конфліктогенності в майже усіх парах міждержавних відносин, додаючи ризиків на двосторонньому рівні. Наявність великої кількості двосторонніх протиріч загострює всі проблеми регіональної системи. Розв'язання цих проблем знаходиться в області не лише врегулювання відносин між окремими державами, але й розвитку механізмів багатосторонньої співпраці.

Найбільш універсальними та ефективними механізмами такого роду в сучасному світі є міжнародні режими та організації. Їхня роль обумовлюється здатністю створювати та підтримувати взаємовигідні правила довгострокової співпраці, які збільшують взаємозалежність держав та попереджають застосування ними насильства. Парадокс міжнародних організацій в сучасному світі полягає в тому, що вони найбільш ефективно впливають на відносини між державами в тих регіонах, які демонструють найменшу схильність до насильницьких конфліктів.

Роль і функції міжнародних організацій в регіональних системах безпеки зводяться до такого:

1) уніфікація норм. Під впливом співробітництва, що повторюється, інтересам держав-учасників такого співробітництва відповідає вироблення та закріплення правил поведінки, дотримання яких в подальшому призводить до виникнення міжнародного режиму. Нормативна функція міжнародних організацій є важливою з точки

зору підтримання безпеки, оскільки ефективні та дієві норми зменшують дію дилеми безпеки у відносинах між державами;

2) арбітражні функції. Регіональні міжнародні організації є ефективними посередниками в міжнародних конфліктах, чії конкурентні переваги в порівнянні із універсальними організаціями полягають у спільних із учасниками конфлікту ідентичності на ціннісних системах;

3) забезпечення єдиних процедур прийняття зовнішньополітичних рішень та пом'якшення асиметрії у відносинах. Міжнародні режими є найбільш ефективним засобом управління асиметричними відносинами та посилення переговорних позицій слабших партнерів¹. За їх допомогою асиметрично сильніша сторона пов'язується обмеженнями та нормами, отримавши при цьому довгострокову користь та стабільність системи відносин. Таким чином, правильно побудований міжнародний режим є вигідним для всіх та підсилює взаємозалежність між державами регіону;

4) регіональні міжнародні організації сприяють формуванню спільної ідентичності, яка зменшує дію дилеми безпеки та сприяє стабілізації;

5) нарешті, регіональні організації сприяють збільшенню взаємозалежності їхніх держав-членів, не лише оформлюючи та регулюючи їхні відносини, але й додаючи до них нові виміри.

Загальний висновок полягає в тому, що міжнародні організації стабілізують міжнародну систему, зменшують ймовірність застосування насильства та відкривають конструктивні шляхи розв'язання протиріч.

Але особливості Чорноморського регіону — історичні, геополітичні, стратегічні; а також помилки при прийнятті рішень мають наслідком обмежені можливості регіональних міжнародних організацій. Приклади «заморожених конфліктів» та минулорічна війна на Кавказі демонструють їхню вкрай обмежену здатність виступати контрибуторами міжнародної безпеки. Інші ключові для міжнародних режимів функції також виконуються незадовільно: економічна взаємозалежність залишається низькою, спільні норми й елементи ідентичності не виробляються й не розповсюджуються. Внаслідок цього регіональні організації майже не займаються ефективним посередництвом, а підтримання регіональної стабільності залишається багато в чому справою міждержавного балансування. Це збільшує нестабільність системи.

¹ Див. детальніше: М.Г. Капітоненко. Міжнародні конфлікти. — К.: Либідь, 2009. — С. 293-316.

На наш погляд, потенціал міжнародних організацій необхідно використовувати й розвивати. Їх можна умовно розділити на дві групи: 1) ті, що діють виключно в межах регіону; та 2) ті, що охоплюють ширшу географію. Перші приводять до спільного знаменника інтереси держав регіону, в той час як останні часто виступають або посередниками, або засобами докладання могутності третіх країн.

Для зміцнення регіональної стабільності, на нашу думку, потрібно дотримуватись наступних принципів:

1) Посилювати роль міжнародних організацій першої групи в цілому, і особливо тих, що мають якомога ширше представництво. Це дасть можливість встановлювати спільні норми для максимальної кількості держав регіону, нехай і нехтуючи при цьому глибиною міжнародного режиму, що виникатиме.

2) Всіляко підтримувати діяльність тих регіональних організацій, що здатні управляти асиметричними взаємозалежностями. В першу чергу це ті організації, членом яких є Росія. Посередництво в конфліктах краще віддавати таким організаціям, ніж окремим державам.

3) Організації другої групи зможуть зробити внесок у підтримання регіональної безпеки тією мірою, якою виконуватимуть максимум посередницьких функцій та мінімум функцій з проектування силових можливостей третіх країн. В останньому випадку високою є ймовірність підсилення конфронтації, що наблизить структуру регіональної системи до біполярності та дестабілізує її.

4) Регіональну стабільність краще забезпечувати на основі управління взаємозалежністю, ніж силового протистояння. Відповідно, міжнародні організації, що підсилюють взаємозалежність, повинні мати пріоритет відносно організацій-«балансирів».

Ці рекомендації прямим чином стосуються одного з основних пріоритетів зовнішньої політики України — регіональної політики. В сучасному її вигляді вона потребує перегляду, який привів би її у відповідність до змін у геополітичній обстановці та реальних викликів безпеці. Чим швидшими будуть такі зміни, тим менше шансів буде побачити відновлення біполярності у Центральній та Східній Європі.

Сергій Жильцов

головний редактор журналу «Чорноморський вестник», Москва

Роль Украины и Грузии в развитии геополитической ситуации в черноморском регионе

В последнее десятилетие роль и значение Черноморского региона и стран, расположенных на берегах Черного моря, последовательно возрастали. Украина и Грузия в силу наличия у них значительного экономического и военно-политического потенциала стали играть важную роль в формировании новой геополитической ситуации в Черноморском регионе.

Одним из ключевых направлений, где каждая из указанных стран стремилась усилить свои позиции, являлась и является область добычи и транспортировки энергетических ресурсов на внешние рынки. Грузия стала первой из причерноморских стран, которой удалось привлечь к себе повышенное внимание крупных нефтяных компаний и западных стран. Выгодное географическое расположение позволило ей претендовать на то, чтобы занять ключевое положение в транзите каспийских углеводородов на внешние рынки. Грузинская сторона сумела усилить свою роль в Черноморском регионе, заручившись поддержкой западных стран в вопросах энергетики. В итоге был построен нефтепровод Баку (Азербайджан) — Супса (Грузия). За ним последовал трубопровод Баку — Тбилиси — Джейхан, благодаря которому грузинская сторона стала играть важную роль для западных стран, особенно в свете масштабных проектов по созданию новой архитектуры трубопроводов, минующих российскую территорию.

В 90-х годах аналогичные шаги предпринимала Украина, стремясь, как и Грузия, замкнуть на себя часть каспийской нефти. Одним из перспективных трубопроводов Черноморского региона тогда представлялся нефтепровод Одесса — Броды. Однако, к 2002 году, моменту завершения его строительства, геополитическая ситуация в Каспийском регионе претерпела существенные изменения. Крупные нефтяные компании застолбили за собой месторождения, в то время как данные об их запасах стали стремительно снижаться. В итоге, первый черноморский трубопроводный проект оказался невостребованным: нефтепровод построили под нефть, которую еще только предстояло добыть.

Основной просчет украинских властей состоял в том, что они попали под влияние той эйфории, которая царила в новых прикаспийских государствах, предвкушавших скорый нефтяной рай. Проект основывался на широко распространенном мифе о громадных залежах углеводородного сырья на шельфе Каспия. Эти ожидания сознательно подогревались американской стороной, заинтересованной в том, чтобы создать в прикаспийских странах стратегический плацдарм, а не приступать к немедленной разработке каспийских месторождений, которые рассматривались западными потребителями как стратегический резерв. К тому же изначально не был сделан анализ потенциальных поставщиков и потребителей нефти из Каспийского региона. В итоге, сроки реализации данного проекта значительно опередили темпы добычи каспийской нефти.

В последние годы Украина уделяет повышенное внимание проблеме разработки энергетических ресурсов, расположенных на шельфе Черного моря. Для Украины важно начать собственную промышленную добычу углеводородного сырья в связи с постоянно испытываемым дефицитом нефти и газа. Однако, несмотря на интерес иностранных компаний, Украина пока не сумела наладить масштабную разработку ресурсов, находящихся на шельфе Черного моря. Этому помешали как внутривитые факторы, так и экономические трудности, связанные с отсутствием необходимых ресурсов для разработки месторождений.

Украина стремится повысить свою транзитную роль, иницируя проект создания газопровода, получивший название «Белый поток». Данный проект пока является делом отдаленного будущего из-за его не проработанности.

Черноморская конкуренция в сфере экспорта энергоносителей возрастает год от года и обусловлена не только ожиданиями роста объемов добычи энергетических ресурсов на Каспии, но и стремлением ведущих геополитических игроков (США, РФ, ЕС) контролировать маршруты их транспортировки на внешние рынки. Насколько верными являются прогнозы о стремительном наращивании объемов добычи нефти и газа, о чем не раз заявляли прикаспийские страны, станет известно очень скоро — уже через два-три года. Если прогнозы оправдаются, страны Черноморского региона смогут повысить свой транзитный потенциал и получат шанс укрепить свои экономики, политические институты и решить, хотя бы частично, социальные проблемы. Иное дело, если прогнозы о темпах добычи нефти и газа в Азербайджане, Туркменистане и Казахстане окажутся очередной «игрой», как это уже случилось в отношении запасов Каспийского

региона в середине 1990-х годов. В этом случае борьба за право распоряжаться нефтью и газом, предназначенных для действующих и новых трубопроводов, развернется с новой силой, превратив Черноморский регион в арену соперничества, усилив привязку причерноморских стран к трубопроводной «игле».

Между тем, по самым оптимистичным подсчетам, большинство планируемых трубопроводов могут быть введены в строй не ранее 2013—2015 годов, а их выход на проектную мощность может состояться не ранее 2020—2025 годов. Да и то лишь в том случае, если будет найден необходимый объем сырья для заполнения трубопроводов.

Политику Украины в Черноморском регионе, помимо энергетической сферы, можно свести к нескольким основным направлениям. Среди них: отстаивание своих позиций в двусторонних отношениях с Россией, активное участие в создании новых региональных организаций, способных усилить украинские позиции, активное развитие сотрудничества с Грузией, привлечение западных стран к обеспечению безопасности в регионе.

Как показала практика последнего десятилетия, какого-то качественного прогресса по указанным направлениям достичь пока не удалось. Сотрудничество с Россией, впрочем, как и с другими причерноморскими странами, развивается достаточно сложно, а региональные организации (ОЧЭС, ГУАМ) не привели к качественному изменению геополитической ситуации в Черноморском регионе. Низкая эффективность ГУАМ привела к поиску новых механизмов сотрудничества, как со стороны Украины, так и со стороны Грузии. Создание содружества Балтийско-Черноморско-Каспийского региона должно было укрепить новую «ось» стран: Грузия, Украина, прибалтийские страны, Румыния, Польша, Азербайджан.

Украина инициировала и поддерживала проект создания содружества, рассматривая его как один из эффективных путей установления и расширения двух— и многосторонних связей, а главное — как инструмент для вхождения в проекты по транспортировке энергоресурсов на внешние рынки и развитию транспортных коридоров.

Работа ОЧЭС также выявила проблемы, с которыми сталкиваются страны региона. Среди них: нехватка транспортных и коммуникационных сетей, а также отсутствие эффективного диалога и сотрудничества. Несмотря на предпринимаемые причерноморскими странами усилия, продолжает оставаться слаборазвитой внутрирегиональная торговля. Сотрудничество Грузии и Украины в экономической сфере

носит политический характер, а нерешенные конфликты и споры являются основным препятствием на пути к устойчивому экономическому развитию стран-членов.

Украина и Грузия стремятся активизировать свое вступление в НАТО, рассматривая это в качестве приоритетного направления внешней политики. Позиция стран не изменилась и после ряда заявлений со стороны представителей Альянса, суть которых сводилась к тому, что ни Грузия, ни Украина не готовы стать членами организации в ближайшей перспективе. Однако данные заявления в большей степени следует рассматривать как тактические шаги, которые не останавливают деятельность Грузии и Украины, направленную на их подготовку к принятию в НАТО. Для этого задействованы различные механизмы, среди которых усиление информационно-пропагандистской составляющей. Особенно это актуально для Украины, где подавляющая часть населения не поддерживает данную идею. В Грузии в настоящее время сложился консенсус между настроениями в обществе и планами руководства по вступлению страны в Альянс.

Вступление в НАТО Грузии и Украины ускорит процесс формирования новых разделительных линий в Черноморском регионе. Учитывая, что Турция, Болгария и Румыния уже являются членами Альянса, можно предположить, что в случае вступления Киева и Тбилиси в НАТО военная структура этой страны станет объектом еще более пристального внимания США, которые заинтересованы укрепить свое присутствие в Черноморском регионе.

Выход ЕС на берега Черного моря и стремление Грузии и Украины вступить в НАТО, уже имеет долгосрочные последствия. Прежде всего, о региональном единстве в Черноморском регионе в ближайшее десятилетие можно забыть. Во-вторых, роль причерноморских стран, являющихся членами, как ЕС, так и НАТО, повышена во внешнеполитической стратегии западных стран, что объясняется наличием рынков сбыта для европейской продукции, энергетическим и транспортным потенциалом. В-четвертых, присоединение Украины и Грузии к Североатлантическому альянсу способно вызывать рост напряженности в Черноморском регионе, в частности милитаризацию и рост гонки вооружений. В этом случае Черноморский регион будет превращаться в зону столкновения интересов причерноморских стран и внерегиональных государств, что повлечет за собой усиление региональной напряженности. В целом потенциал конфликтности в регионе уже нарастает. На это указывает увеличение интенсивности пребывания военных кораблей США и НАТО в акватории Черного моря. В 2008 году она увеличилась в пять-шесть раз по сравнению

с 2007 годом. Прежде всего, за счет присутствия кораблей нечерноморских стран.

Позиции Грузии в Черноморском регионе ослабляют сложные отношения с двумя самопровозглашенными образованиями — Абхазией и Южной Осетией. На протяжении многих лет Грузия не меняла принципиальных основ своей политики, жестко предлагая для Цхинвала и Сухуми свой вариант решения проблемы. Для Украины потенциально острой проблемой остается крымско-татарский вопрос. При отсутствии четкой политики у центральных властей Украины и обострении ситуации на Крымском полуострове, данная проблема может в перспективе стать дестабилизирующим фактором в Черноморском регионе.

Стратегическое значение региона состоит в том, что через него проходят транспортные коммуникации, которые объединяют развитые цивилизованные центры Европы с сырьевыми ресурсами стран Среднего Востока и Центральной Азии и дальше ведут к обширным рынкам Индийского океана и Азиатско-Тихоокеанского региона. С другой стороны, регион объединяет Северо-Восточную и Центральную Европу со странами Средиземноморского бассейна, формируя общее пространство экономических и политических интересов в Европе и Азии. Данное положение предопределяет ускоренное развитие транспортных коммуникаций в Черноморском регионе в ближайшие десятилетия, что во многом будет связано с созданием новой архитектуры трубопроводов и формированием новых торгово-экономических связей между причерноморскими странами.

Украина и Грузия располагают значительными портовыми мощностями. Однако с обретением Украиной независимости количество грузов, которые стали проходить через украинские порты, резко снизилось. Мощности украинских портов простаивают, они загружены в среднем на 40—50%. Увеличение потоков грузов через порты и модернизация портового оборудования Украины сдерживается отсутствием инвестиций. Более того, украинские порты не конкурируют за привлечение грузов с зарубежными портами стран Черноморского региона, а воюют между собой. Основная причина этого кроется в отсутствии государственной политики, направленной на регулирование грузопотоков, в результате чего порты применяют демпинг. В итоге, при ежегодном росте грузопереработки доходы портов сокращаются в среднем на 3—4%.

Украина и Грузия сталкиваются с возрастающей конкуренцией с другими причерноморскими странами. Кроме России, которая в последние несколько лет значительно увеличила грузопоток через

свои порты, Украину теснит Румыния, выступающая конкурентом для многих украинских портов. В частности, порт Констанца перетянул на себя многие транзитные грузопотоки из Украины. Болгария не скрывает своих намерений усилить свои позиции на Черном море и переориентировать украинские грузы на свои порты.

Таким образом, с одной стороны, Грузия и Украина сохраняют позиции, которые позволяют им оказывать влияние и играть значительную роль на формирующуюся геополитическую ситуацию в Черноморском регионе. С другой стороны, напряженные отношения между государствами региона, противоречивые устремления и разнящиеся взгляды на меры достижения безопасности создают трудности для нахождения взаимоприемлемых путей решения многих проблем. Все чаще дают о себе знать экономические и финансовые противоречия, проявляется обострение борьбы за рынки и ресурсы. Это может стать одной из наиболее распространенных причин конфронтации.

В ближайшие годы сложно ожидать изменения ситуации в многостороннем сотрудничестве. Значительное количество нерешенных проблем в социально-экономической сфере, политические конфликты внутри причерноморских государств, возрастающая конкуренция в сфере добычи и транспортировки энергетических ресурсов, территориальные претензии, незаконная миграция и рост преступности будут служить источниками взаимных претензий, хотя должны были бы консолидировать усилия. Национальный эгоизм будет брать верх над необходимостью налаживания многостороннего сотрудничества. В этой связи преобладающей тенденцией может стать усиление двустороннего сотрудничества причерноморских стран по отдельным вопросам, что в последние годы демонстрируют Грузия и Украина. При этом стоит отметить, что данное сотрудничество во многом носит ситуативный характер, когда позиции стран могут корректироваться или меняться в зависимости от складывающейся ситуации в регионе.

Усиление конкуренции за право экспортировать энергетические ресурсы из Каспийского региона может обострить межгосударственные отношения, а также увеличить угрозу экологического загрязнения Черного моря, тем более, что новые проекты газопроводов («Южный поток» и Набукко) должны будут проходить по дну Черного моря. Также необходимо учитывать, что мощности новых проектов трубопроводов превышают те объемы нефти и газа, которые планируется добывать в ближайшие десятилетия. Отсутствие необходимого объема углеводородного сырья при одновременном создании допол-

нительных трубопроводных мощностей может резко усилить конкуренцию за ресурсы и стать серьезным фактором усиления трений между странами Черноморского региона. Тем более, что каждая из них рассчитывает усилить свои политические позиции и получить новые прибыли за счет прокачки дополнительных объемов нефти и газа из Каспийского региона.

Газопровод «Набукко», невзирая на все коммерческие проблемы, по всей видимости, будет построен, что даст Грузии дополнительную возможность усилить свои позиции в регионе. Однако для реализации данного проекта необходимо достичь договоренности по поводу условий его использования для каждой транзитной страны и потенциальных покупателей газа, тарифов, а также прийти к консенсусу о его финансировании.

Огромное количество международных конференций и форумов, на которых обсуждаются будущие маршруты и потенциальные источники сырья, пока оставляют больше вопросов, чем дают ответов. Очевидно, что тот, кто первым не только реализует проекты по строительству трубопроводов, но и получит право распоряжаться дополнительными объемами ресурсов из России, стран Центральной Азии и Каспийского региона, сорвет ресурсный джек-пот, обеспечив себе лидирующие позиции в сфере поставок газа на европейский рынок.

Володимир Дубовик

доцент кафедри міжнародних відносин, директор Центру міжнародних досліджень Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова

Киев и Тбилиси «глазами» Вашингтона: от фаворитизма к некоторому дистанцированию

Нет сомнений в том, что на протяжении целого ряда лет после так называемых «цветных» революций в Грузии и Украине и при администрации президента Дж. Буша-младшего обе эти страны были весьма близкими партнерами для США. В некотором смысле, они были «фаворитами» Вашингтона в постсоветском пространстве, образцом демократической трансформации. Такое положение вещей сохранялось фактически до момента ухода предыдущей американской администрации из Белого дома, хотя некоторая критичность по отношению к Киеву и Тбилиси нарастала еще и до этого, по мере

того как украинские и грузинские лидеры все больше разочаровывали своих американских партнеров. После прихода в Белый дом администрации Б. Обамы эта критичность, несомненно, усилилась. Более того, нам представляется, что можно констатировать некоторое дистанцирование в отношениях Вашингтона и лидеров Грузии и Украины.

При этом следует сразу же заметить, что речь не идет о радикальном пересмотре характера отношений или о некоем сворачивании этих отношений. Напротив, многие существовавшие планы и программы сотрудничества продолжают реализовываться, иницируются и новые форматы совместной работы. Вместе с тем, в отношениях лидеров США, с одной стороны, и Грузии и Украины, с другой, несомненно, наступило некоторое охлаждение.

Набор факторов, которые ведут к нынешнему дистанцированию, достаточно широк. Среди них есть как объективные, так и субъективные, как имеющие корни за океаном, так и те, что относятся скорее к ситуации в двух названных странах постсоветского пространства. Более того, скажем, если говорить об «американских» факторах, то здесь есть как такие, что связаны с общим процессом определения приоритетов международной политики администрации Б. Обамы, так и те, которые имеют отношение непосредственно к «украинскому» и «грузинскому» направлениям политики США.

С нашей точки зрения, вряд ли могут быть сомнения по поводу того, что основной груз ответственности за наметившееся дистанцирование несут украинские и грузинские лидеры. Они в значительной степени недовыполнили программы демократизации и реформ в своих странах, а в случае с Украиной — фактически полностью их провалили. В Украине уже многие последние годы идет перманентный политический кризис, завершения которому не видно. Политические лидеры здесь оказались совершенно не в состоянии (а возможно, и не хотели) последовательно продолжить политические преобразования в сторону дальнейшей либерализации и повышения эффективности политической системы. Стратегические национальные интересы страны оказались на задворках индивидуальных узкокорыстных и клановых интересов. Обещания бороться с коррупцией, привнести больше гласности в общественную и экономическую жизнь остались на бумаге. Наконец, украинские лидеры продемонстрировали полную неспособность адекватно отреагировать на вызов международного экономического кризиса.

Что касается Грузии, то, несмотря на некоторые очевидные достижения тамошних лидеров в таких сферах как, например, преодо-

ление коррупции, все же накопилось немало вопросов и критических замечаний и к ним. В частности, большие сомнения вызывала демократичность грузинского президента, его предсказуемость и последовательность, способность проводить цивилизованный диалог с оппозицией. Разумеется, важным моментом оказались и военные действия августа 2008-го года, когда, несмотря на многочисленные настоятельные просьбы американских партнеров, президент Грузии все же решил отреагировать на провокации со стороны сепаратистов и их покровителей извне применением военной силы в Цхинвальском районе. Это привело к дополнительному обострению напряженности в регионе, ослаблению позиций Грузии и ее шансов на восстановление территориальной целостности. США оказались в неудобном положении, не имея возможности помочь своему слишком импульсивному партнеру. Доверие в отношениях между Тбилиси и Вашингтоном было в некоторой степени подорвано.

Таким образом, основной груз ответственности за дистанцирование действительно лежит на лидерах Грузии и Украины. Чем дальше удалялись они от своих собственных обещаний, тем меньше соответствовали роли демократических «образцов», «маяков» и этим неизбежно ухудшали отношение к себе Вашингтона.

Критическая оценка выполнения программы демократических преобразований в Украине и Грузии хорошо известна, широко распространена и представляется оправданной. Вместе с тем, больший интерес для нас вызывают те факторы, которые приводят к дистанцированию с американской стороны. Нет сомнений в том, что часть из них, конечно же, вызвана реакцией на определенные действия или, наоборот, бездействие украинских и грузинских партнеров. Однако, есть и многие другие факторы, среди которых — пересмотр ряда стратегических принципов и концептуального обеспечения американской внешней политики, критический анализ ее приоритетов и методов реализации, специфика принятия решений во внешней политике Вашингтона, а также некоторые субъективные, личностные моменты в отношениях лидеров США с украинскими и грузинскими лидерами.

С приходом к власти каждой новой администрации в США наблюдается некоторая переоценка отдельных направлений политики страны, в том числе и внешней политики. Эти изменения могут касаться как «идеологии» внешней политики, ее концептуального обеспечения, теоретико-методологических основ, так и выбора приоритетов, конкретных механизмов реализации, отдельных направлений. Вместе с тем, практически всегда можно наблюдать и определенную

преемственность во внешнеполитической деятельности от одной администрации к другой.

В случае с приходом к власти администрации Б. Обамы мы видим и то, и другое. С одной стороны, несомненно, наблюдается публичное отторжение и неприятие «бушевского» наследия. Значительная часть политических элит и широкие круги американской общественности придерживаются консенсуса в отношении этого наследия, считая внешнюю политику прежней администрации ошибочной, недальновидной и даже провальной. В этом смысле президент Барак Обама имеет мандат на кардинальные изменения, которым он может до какой-то степени воспользоваться. С другой стороны, нынешняя администрация вынуждена заниматься многими теми же проблемами, что и прежняя, именно потому, что они были унаследованы от предыдущих хозяев Белого дома. Более того, по ряду направлений внешней политики мы видим больше преемственности, чем изменений. Говорить о некой «революции» Обамы в области внешней политики не приходится. Вместе с тем, вносится немало существенных корректив.

Несмотря на то, что мы слышим немало глобалистской риторики из Белого дома и формально никто там не заявлял о каком-либо «отступлении» США из того или иного уголка земного шара, можно однозначно говорить об отходе от глобализма и возвращении к так называемому «избирательному вовлечению». Любопытно, что ранее данный подход чаще всего отождествлялся с умеренно консервативными силами в американском политическом спектре и думается, что нынешняя администрация действительно во многом близка именно к данному сегменту американской внешнеполитической мысли.

Можно также говорить о некотором возвращении администрации Б. Обамы к «традиционализму» в американской внешней политике, в том его понимании, что интересам США больше отвечают не попытки установить американскую гегемонию в мире, а скорее — восстановление американского лидерства. На самом деле, сегодня можно констатировать, что глобальной гегемонии США не было, нет и не будет. Мир неизбежно становится многополярным, а не монополярным, притом, что Соединенные Штаты, конечно же, по-прежнему играют в нем важную роль, оставаясь самым влиятельным центром силы. Американские ресурсы, потенциал ограничены. Глобальное присутствие США не только не отвечало бы их интересам, но и противоречило бы им, а фактически сегодня оно невозможно.

Осознание ограниченности своих возможностей толкает администрацию Б. Обамы к избирательному, селективному вовлечению

в мировые дела. Это приводит к более осторожному, скрупулезному подходу к определению своих внешнеполитических приоритетов. В этом контексте представляется важным видеть то, какое место занимают Украина и Грузия в рейтинге американских внешнеполитических приоритетов. Следует признать, что обе эти страны никогда не были в числе основных приоритетов США. Это, очевидно, иногда трудно понять, глядя на ситуацию из Украины или Грузии, когда кажется, что все мировые дела «вращаются» вокруг нас. Тем не менее, Украина и Грузия всегда были частью более широких региональных направлений американской политики. Более того, и эти региональные направления нельзя причислить к числу наиболее приоритетных для США.

Действительно, ни «широкая Восточная Европа» (частью которой являются и Украина, и Грузия), ни постсоветское пространство в целом, ни Черноморский регион не входили и не входят в число основных приоритетов американской внешней политики. Основные приоритеты на сегодняшний день (и в особенности после событий 2001-го года) лежат, как это общеизвестно, в макрорегионе «широкого Ближнего Востока» (Ближнего и Среднего Востока) — от восточного Средиземноморья до западных границ Индии (а в более широком плане — захватывают также Индию и Китай). Следом идут такие, например, направления как Восточная Азия/Азиатско-Тихоокеанский регион, Центральная и Южная Америка и другие. Что касается названных ранее регионов, к которым в частности относятся Украина и Грузия, то здесь американцы не видят ни экзистенциальных угроз для себя, ни каких-либо особых экономических интересов, ни чего-либо еще, что выделяло бы их, превращало в приоритетные. В условиях осознания ограниченности американских возможностей, их ресурсов и потенциала, весьма логично, что нынешняя администрация еще более сузит число своих внешнеполитических приоритетов, сосредоточившись лишь на самых основных.

Сегодня лозунг «войны против террора», выдвинутый администрацией Дж. Буша-младшего, отброшен, но борьба США с международным терроризмом продолжается. Многочисленные американские войска находятся в Ираке и Афганистане. В отличие от Ирака, где президент взял курс на постепенное сокращение американского присутствия, в Афганистане все обстоит иначе, вплоть до возможной эскалации этого самого присутствия. Б. Обама неоднократно говорил об оправданности действий США в Афганистане, называя это «войной из необходимости». Война в Афганистане теперь воспринимается как «его» война. Именно поэтому многие другие сюжеты и направления

во внешней политике США воспринимаются сегодня в Вашингтоне через призму Афганистана и всего этого региона, имеют как бы вспомогательную, вторичную роль.

Например, появление американских военных баз в Румынии и Болгарии непосредственно и исключительно связано с необходимостью проецирования американской военной мощи на Ближний и Средний Восток, а не с обеспечением военного присутствия США в Черноморском регионе. Одновременно, участие других игроков в разрешении «афганского узла» приобретает для Вашингтона особое значение. В этом смысле, скажем, помощь Германии, Франции или Италии в стабилизации Афганистана намного важнее для Вашингтона, чем те или иные расхождения, которые у него могут быть с этими странами по другим вопросам. В этом контексте, различия в оценке тех или иных действий Украины и Грузии или России, которые есть между США, с одной стороны, и названными выше странами, с другой, просто отходят на второй план.

Кроме того, стремление к восстановлению американского международного лидерства приводит нынешний Белый дом к мультилатерализму, многосторонней дипломатии. Об этом Барак Обама неоднократно говорил и во время своей избирательной кампании. Сегодня президент следует своим обещаниям, что проявляется, например, в большем внимании к позиции международного сообщества по тем или иным вопросам, уважении к роли ООН.

Возможно, что еще более важным проявлением мультилатерализма Вашингтона сегодня является его стремление прислушаться к мнениям других влиятельных международных игроков, и, прежде всего, к мнению своих традиционных европейских партнеров. Как известно, предыдущая американская администрация часто игнорировала мнение этих европейских союзников США и предпочитала действовать самостоятельно или опираясь на ситуативные (ad-hoc) коалиции. Такой подход был признан ошибочным и современные обитатели Белого дома стремятся исправить эту ошибку.

При этом следует правильно оценивать мультилатерализм команды Б. Обамы. Речь вовсе не идет о выработке какой-либо своего рода общей, трансатлантической внешней политики. Неправильно говорить и о том, что Вашингтон координирует свою политику с теми или иными европейскими столицами или, тем более, с ЕС. На самом деле речь идет о стремлении вашингтонских стратегов прислушаться и услышать точку зрения других, понять и уважительно отнестись к их аргументам, позициям, мотивации, принять их во внимание. Одновременно можно констатировать и то, что американцы

прилагают больше усилий и к тому, чтобы их позиция была лучше ясна и понятна другим. Разумеется, все это не происходит за один день просто по росчерку пера президента. На то, чтобы несколько повернуть тяжеловесный корабль американской внешней политики, повысить уровень доверия в отношениях с союзниками, залатать «дыры» в трансатлантических связях требуется немалое время.

Прислушиваясь к мнению традиционных американских союзников, в Вашингтоне, как уже говорилось, конечно, не перенимают все их взгляды и подходы. Вместе с тем, расхождения между Вашингтоном и их союзниками по тем или иным вопросам, вероятно, толкают разработчиков политики США к тому, чтобы бросить еще один взгляд на свои собственные позиции. В этом смысле, думается, что известный негативизм руководителей ряда европейских стран в отношении украинских и грузинских лидеров может оказать некоторое воздействие и на американские оценки.

С момента прихода в Белый дом Б. Обамы произошли известные изменения и в отношениях с еще одним игроком на международной арене — Россией. По инициативе американской стороны произошла попытка «перезагрузки» двусторонних отношений. Разумеется, «украинское» и «грузинское» направления остаются самостоятельными в американской внешней политике, а не производными от отношений Вашингтона с Россией. Однако, все же можно говорить и об определенной связи, зависимости между отношениями США с Россией, с одной стороны, и их отношениями с другими странами бывшего СССР, в том числе, Украиной и Грузией, с другой. Со времен распада Советского Союза, «российский фактор» играл то большую, то меньшую роль в формировании и реализации политики США в отношении всего постсоветского пространства. Играет такую роль он и сегодня.

Пока еще рано говорить о каких-то конкретных осязаемых результатах так называемой «перезагрузки» в американско—российских отношениях. Вместе с тем, не могут не вызывать интерес сами причины стремления США провести эту перезагрузку. Очевидно, что это связано и с попыткой по-новому взглянуть на ситуацию внутри России, и с новым видением ее международной роли, в том числе и в так называемом «ближнем зарубежье». Все это, несомненно, оказывает влияние на американскую политику в отношении Украины и Грузии.

Прежде всего, нынешняя американская администрация однозначно отбросила такой подход к России, суть которого сводилась к признанию необходимости «сдерживать» Россию, ограничивать ее

влияние в постсоветском пространстве, в частности. Идея создания в постсоветском пространстве некоего регионального «баланса сил», системы, в которой некоторые бывшие республики СССР могли бы, действуя совместно и опираясь на поддержку США, оказывать противодействие давлению со стороны России, не допуская ее тут доминирования, была и остается популярной среди части американских экспертов. Ее придерживаются, как правило, представители правого, более консервативного крыла. Эта идея имела определенный вес в предыдущей президентской администрации, хотя и не была там доминирующей. Есть основания считать, что данная идея могла бы стать частью повестки дня Вашингтона в случае победы на президентских выборах 2008-го года Джона Маккейна. Однако победил Барак Обама и соответственно данный подход сегодня оказался отброшенным.

Итак, стремясь отбросить «бушевское» наследие, нынешняя администрация подвергла прежнюю критике, в том числе, и за якобы имевший место слишком «жесткий» подход к России. Вместо этого, очевидно, неизбежно должен был сложиться некий новый, более «мягкий» подход. Такой новый акцент был активно поддержан и многочисленными «руссцентристами», которые всегда были в Вашингтоне, но были менее заметны и влиятельны в период 2001—2009 годов. Доводы правых были отброшены как излишне политизированные и как проявление некой «ревности» людей, утративших свои политические позиции. Дополнительным фактором стало доминирование демократов, как в исполнительной, так и в законодательной ветвях власти.

Мотивация к появлению нового, более «мягкого», подхода сводилась к нескольким ключевым доводам: а) США нуждаются в России для решения ряда проблем, которые признаны Вашингтоном приоритетными (Иран, Афганистан, Северная Корея); б) Смягчение отношений США с Россией может привести к более конструктивному поведению Москвы в постсоветском пространстве, и в частности, к гармонизации ее отношений с ближайшими соседями в так называемом «ближнем зарубежье»; в) Ситуация в России не так уж и плоха и не следует ее демонизировать, судить слишком строго.

Что касается первого из этих доводов, то очевидно, что только время покажет, насколько он оправдан. В любом случае мы можем констатировать ситуативность, тактический характер этого довода. С нашей точки зрения, многие из ожиданий Вашингтона в отношении способности и готовности России помочь ему в решении разных международных проблем, сыграть конструктивную роль необоснованно

завышены. Что касается Украины и Грузии, то они естественно не рассматриваются как те, кто может способствовать решению этих приоритетных задач в отличие от России, что сказывается на отношении к ним.

Второй довод также вызывает некоторые сомнения. Думается, что в Москве, скорее всего, истолкуют смягчение отношения со стороны Вашингтона в этом аспекте именно как разрешение на свободу действий, развязывание рук. Разумеется, администрация Б. Обамы на самом деле не выдает России какой-то мандат на любые действия в этом регионе, не предоставляет некий карт-бланш. Но проблема заключается в том, что именно так эти сигналы из Вашингтона расценивают и используют в Москве. Опыт показывает, что только тогда, когда Соединенные Штаты последовательно и решительно демонстрируют, что стоят на страже суверенитета и независимости постсоветских стран, в том числе Украины и Грузии, это оказывает воздействие на Россию, сдерживает ее агрессивное, неоимперское поведение. Разумеется, Киев и Тбилиси, к тому же ослабленные внутривнутриполитическими и экономическими проблемами, не хотели бы остаться без поддержки Вашингтона, один на один с более сильной и агрессивной Россией.

Наконец, определенный интерес вызывает попытка представить внутреннюю и внешнюю политику России в «розовом цвете». Уже слышны разговоры о том, что, хотя Россия действительно не является демократической страной и находится на авторитарном пути развития, все там не так уж плохо. Выдвигается призыв не применять к России западного понимания демократии, завышенных критериев к ее политической ситуации. Можно наблюдать и очередную волну дискуссий вокруг дилеммы «демократия или стабильность». Соответственно признается, что в России недостаточно демократии, но зато есть стабильность. При этом скажем, по мнению приверженцев данного подхода, в Грузии и Украине конечно больше демократии, но не хватает стабильности, эффективно работающего государственного аппарата. С практической точки зрения, очевидно, что Вашингтону проще взаимодействовать с Москвой, где точно известно кто обладает властью и эта власть централизована, чем с Киевом или Тбилиси, где есть много центров силы и власть рассредоточена (в случае с Украиной) или лидеры дискредитированы и ослаблены, не всегда обладают реальной властью (в случае как с Украиной, так и с Грузией). Существенно то, что через призму данного подхода наличие демократии в Украине и Грузии и ее отсутствие в России уже больше не является определяющим при формировании политики США в этом регионе.

Отталкиваясь от обозначенного выше третьего довода в поддержку «перезагрузки» американско—российских отношений, по нашему мнению, будет уместно несколько слов сказать и об «идеологической» основе внешней политики администрации Б. Обамы. Основной парадокс тут в том, что главная «идеология» этой внешней политики заключается в ее деидеологизации. Упор делается не на идеологических схемах, а на конкретных проблемах и поиске конкретных путей решения этих проблем. Соответственно несколько изменяется акцент в американской внешней политике в отношении таких вещей как демократия, права человека, свобода слова и так далее.

На протяжении всего постбиполярного периода распространение демократии оставалось в повестке дня различных американских администраций. При У. Клинтоне это делалось посредством экономической помощи и гуманитарных интервенций. Администрация Дж. Буша-младшего зачастую прибегала к так называемому «демократическому империализму», в том числе охотно используя военную силу для насаждения демократии. Разумеется, нынешняя администрация не собирается отказываться от лозунгов распространения демократии. Однако вопрос в том, до какой степени “democracy promotion” будет в числе приоритетов нынешней администрации, и какими методами она при этом будет пользоваться.

Выше уже отмечалось, что по некоторым положениям внешняя политика администрации Б. Обамы несколько ближе к умеренно консервативным постулатам, чем к традиционно либеральным. Вместе с тем, на некоторых других направлениях внешней политики, не говоря уже о политике внутренней, эта администрация, несомненно, проявляет себя в качестве приверженцев либерализма. Думается, что консолидированная оценка деятельности нынешней администрации в разных сферах и направлениях позволяет охарактеризовать ее как в целом либеральную.

При этом все же представляется важным отметить, что мы, по-видимому, наблюдаем в лице нынешнего президента и ключевых людей в его ближайшем окружении некую новую разновидность, «породу» либералов. Условно их можно назвать либералами-реалистами, либералами-прагматиками. Этот прагматизм проявляется как во внутренней, так и во внешней политике. В частности, он проявляется в том, что такие понятия и явления как демократия, права человека и подобные им уже больше не ставятся угла.

Еще в ходе своей избирательной кампании Барак Обама неоднократно говорил о необходимости вести диалог и пытаться догово-

ряться даже с теми, кто сегодня рассматривается в числе «плохих парней», кто настроен антиамерикански. Из предвыборной риторики такая попытка налаживания диалога переключалась в реальную политику администрации. Следует отдать должное президенту, который стремится решать сложные вопросы, прежде всего, путем диалога и не видеть современный мир не только в черно-белых тонах. Однако с практической точки зрения осуществление попыток такого дипломатического прорыва сопряжено со сложностями. В частности, представляется зачастую невозможным одновременно налаживать диалог и доверие с кем-либо, а при этом жестко критиковать своего контрагента за его поведение, в том числе за нарушения в области прав человека. Такая критика подрывает перспективы для успешного взаимодействия с партнером. Понимая это, нынешняя администрация не акцентирует внимание на деликатных вопросах типа соблюдения прав человека. Примером могут служить, например, нежелание морально поддержать оппозицию в Иране в период смуты там после последних президентских выборов или, скажем, отказ Б. Обамы встретиться с далай-ламой накануне визита президента в КНР. Да и в отношениях с Россией вопрос о правах человека, хотя и ставиться американской стороной, но при этом явно сдвинут на периферию американской повестки дня в общении с Москвой.

Прагматизм нынешней администрации США проявляется в том, что там предпочитают ставить осуществимые задачи. В этой связи, в Вашингтоне могут избегать разговора о правах человека в той или иной стране, понимая, что только разговоры могут ничего не улучшить в этой сфере, но, зато, осложняют отношения США с этой страной. Глобальные интересы США по-прежнему диктуют в некоторых случаях ситуативную необходимость для них опираться на и сотрудничать с теми, чей послушной список в вопросах демократии далек от идеала.

Наконец, современные хозяева Белого дома предпочитают не предлагать решений, которые гарантированно не получат необходимой поддержки. Они, скажем, не склонны были бы повторять казус, имевший место на Бухарестском саммите НАТО, когда бывший президент США продолжал настаивать на предоставлении Украине и Грузии ПДЧ, зная, что такое предложение не пользуется поддержкой партнеров США по Альянсу.

Разумеется, все сказанное выше по поводу некоторой деидеологизации внешней политики администрации Б. Обамы, ее прагматизма не может не проявляться и на отношениях Вашингтона с Киевом и Тбилиси. Доводы украинских и грузинских руководителей о том,

что они, дескать, допускают многие ошибки, но зато, все же, сохраняют демократическую ориентацию, уже не оказывают в Вашингтоне прежнего действия. Более того, сегодня можно говорить и о том, что сама идея так называемых «цветных революций» в глазах этой администрации является дискредитированной. При этом можно говорить и о концептуальных основах этой идеи, и о практической ее реализации. Действительно, помимо собственно Украины и Грузии результаты других «цветных революций», скажем, в Сербии или в Киргизстане, оказались весьма противоречивыми.

В процессе выработки американской политики в отношении Украины и Грузии сегодня, как, в общем-то, и раньше (и не только на этих двух направлениях), играет роль субъективный фактор, оценка роли тех или иных личностей. С одной стороны, имеет место определенная деперсонификация политики, попытка отойти от привязки этих направлений к именам конкретных украинских и грузинских руководителей. Акцент стараются сделать на поддержке стран и определенных процессов, тенденций в этих странах. В этой связи, представляется важным отметить, что сегодня в Вашингтоне не делают ставок на каких-либо конкретных лиц, из числа тех, кто мог бы оказаться новыми руководителями в Украине и Грузии. Распространенные слухи о том, что в Вашингтоне делают ставку на, скажем, Ю. Тимошенко, или Н. Бурджанадзе или И. Алазаниа, являются именно слухами.

С другой стороны, роль персоналий остается важной. Прагматикам из Белого дома чужды такие типы политиков как идеологи, «революционеры», демагоги и популисты. Вместо слов в Вашингтоне сегодня больше ценят дела, а вместо импульсивности предсказуемость. Предпочтение отдается тем лидерам, которые способны проявить такие качества как последовательность и эффективность в управлении, способность решать стоящие перед ними задачи. С этой точки зрения, следует признать, что нынешние президенты Украины и Грузии вряд ли отвечают такому профилю.

Следует заметить также и то, что оба президента попали в кампанию так называемых «Bushis», то есть тех, кто ассоциируется с предыдущей администрацией. Разумеется, это слово чаще всего используется во внутриполитическом контексте, но не только. Есть понимание того, что и на международной арене прежняя администрация безоговорочно поддерживала ряд политиков, которые этого не вполне заслуживали, закрывая глаза на многие их недостатки. Думается, что и этот момент нужно принимать во внимание, говоря об отношении нынешних американских руководителей к их коллегам в Киеве и Тбилиси.

Все сказанное выше, разумеется, не исчерпывает всего набора факторов, приводящих к некоторому дистанцированию Вашингтона от Киева и Тбилиси сегодня. Более того, и это представляется особо важным, речь не идет о реальном отстранении администрации США от двух этих стран, кардинальном пересмотре характера отношений, замораживании сотрудничества. Перспективы же будут зависеть, прежде всего, от развития ситуации в Украине и Грузии, их политики, хотя, конечно же, будет играть роль и динамика внутри США, да и в других частях мира, в том числе и в целом в том регионе, где находятся эти два государства.

Марія Платонова

оглядач інтернет-сайту «Кавказький вузол», Волгоград, Росія

Перспективы перебазирования Черноморского Флота РФ в треугольнике отношений Россия—Украина—Грузия

Севастополь остается оптимальным пунктом базирования для российского ВМФ. Прошлогодняя война в Южной Осетии между Россией и Грузией и последующее признание Москвой независимости Сухума и Цхинвала создали в бывших грузинских автономиях совершенно новую политическую ситуацию. Законы, подписанные президентом РФ Дмитрием Медведевым осенью 2008 года, закрепляют пребывание на абхазской и югоосетинской территориях российских войск и гарантируют этим республикам военную помощь со стороны России. В результате у Российской Федерации появился новый выход к Черному морю (через «абхазский коридор») который, учитывая перманентные обострения российско-украинских отношений, вполне может быть использован Кремлем для решения одного из «проклятых вопросов» постсоветской реальности — проблемы перебазирования Черноморского флота (ЧФ).

Как известно, главная база Черноморского военно-морского флота РФ располагается в Севастополе (Республика Крым, Украина) на правах аренды, срок которой истекает через несколько лет. При этом в Киеве все громче звучат призывы со стороны украинских политиков о непродлении сроков аренды севастопольской военно-морской базы РФ и о «высылке» российского Черноморского флота с территории Украины.

Сегодня военные аналитики и эксперты активно строят прогнозы относительно судьбы некогда главного флота России. По мнению специалистов, существует три наиболее вероятных варианта «пост-севастопольского» базирования ЧФ: город Тартус (Сирия), город Новороссийск (Россия), город Очамчира (Абхазия).

Тартус

До недавнего времени единственным местом, куда помимо Новороссийска мог быть выведен базирующийся в Севастополе флот, российскими военными назывался сирийский порт Тартус. В нем еще с советских времен располагается пункт материально-технического обеспечения российского военно-морского флота, и он в перспективе может получить статус пункта базирования, а затем и военно-морской базы ВМФ России.

Предполагалось, что Сирия, в обмен на поставки вооружений, даст Москве согласие на расширение военно-морского присутствия России в Средиземноморском регионе. Ранее сообщалось также о строительстве баз ВМФ РФ, помимо Сирии, также в Ливии и Йемене. Договоренности со средиземноморскими странами, теоретически, вполне возможны, однако, по мнению ряда экспертов, эти планы вряд ли будут реализованы.

Во-первых, в период многолетнего мирового экономического кризиса неразрешимой проблемой для России может стать финансирование проектов строительства военно-морских баз на Средиземном море и арендная плата за их использование.

Во-вторых, Триполи и Дамаск, по всей видимости, выбрали курс на сотрудничество с США и НАТО. Приход к власти в Вашингтоне новой, более гибкой в политическом отношении администрации президента Барака Обамы, усиливает надежды политиков в столицах арабских государств «изгоев» на конструктивный диалог с Америкой. В этой связи правительства Сирии и Ливии вряд ли захотят раздражать Белый дом открытием на своей территории российских военно-морских баз.

Новороссийск

Вариант размещения кораблей ЧФ в Новороссийске, возможно, потребует меньше финансовых затрат, чем «средиземноморский проект», однако у него есть другие, не менее серьезные издержки.

Условия базирования в Новороссийской военно-морской базе значительно хуже, чем в Севастополе. Зимой, в период штормов, причалы на краю Цемесской бухты в зоне основного причального

фонда базы не защищены ограждающими молами. Поэтому стоять пришвартованным у них судам небезопасно, морякам приходится бороться с постоянным обледенением или пережидать шторм в море. Помимо этого в Новороссийске отсутствует необходимая береговая инфраструктура.

В настоящее время российским правительством, министерством обороны РФ и командования Военно-морского флота РФ реализуется федеральная целевая программа «Создание системы базирования Черноморского флота на территории Российской Федерации в период 2005—2020 годов», которая предполагает дальнейшее совершенствование морской и береговой инфраструктуры в Новороссийске. Планируется, что по окончании ремонтно-строительных работ появится возможность круглогодичного базирования всех кораблей Черноморского флота в Новороссийске.

Однако, по мнению ряда экспертов, не исключено, что российский флот будет выведен из Крыма в 2017 году (когда истекает срок аренды Севастопольской военно-морской базы), а база в Новороссийске окончательно будет готова только к 2020 году. Возможно, в том числе и в связи с этим «расхождением в сроках», Россия проявила интерес к побережью Абхазии — как к вероятному пункту размещения здесь боевых кораблей Черноморского флота.

Очамчира

Информацию о том, что Россия может разместить часть кораблей Черноморского флота в одном из портов Абхазии озвучил осенью 2008 года после проведения закрытого заседания комитета Госдумы РФ по обороне бывший командующий ЧФ, а ныне депутат федерального парламента Владимир Комоедов.

По мнению ряда военных аналитиков, такая перспектива в политическом отношении выгодна в равной мере, как России, так и Абхазии. Для Абхазии российская военно-морская база выступит своего рода гарантом безопасности, снизив вероятность новой агрессии со стороны Грузии. Россия же укрепит свои позиции на постсоветском пространстве и получит возможность контролировать восточную часть Черного моря.

Однако, мнения экспертов значительно расходятся по поводу того, сможет ли база в Очамчире стать «запасным вариантом» для Черноморского флота.

С одной стороны, если отношения между Москвой и Киевом будут и дальше развиваться в негативном русле, то после 2017 года Украина может просто не продлить Черноморскому флоту РФ срок

аренды базы в Крыму. Таким образом, по мнению ряда наблюдателей, порт в Очамчире может в скором времени стать даже не запасным, а основным вариантом базирования Черноморского флота.

С другой стороны, существуют мнение, что полноценной замены Севастополю Очамчира дать не может по объективным причинам — из-за отсутствия необходимой инфраструктуры с возможностью приема, ремонта и обеспечения подводных и надводных судов, из-за неимения развитой системы коммуникаций и обороны и т.д.

В пользу второй экспертной позиции свидетельствует также то, что до сих пор не было озвучено конкретных решений относительно сроков строительства, объемов финансирования и т.д. базы ВМФ РФ в Абхазии. По словам секретаря Совета безопасности Абхазии Станислава Лакобы, «вопрос о строительстве военно-морской базы в Очамчире находится в стадии решения. Конкретные сроки строительства пока не названы, но то, что это произойдет — очевидно. На данный момент порт функционирует, но в любом случае не станет заменой Севастополю, так как сможет вместить не более 10-20 судов малого, либо среднего размера».

На вопрос о том, как могут отреагировать на создание российских военных баз в регионе Южного Кавказа страны НАТО, Станислав Лакоба ответил, что «страны НАТО давно строят базы и в Румынии, и в Болгарии, при этом никого не спрашивая. На мой взгляд, строительство этой базы укрепит позиции России. Более того, исторически на Черном море присутствуют русский и турецкий флоты. Несмотря на то, что Турция также является членом НАТО, она проводит самостоятельную политику. Присутствие российского флота на Черном море в интересах, как России, так и Турции, потому как обе страны заинтересованы в том, чтобы не допускать внерегиональные державы на черноморское пространство».

По мнению эксперта украинского Центра исследования армии, конверсии и разоружения Дмитрия Богданова, «несмотря на то, что разговоры о перебазировании Черноморского флота ведутся давно, пока реально ничего не делается». По словам Богданова, «если сравнить численный состав ЧФ и размеры пункта базирования в Очамчире, то станет очевидно, что он физически не сможет вместить весь флот». «Если говорить о других вариантах перебазирования, то здесь также есть свои проблемы. Сирийский порт, во-первых, находится далеко от российских берегов, а во-вторых, у России нет интересов в Средиземном море. Новороссийск — еще один резервный вариант — неудобен в плане безопасности с точки зрения геоклиматических условий», — отметил Дмитрий Богданов.

Таким образом, несмотря на кажущееся множество вариантов перебазирования Черноморского флота РФ из Крыма (начиная с Тартуса и заканчивая Сухумом), очевидно, что на сегодняшний день для России наиболее реальным вариантом размещения Черноморского флота остается Севастополь. Это значит, что российским военным, наряду с поиском новых мест для пунктов военно-морского базирования, следует вместе с дипломатами готовиться к непростым переговорам с Украиной о продлении договора об аренде Севастопольской базы в Крыму.

Олексій Волович
директор Одеського філіалу НІСД

Військово-політична активність США і НАТО в чорноморському регіоні до і після російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 р.

Глобалізація НАТО

Зважаючи на провідну політичну і економічну роль США в НАТО (близько 30% бюджету Альянсу забезпечують США) межа у військово-політичній діяльності на міжнародній арені США і Альянсу є достатньо умовною. Провідна роль США в НАТО проявляється як в обсягах американської допомоги партнерам НАТО, так і в обсягах американських озброєнь і військової техніки, що поставляється різним країнам світу. З іншого боку, відмінності в політиці ЄС і НАТО на міжнародній арені також є достатньо умовними, оскільки практично всі країни, які є членами ЄС, водночас є членами НАТО. Скажімо, Франція і Німеччина не можуть проводити одну політику в ЄС, а іншу — в НАТО.

Після терористичних нападів на Сполучені Штати 11 вересня 2001 року і початку іракської кампанії 2003 року під проводом США Альянс почав відігравати значно більшу роль на міжнародній арені, зокрема в “розширених” регіонах Середземномор’я, Близького Сходу та в **Чорноморсько-Каспійському регіоні**. В рамках різних програм НАТО сьогодні безпосередньо задіяно близько 100 країн світу. Це дає всі підстави стверджувати, що Північноатлантичний альянс сьогодні перебуває в стадії трансформації в глобальну і універсальну організацію безпеки.

Геополітичні і воєнно-стратегічні інтереси США і НАТО в Чорноморському регіоні

З 1997 р. Чорноморський регіон оголошено зоною американських національних інтересів. В стратегії національної безпеки США, представлений президентом Дж. Бушем у вересні 2002 року, Чорноморсько-Каспійський регіон розглядаються як життєво важливе стратегічне альтернативне джерело нафти і як плацдарм подальшого доступу США до перспективних ринків Китаю, Пакистану, Індії і Південно-Східної Азії.

Довготривалою метою США є обмеження політичного, економічного та військового впливу Росії на країни регіону, зокрема Казахстан, Туркменію, Азербайджан, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну. Важливою складовою реалізації інтересів США в регіоні є військово-технічна співпраця з країнами регіону. Для вирішення зазначених завдань США намагаються активізувати діяльність відповідних структур НАТО, надаючи в цьому всіляку підтримку.

Росія сприймає посилення присутності ЄС, НАТО і США в Чорному морі як посягання на її позиції в регіоні, який вона вважає історичною зоною своїх стратегічних інтересів. Головними пріоритетами Росії в регіоні є підтримка політичної, економічної і військової переваги, підпорядкування зовнішньої політики країн регіону російським інтересам, недопущення посилення ролі третіх країн, передусім США, в цьому регіоні. Москва також постійно здійснює тиск на Азербайджан, Грузію, Україну і Молдову, намагаючись повторно втягнути ці країни до орбіти свого впливу. З метою реалізації цієї стратегічної мети Росія прагне до збереження своєї військової присутності в Абхазії, Південній Осетії, Придністров'ї і Криму. В цілому Росія не зацікавлена у створенні сильних і незалежних від її впливу структур безпеки і регіональної кооперації. Російське воєнно-політичне керівництво вкрай негативно поставилось до нарощування присутності ЗС США у Західному Причорномор'ї.

Туреччина, Болгарія і Румунія — форпости НАТО в регіоні

Як член НАТО з 1952 року, Туреччина, до вступу в Альянс у 2004 році Румунії і Болгарії, була єдиною країною НАТО в Чорноморському басейні, що певною мірою визначало унікальне геостратегічне положення Туреччини як форпосту НАТО в цьому регіоні. Після закінчення “холодної війни” і розвалу двополярного світового порядку геополітичні амбіції Анкари, які визначаються дослідниками як “новий оттоманізм” або “пан-туранізм” значно зросли. Дедалі більше почала посилюватися самостійна активність Туреччини

в прилеглих до неї регіонах — в Південно-Східній Європі, на Кавказі, в Середній Азії, на Близькому Сході і Середземномор'ї. При цьому слід зазначити, що навіть за часів “холодної війни” національні інтереси Туреччини превалювали над атлантичною солідарністю, ілюстрацією чого може служити тривалий конфлікт з Грецією — членом НАТО.

Окупація Сполученими Штатами і їх союзниками Іраку у березні 2003 року стала початком перманентного охолодження і навіть напруження у відносинах США і Туреччини, яка була готова підтримати радикальну позицію арабських країн для запобігання окупації Іраку. Напередодні окупації Іраку турецький парламент не дозволив розмістити на американській військовій базі ВПС «Інджирлік» близько 60 тис. американських солдатів з метою відкриття північного фронту проти Іраку. Американсько-британські війська змушені були вести наступ на Багдад лише з півдня.

В перебігу російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 року Туреччина виступила з ініціативою встановлення стабільності в регіоні Південного Кавказу, зокрема, щодо врегулювання регіональних конфліктів, що стало основою так званої «Платформи стабільності і співпраці на Кавказі», яка передбачає створення союзу п'яти держав — Росії, Туреччини, Грузії, Азербайджану та Вірменії на кшталт ОБСЄ. Практично лише Росія беззастережно сприйняла турецьку ініціативу. Грузія з підозрою поставилась до ініціативи Анкари, активно підтриманої Москвою, вбачаючи в ній спосіб нейтралізації присутності США і НАТО в регіоні.

Зближення Туреччини з Іраном останнім часом дедалі більше непокоїть США, НАТО і ЄС. Останньою демонстрацією антиізраїльського політичного демаршу Анкари стала відмова Ізраїлю в участі у військових навчаннях НАТО на території Туреччини в середині жовтня 2009 р. Водночас Анкара підписала військову угоду з союзником Ірану Сирією і провела з нею військові навчання. Ці кроки Анкари викликали занепокоєння у західних союзників Туреччини щодо її відданості принципам північноатлантичної солідарності і спроможності і надалі відігравати роль повноцінного форпосту НАТО в Чорноморсько-Каспійському регіоні.

У цій ситуації Вашингтон був змушений шукати країни в Чорноморському регіоні, які б виявили більшу готовність щодо співпраці з США в реалізації їх політики на Близькому і Середньому Сході, зокрема в Іраку та Афганістані. Такими країнами стали Румунія і Болгарія, які за підтримки США набули членства в НАТО у 2004 році, що не викликало великого задоволення у Туреччини, і тим більше

у Росії. В рамках реалізації військово-морської концепції “Морська міць — 21” протягом останніх двох років США суттєво посилили свою військову присутність у Західному Причорномор’ї шляхом розгортання системи військових баз в Румунії і Болгарії.

Серед чинників, що спонукали США розмістити свої військові бази в Румунії і Болгарії, є проблема охорони шляхів транспортування енергоносіїв із Каспійського регіону і Центральної Азії, а також встановлення контролю над Іраном і його ядерною програмою. Все це призвело до переміщення зони стратегічних інтересів Вашингтона і НАТО в Південно-Східну Європу і Чорноморсько-Каспійський регіон.

Три країни НАТО в Чорноморському регіоні — Туреччина, Болгарія і Румунія — мають різний військово-політичний потенціал в регіоні, різний рівень і характер відносин з США. В процесі взаємодії цих країн часто національні інтереси превалюють над принципами блокової солідарності. Якщо Туреччина, як велика регіональна держава і багаторічний член НАТО, збройні сили якої є найбільшими після збройних сил США, може собі дозволити певну свободу дій в регіоні для забезпечення своїх національних інтересів, то Румунія і Болгарія такої можливості не мають і ще тривалий час залишатимуться старанними виконавцями волі Брюсселя і Вашингтона. Проте, незважаючи на певні відмінності в проведенні регіональної політики, усі три країни безсумнівно є стратегічно важливим форпостом НАТО в Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Україна і Грузія в геополітичних планах США і НАТО

Значною мірою політика США і НАТО в Чорноморському регіоні визначається їх відносинами з Україною і Грузією, які серед усіх шести чорноморських країн являють собою певний тандем з огляду на ідентичність внутрішніх політичних процесів і зовнішньополітичних орієнтирів. До того ж обидві країни мають складні стосунки з Росією, на території обох країн розташовані російські війська, що становить певну проблему як для України, так і для Грузії.

Попередня американська адміністрація президента Дж. Буша-молодшого підтримувала Україну і Грузію в їх євроатлантичній інтеграції. 9 квітня 2007 року Дж. Буш підписав ухвалений американським конгресом закон «Про консолідацію свободи в НАТО у 2007 році», спрямований на підтримку вступу Грузії і України в Північноатлантичний альянс.

Хоча, як відомо, на саміті НАТО 2—4 квітня 2008 року в Бухаресті, ні Україна, ні Грузія не приєдналися до ПДЧ в НАТО, все ж

в Декларації саміту окремим пунктом визначена позиція країн-членів Альянсу щодо України і Грузії. Зокрема, в п. 23 цього документу зазначено: *«НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії. Сьогодні ми дійшли згоди, що ці держави стануть членами НАТО»*. Даний висновок засвідчив політичну підтримку з боку 26 країн трансатлантичної спільноти процесу реалізації євроатлантичного курсу України і Грузії, кінцевою метою якого є повноправне членство в Організації Північноатлантичного договору. Рішення саміту НАТО в Бухаресті щодо України та Грузії було підтверджено міністрами закордонних справ Альянсу 3 грудня 2008 р.

Реакція США і НАТО на російсько-грузинський збройний конфлікт у серпні 2008 р.

Російсько-грузинська війна з 8 по 12 серпня 2009 р. стала не-легким випробуванням для політики США і НАТО в Чорноморсько-Каспійському регіоні, примусила Вашингтон і Північноатлантичний альянс переглянути свої пріоритети і формат активності в регіоні, а також відносини як з Росією, так і з Грузією. В серпні 2008 р. і наступні місяці НАТО вжило низку заходів з метою припинення бойових дій і поновлення статус-кво в Південній Осетії і Грузії. 8 серпня генеральний секретар НАТО Я. Схеффер закликав всі сторони конфлікту до негайного припинення бойових дій і до поновлення прямих переговорів. 12 серпня терміново було скликане надзвичайне засідання Північноатлантичної ради (ПАР) для обговорення ситуації в Грузії. Союзники одностайно висловили своє занепокоєння ескалацією ситуації в Грузії і підтримали зусилля ЄС і ОБСЄ, спрямовані на негайне припинення насилля з метою досягнення політичного врегулювання конфлікту. Союзники також засудили непропорційне застосуванням збройної сили з боку Росії і заявили про свою підтримку суверенітету і територіальній цілісності Грузії.

19 серпня Північноатлантична рада провела спеціальне засідання міністрів закордонних справ з метою обговорення ситуації в Грузії і її вплив на євроатлантичну стабільність і безпеку. ПАР закликала Росію і Грузію до негайного і повного виконання угоди з шести пунктів, досягнутої за посередництва Європейського Союзу про припинення бойових дій і політичне врегулювання конфлікту. ПАР також закликала Росію до негайного виведення своїх військ з Грузії. Союзники підтвердили свою підтримку територіальній цілісності, суверенітету і незалежності Грузії і домовились про надання термінової гуманітарної допомоги населенню, постраждалому в результаті конфлікту.

15 вересня 2008 року в Тбілісі була створена Комісія НАТО—Грузія для керівництва подальшим розвитком двосторонніх відносин. Генеральний секретар НАТО і прем'єр-міністр Грузії підписали Рамковий документ про створення нового органу. Комісія НАТО-Грузія покликана поглибити політичний діалог між Альянсом і Тбілісі і керувати процесом, початок якому покладено у квітні 2008 року на саміті НАТО у Бухаресті.

У відповідь не прохання Грузії, НАТО надало різноманітну гуманітарну допомогу постраждалому в результаті конфлікту грузинському населенню. Зокрема країнами НАТО і партнерами Грузії було надано 500 наметів, 10500 ковдр, 3700 спальних мішків, одяг, продовольство, питна вода, медикаменти, дезинфікуючі засоби, 180000 бинтів, 8000 пляшок замінників крові. Крім того, було надано 2 спеціальні літаки для гасіння пожеж. Кілька сот тон гуманітарної допомоги були доставлені в Грузію наземним транспортом, морськими суднами і 74 рейсами вантажних літаків. Протягом року, що минув після серпневої російсько-грузинської війни 2008 р., США надали Грузії допомогу на суму в 1 млрд. дол.

Після російсько-грузинського конфлікту Грузію досить часто відвідували різні американські військові делегації. Зокрема, командувач морською піхотою США генерал Джеймс Конвей, колишній посол США в Росії, а нині заступник міністра оборони США А. Вершбоу, віце-президент Джозеф Байден.

Позиція України щодо російсько-грузинського збройного конфлікту у серпні 2008 р.

З початком російсько-грузинського збройного протистояння МЗС України висловило занепокоєння ескалацією обстановки в зоні конфлікту й закликала Росію вивести свої війська з території Грузії та проявити стриманість. Президент України В. Ющенко направив першого заступника міністра закордонних справ К. Єлисеєва до Тбілісі. 10 серпня до нього приєднався міністр закордонних справ В. Огризко, який прибув у Тбілісі з метою налагодження переговорного процесу. Візит Президента В. Ющенка 12 серпня 2008 року до Тбілісі разом з президентами Польщі, Литви та Естонії став проявом моральної підтримки Грузії і сприяв стабілізації ситуації в зоні російсько-грузинського конфлікту.

Україна попередила Росію про недопустимість участі кораблів Чорноморського флоту у конфлікті і що залишатиме за собою право згідно з нормами міжнародного права й законодавства України заборонити повернення російських військових суден, які брали участь

у конфлікті, в українські порти. Міністр оборони України Ю. Єхануров назвав звинувачення на адресу України в незаконних поставках зброї до Грузії безпідставними.

27 серпня в Брюсселі відбулося засідання Комісії Україна-НАТО за участю заступника міністра закордонних справ України, спеціального посланника Президента України в Грузії К. Єлисеєва з метою обміну думками щодо ситуації в Грузії. К. Єлисеєв поінформував керівництво НАТО про глибоке занепокоєння Києва ситуацією в Грузії і заявив про готовність України зробити свій внесок у врегулювання конфлікту. Комісія Україна-НАТО засудила рішення РФ щодо визнання незалежності Південної Осетії і Абхазії. Зокрема зазначалося, що це рішення Росії порушує резолюції РБ ООН щодо територіальної цілісності Грузії і протирічить фундаментальним принципам ОБСЄ.

Позиція України щодо російсько-грузинського конфлікту повністю узгоджувалась з позицією НАТО і світової спільноти, що спростовує звинувачення Києва з боку Москви в нібито «антиросійської позиції України в російсько-грузинському конфлікті». Стосовно продажу Грузії української зброї, то згідно з даними ООН, Україна поставляла в Грузію значно менше зброї ніж інші країни (Ізраїль, Польща, Румунія, Болгарія, Чехія, Боснія і Герцеговина, Туреччина, США, Казахстан), але Москва їх чомусь не звинувачує. До того ж масштаби військово-технічної співпраці України з Росією незрівнянно більші ніж з Грузією. У 2008 році поставки українських озброєнь в Грузію становили 6% від всього обсягу українського військового експорту, в той час як поставки в Росію — 30%. Російські гелікоптери з українськими двигунами здійснювали удари по грузинським об'єктам. За допомогою українських ракет “повітря-повітря” збивалися грузинські літаки.

Оприлюднена Росією 24 серпня ц.р. інформація про нібито участь сотень українських військовослужбовців і бойовиків УНА-УНСО в російсько-грузинському конфлікті на боці Грузії згідно з заявами представників Міноборони і СБУ України не відповідає дійсності і є провокацією в рамках інформаційно-психологічних операцій російських спецслужб. Згодом Москва заявила про можливість введення санкцій щодо тих країн, які поставлятимуть озброєння Грузії, але ж Росія сама поставляє озброєння в країни, в яких відбуваються збройні конфлікти — Вірменію, Азербайджан, Ефіопію, Еритрею, Судан, Індонезію, Шрі-Ланку.

Двостороння співпраця НАТО і Грузії

Співпраця між НАТО і Грузією започаткована в 1992 році зі вступом Грузії до Ради північноатлантичної співпраці. Грузія була першою країною пострадянського простору, яка у 1994 році приєдналася до програми «Партнерство заради миру». Грузія була також першою країною, з якою НАТО почало співпрацювати в рамках «Індивідуального плану дій партнерства» (ІПДП) у 2004 році. У відповідності з цим планом, розрахованим на дворічний період, Грузія проводила реформи в політичній, військовій та безпековій сферах.

У вересні 2006 року НАТО запропонувала Грузії почати Інтенсифікований діалог про її наміри стати членом організації. В цьому ж році парламент Грузії ухвалив Постанову «Про інтеграцію Грузії в НАТО». Після референдуму 15 січня 2008 р. щодо членства Грузії в НАТО, на якому 73% грузинського населення проголосували за вступ до Альянсу, процес євроатлантичної інтеграції Грузії суттєво посилюється. Грузинське керівництво сподівалося, що протягом року країна зможе перейти від «Індивідуального плану дій партнерства» до програми вступу в Альянс — МАР (Membership Action Plan) — ПДЧ.

Досить масштабною є співпраця між США і Грузією у розвитку грузинської військової інфраструктури. Так, у січні 2008 р. в Горі була відкрита військова база на площі 166 га, створена за підтримки і за стандартами НАТО. База розрахована на перебування в ній контингенту чисельністю 3.2 тис. військовослужбовців. Перша подібна база була відкрита у квітні 2006 р. поблизу міста Санаки, на заході країни.

Сполученими Штатами прийнято рішення щодо будівництва аеродромів поблизу н.п. Местія, Чихареші (обсяг фінансування 5,5 млн. дол. США), модернізації авіабази Марнеулі (безпосередньо виконується турецькими фахівцями), надано підтримку у введенні в експлуатацію наприкінці 2005 — початку 2006 року постів РТС у н.п. Анаклія, Чака, Гонію. США поставляють грузинській армії бойові вертольоти “Апачі” і “Блекхок”. Американські інструктори з ЦРУ, РУМО і армійської розвідки навчають сили спецназу, розвідку і спецслужби Грузії. Створений і активно працює в Грузії американський штаб спеціальних операцій. Американські розвідувальні літаки АВАКС з колишніх російських баз в Гадауті і Вазіані ведуть спостереження і збір інформації про війська СКВО і прикордонні системи ППО РФ.

Американською стороною на 85% фінансуються програми приведення ЗС Грузії у відповідність до стандартів НАТО. Військові

фахівці США навчають грузинські підрозділи спеціального призначення з метою їх залучення до охорони нафтопроводів, а також участі в миротворчих місіях НАТО в різних регіонах світу. В свою чергу, Грузія виступає надійним союзником США в Іраку, де грузинський військовий контингент виконує завдання у складі Багатонаціональних сил (БНС). В кінці липня 2008 р. близько 150 інструкторів з морської піхоти США закінчили підготовку бригади грузинської армії для участі в операції в Іраку.

Міністерство оборони США надає допомогу Грузії у створенні нової оборонної доктрини і модернізації грузинської армії. У травні 2009 року в Грузії відбулися військові навчання НАТО “Cooperative Longbow 09”, завданням яких було досягнення сумісності багатонаціональних сил при виконанні миротворчих завдань на рівні батальйону. В цих навчаннях взяли участь близько 1000 військово-службовців з 14 країн. На початку листопада 2009 р. в Грузії були проведені двотижневі спільні військові навчання НАТО під назвою “Негайна відповідь” з метою підготовки грузинських військових для участі в операції по сприянню міжнародної безпеки в Афганістані. На початку серпня 2009 р. парламент Грузії затвердив ініціативу президента М. Саакашвілі про відправку однієї піхотної роти і одного піхотного батальйону до Афганістану. Планується, що перші грузинські військові відправляться до Афганістану восени поточного року, а наступні — весною 2010 року.

Слід зазначити, що модернізація грузинських збройних сил за допомогою США і НАТО здійснюється на тлі нарощування Росією угруповання своїх військ в Північнокавказькому регіоні. Так, на базі дислокованої у Владикавказі 58-ої армії на даний час закінчується формування оперативного командування, до складу якого замість двох дивізій увійдуть 7 мотострілкових і 1 танкова бригада, тобто кількість з'єднає ЗС РФ, дислокованих в регіоні, зросте як мінімум в 4 рази.

Протягом року після 5-денної серпневої війни 2008 року нічого істотного в ситуації не змінилося. Росія і Грузія періодично обмінюються звинуваченнями в ініціації обстрілу на кордоні між Південною Осетією і Грузією. З обох сторін вздовж кордонів Грузії з Південною Осетією і Абхазією нарощується концентрація військ, що створює потенційну загрозу нового збройного протистояння між Росією і Грузією.

Двостороння співпраця НАТО і України

У березні 1992 р. Україна стала членом Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП), яка на сьогодні налічує 28 держав-членів НАТО та 23 країни-партнера. Починаючи з 1994 р., наша держава бере активну участь у програмі “Партнерство заради миру” (ПЗМ). 9 липня 1997 р. в Мадриді відбулося підписання Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО. 22 листопада 2002 р. у Празі, було схвалено План дій, в рамках якого реалізується щорічний Цільовий план Україна — НАТО. 21 квітня 2005 р. у Вільнюсі було започатковано Інтенсифікований діалог з НАТО з питань набуття членства та відповідних реформ. Практичне обговорення підходів України та НАТО в рамках запровадження Інтенсифікованого діалогу відбулося під час візиту делегації Північноатлантичної Ради (ПАР) НАТО в Україну 18-20 жовтня 2005 р. Вперше в історії відносин Україна-НАТО відбулося спільне засідання РНБО України та ПАР НАТО під головуванням президента України В. Ющенка.

З квітня 1999 р., згідно з положеннями Хартії, формат відносин переведено у площину спільного форуму — Комісія Україна-НАТО (КУН). Регулярно працюють спільні робочі групи Україна-НАТО з питань воєнної реформи, озброєнь, економічної безпеки, планування на випадок надзвичайних ситуацій, з питань науки і захисту довкілля. У лютому 2005 р. на саміті КУН в Брюсселі Президент України В. Ющенко проголосив набуття членства в НАТО кінцевою метою співробітництва України з Альянсом. Цей сигнал України був позитивно сприйнятий у Брюсселі.

22 жовтня 2007 р. Президент В.Ющенко на відкритті засідання Ради міністрів оборони країн Південно-Східної Європи у Києві **підтвердив незмінність курсу України на членство у НАТО та ЄС і закликав європейських партнерів підтримати нашу державу у її прагненні приєднатися до Плану дій щодо членства.** Під час чергового засідання КУН на рівні міністрів закордонних справ **7 грудня 2007 р. українська сторона офіційно звернулася до представників країн-членів НАТО з проханням підтримати намір України приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО.** 3 квітня 2008 р. у Бухаресті відбулося засідання Північноатлантичної ради НАТО на рівні глав держав та урядів, за результатами якого було прийнято Декларацію Бухарестського саміту, в якій зокрема зазначалося: „НАТО вітає євроатлантичні прагнення України та Грузії щодо членства в НАТО. Ми погодилися сьогодні, що ці країни стануть членами НАТО”.

2—3 грудня 2008 року в Брюсселі відбулось засідання Північноатлантичної Ради (ПАР) НАТО на рівні міністрів закордонних справ

країн-членів Альянсу, в рамках якого пройшло засідання Комісії Україна-НАТО. Головним підсумком зустрічі стало підтвердження країнами-членами НАТО всіх рішень стосовно України, ухвалених у Бухаресті. **В ході ювілейного саміту НАТО 3—4 квітня 2009 р. у Страсбурзі** глави держав та урядів країн-членів Альянсу високо оцінили внесок нашої держави у загальну безпеку, включаючи її участь у миротворчих операціях під проводом НАТО. Окремо було підкреслено, що політична стабільність в Україні є вкрай важливою для успішної реалізації політичних та економічних перетворень, а також реформ безпекового та оборонного секторів.

Відповідно до указу Президента В. Ющенка № 116 від 2 березня 2009 р. в рамках Плану дій «УКРАЇНА-НАТО» Україна має намір розглянути можливість збільшення кількості українського миротворчого персоналу у складі тренувальної місії НАТО в Іраку у 2009 році. **7 серпня 2009 року** Президентом України затверджена перша Річна національна програма на 2009 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору. **21 серпня 2009 року** в штаб-квартирі НАТО у Брюсселі була підписана Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Договору від 9 липня 1997 р. У документі відображено зміни у відносинах між Україною та НАТО, які відбулися з часу підписання Хартії про особливе партнерство у 1997 році.

На сьогодні Україна входить до складу держав, що є найбільшими контрибуторами миротворчих операцій НАТО і посідає перше місце серед європейських країн за кількістю миротворчих контингентів. Україна — єдина країна-партнер Альянсу, яка бере участь в усіх миротворчих операціях під егідою НАТО: в Боснії та Герцеговині, Македонії, Косовому, на Середземному морі, в Іраку та Афганістані. Залучення нашої держави до миротворчих операцій НАТО сприяє зміцненню позиції України як активного суб'єкта міжнародних відносин.

* * *

Сьогодні ми є свідками формування об'єктивної реальності: присутність США і НАТО в Чорноморському регіоні постійно нарощується і Росія є неспроможною стримати їх експансію. На даний час, американська адміністрація Б. Обама здійснює корегування концепції зовнішньої політики США в Чорноморському регіоні. Проте слід очікувати, що основне завдання — зміцнення позицій США в регіоні залишатиметься і надалі, однак засоби виконання цього завдання

можуть дещо змінитися, зокрема шляхом зменшення рівня конфронтації з Росією і імітації співпраці з нею на окремих напрямках. Мотивація нового, «м'якшого», підходу до Росії зводиться до необхідності отримання допомоги Росії для вирішення ряду проблем, які визнані Вашингтоном пріоритетними: Іран, Ірак, Афганістан, Північна Корея, арабсько-ізраїльський конфлікт.

На наш погляд, протягом найближчих місяців і років активність США і НАТО в Чорноморському регіоні посилюватиметься. Конкуренція між США і Росією в регіоні, незважаючи на елементи певного порозуміння, яке стало наслідком „перезавантаження” російсько-американських відносин після візиту президента Б. Обама до Москви у липні 2009 р., може час від часу досягти рівня небезпечної конфронтації, що вимагатиме від країн регіону певного балансування між двома потугами з одночасним посиленням співпраці з ЄС. На нашу думку, нинішній «флірт» у відносинах між Москвою і Вашингтоном є тимчасовим, оскільки геополітичні протиріччя між Росією і США є непереборними. Разом з тим, ні США, ні НАТО не підуть на збройну конфронтацію з Росією заради Грузії, України чи будь-якої іншої пострадянської країни, яка не є членом НАТО.

Як з'ясувалося риторика щодо „замороженого” стану регіональних конфліктів в Чорноморському регіоні виявилася оманливою. Російсько-грузинський конфлікт продемонстрував, що «заморожені» конфлікти мають здатність миттєво переростати в гарячі конфлікти, до чого ні США ні НАТО не були готові. Більше того, вони практично ніяк не реагували на зростаюче напруження, нестабільність і загрозливі тенденції напередодні російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 року. Незважаючи на багаторічну співпрацю, роль грузинського керівництва в конфлікті також виявилася непередбачуваним „сюрпризом” для США і НАТО. Все це свідчить про неадекватне сприйняття у Брюсселі і Вашингтоні процесів, що відбуваються в Чорноморському регіоні та політичну кон'юнктуру і заангажованість при визначенні стратегічних пріоритетів, застаріле стереотипне сприйняття регіону, який динамічно змінюється. За 18 років після розвалу Радянського Союзу пострадянські країни пройшли значний шлях у своєму демократичному і політичному розвитку, проте брюссельські бюрократи все ще оперують поняттями і уявленнями про ці країни, які вони мали на початку 90-х років минулого століття.

Водночас слід зазначити, що причорноморським державам також не вдалося створити надійну систему колективної безпеки, головним чином через наступні фактори: заангажованість вузьконаціональними

інтересами, нездатність країн регіону поставити інтереси спільної безпеки над національними і блоковими інтересами і амбіціями, превалювання конкуренції над тенденціями співпраці, покладання забагато сподівань на США, НАТО і ЄС. Свою неефективність продемонструвала також діяльність міжнародних військово-морських груп „BLACKSEAFOR” і „Black Sea Harmony”, спрямована на зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні. Операції цих структур не мали жодного впливу на попередження конфлікту між Росією і Грузією. Скоріше вони нагадували „військові ігри” в боротьбі з міфічними і абстрактними викликами та загрозами. З іншого боку, діяльність цих структур була зосереджена переважно на заходах безпеки на морі, в той час як основні конфлікти відбуваються на землі.

На тлі посилення уваги до регіону з боку США, НАТО і ЄС причорноморським країнам не вдалося просунутися в питаннях створення механізмів розв’язання міждержавних і внутрішніх конфліктів, що наочно продемонстрував російсько-грузинський збройний конфлікт. Напруженість у відносинах між Росією і Грузією, Азербайджаном і Вірменією, Україною і Румунією, США і Туреччиною, затяжний конфлікт Грузії з Південною Осетією і Абхазією, стагнація в процесі розв’язання багаторічного конфлікту в Нагорному Карабаху, Придністровська проблема, міжнаціональні конфлікти і підривна антиукраїнська діяльність ЧФ РФ в Криму залишаються міною сповільненої дії, здатною дестабілізувати ситуацію в регіоні. Пошуку компромісів перешкоджають жорсткі позиції причорноморських країн, спрямовані на одностороннє просування своїх інтересів. Налагодженню співпраці країн регіону перешкоджає також їх нестримна мілітаризація, яка здійснюється швидкими темпами і при активній участі Росії, США та країн ЄС.

Враховуючи позицію традиційного спротиву Росії домінуванню США і НАТО в Чорноморсько-Каспійському регіоні, Москва розроблятиме альтернативні економічні, енергетичні та військово-політичні проекти з метою утримання країн регіону у сфері свого впливу. При цьому, засоби впливу будуть різноманітними — від „м’якого” економічно-політичного тиску на країни-постачальники енергоресурсів (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан), до жорсткого військово-політичного тиску на Грузію, Вірменію, Україну і Молдову. Зважаючи на важливе геополітичне положення і значний економічний потенціал, найбільшого тиску зазнають Україна і Грузія, що проявлятиметься в різноманітних формах: втручання у виборчий процес, підтримка „п’ятої колони” і проросійських громадських організацій, створення проросійського лоббі у вищих ешелонах влади, експансія

російського капіталу, енергетичний шантаж, інформаційно-психологічні операції тощо.

У своїй політиці у Чорноморсько-Каспійському регіоні Україна має послідовно відстоювати свої національні інтереси, при цьому намагаючись уникати ускладнень у відносинах з конкуруючими між собою основними центрами сили (РФ, США, Туреччина) і прагнути до максимально можливого рівня співпраці з ними. Проте захистити свої національні інтереси Україна зможе лише в умовах стабільного діалогу і співпраці з країнами регіону. З огляду на неефективність нинішньої системи безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні, на наш погляд, Україна могла б ініціювати проведення навесні або восени 2010 року у Ялті **Чорноморського форуму** на рівні глав причорноморських і прикаспійських держав, включаючи Іран, а також США, Польщу, Білорусію і Литву та керівництво ООН, ЄС, ОБСЄ, ПАРЕ, РЄ і НАТО з метою ухвалення **Ялтинської Декларації** з питань безпеки у регіоні, основним змістом якої мають бути спільні зобов'язання країн регіону у справі гарантування колективної безпеки.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Урсула Кох-Лаугвітц

керівник Регіонального представництва Фонду
ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, м. Київ. 3

Григорій Перепелиця

директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії
Міністерства закордонних справ України 5

Гела Думбадзе

старший радник Посольства Грузії в Україні 6

Олексій Волович

директор Одеської філії Національного інституту стратегічних досліджень. . . . 7

Розділ I.

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА СТАН РЕФОРМ В УКРАЇНІ І ГРУЗІЇ ПІСЛЯ «КОЛЬОРОВИХ РЕВОЛЮЦІЙ»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Пламен Петров

Кольорові революції в Україні та Грузії і нові кордони європейського
та євроатлантичного геополітичного простору (англ.) 9

Сергій Глебов

Внутренние и внешние факторы политической трансформации
в Украине и Грузии (рос.) 16

Міхеїл Мірзіашвілі

Процес впровадження державних реформ в Україні та Грузії
після «кольорових революцій»: порівняльний аналіз (англ.) 26

Аніта Сек

Розвиток громадянського суспільства в Україні та Грузії:
порівняльний аналіз (англ.) 29

Розділ II.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ, ТА ЧОРНОМОРСЬКИЙ ВИМІР ІНІЦІАТИВИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Давід Мікеладзе

Україна та Грузія: Питання щодо європейської інтеграції (англ.) 37

Дмитро Шульга

Східне партнерство: перспективи, як отримати «додану вартість»
для України та Грузії (англ.) 43

Юлія Войтович

Особливості імплементації ініціативи ЄС «Східне партнерство»
в Україні та Грузії (укр.) 45

Ірина Максименко

Вплив ЄС на розвиток країн чорноморського регіону (укр.) 52

Розділ III.**РОЛЬ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ У СТВОРЕННІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ****Юрій Мельник**

Енергетична політика України та Грузії у контексті інтересів
Європейського Союзу в чорноморсько-каспійському регіоні (укр.) 55

Георгій Мchedlishvili

Енергетична безпека в Європі та за її межами: де місце для
України та Грузії? (англ.) 67

Тетяна Омельченко

Переваги співробітництва між Україною та Грузією у процесі
ефективного політичного та економічного створення Європейського
енергетичного простору (укр.) 71

Розділ IV.**БЕЗПЕКОВІ ЗАГРОЗИ У ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ
ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ І ГРУЗІЇ****Георгій Вольський**

Безпекова конфігурація на Кавказі після російсько-грузинського
конфлікту (укр.) 75

Ганна Шелест

Загрози національній та регіональній безпеці у Чорноморському регіоні:
Україна та Грузія (англ.) 76

Микола Капітоненко

Регіональні та міжнародні організації у системі безпеки чорноморського
регіону (укр.) 79

Сергій Жильцов

Роль України та Грузії в розвитку геополитической ситуації
в чорноморському регіоні (рос.) 84

Володимир Дубовик

Киев и Тбилиси «глазами» вашингтона: от фаворитизма
к некоторому дистанцированию 90

Марія Платонова

Перспективы перебазирования Черноморского Флота РФ
в треугольнике отношений Россия—Украина—Грузия (рос.) 102

Олексій Волович

Військово-політична активність США і НАТО в чорноморському регіоні
до і після російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 р. (укр.) 106

CONTENT

OPENING REMARKS

Ursula Koch-Laugwitz

*Director of the Regional Office of Friedrich Ebert Foundation
in Ukraine and Belarus 3*

Hryhoriy Perepylytsya

*Director of the Institute of Foreign Policy of the Diplomatic Academy
of Ukraine Foreign Ministry 5*

Gela Dumbadze

Senior Counsellor of the Embassy of Georgia in Ukraine 6

Oleksiy Volovych

Director of Odessa Branch of the National Institute for Strategic Studies 7

Chapter I.

POLITICAL TRANSFORMATION AND STATE OF REFORMS IN UKRAINE AND GEORGIA AFTER «COLOURED REVOLUTIONS»: COMPARATIVE ANALYSIS

Plamen Petrov

*Coloured Revolutions in Georgia and Ukraine and the New Frontiers of the
European and Euro-Atlantic Geopolitical Spaces (Engl.) 9*

Serhiy Glebov

*External and Internal Factors Influencing Political Transformations in Ukraine
and Georgia (Rus.) 16*

Mikheil Mirziashvili

*The Process of State Reforms Implementation in Ukraine and Georgia after
«Coloured Revolutions»: Comparative Analyzes (Engl.) 26*

Anita Sêk

*Civil Societies in Ukraine and Georgia after the “Coloured Revolutions” –
Comparative Analysis (Engl.) 29*

Chapter II.

EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE AND GEORGIA, AND THE BLACK SEA DIMENSION OF THE EASTERN PARTNERSHIP INITIATIVE

Davit Mikeladze

Ukraine and Georgia: Quest for the European Integration (Engl.) 37

Dmytro Shulga

Eastern Partnership: A Perspective How to Get an “Added Value”
for Ukraine and Georgia (Engl.) 43

Yuliya Voytovych

Peculiarities of Implementation of the Eastern Partnership Initiative
in Ukraine and Georgia (Ukr.) 45

Iryna Maksymenko

Influence of the EU on the Development of the Black Sea Region (Ukr.) 52

Chapter III.**ROLE OF UKRAINE AND GEORGIA IN THE EUROPEAN
ENERGY SPACE****Yuriy Melnyk**

Energy Policies of Ukraine and Georgia in the Context of the Interests
of the European Union in the Black Sea – Caspian Region (Ukr.) 55

George Mchedlishvili

Energy Security in Europe and Beyond: Where Ukraine
and Georgia Stand? (Engl.) 67

Tetiana Omelchenko

Benefits of Cooperation between Ukraine and Georgia in Effective
Political and Economic Creation of the European Energy Space (Ukr.) 71

Chapter IV.**SECURITY THREATS IN THE BLACK SEA REGION
AND THEIR IMPLICATION FOR GEORGIA AND UKRAINE****George Volski**

Security Configurations in Caucasus After
the Russian-Georgian War (Ukr.) 75

Hanna Shelest

Threats to the National and Regional Security in the Black Sea Region:
Application for Georgia and Ukraine (Engl.) 76

Mykola Kapitonenko

Role of the Regional and International Organizations
in the Security Sphere in the Black Sea Region (Ukr.) 79

Sergiy Zhylytsov

Role of Ukraine and Georgia in Development of the Geopolitical Situation
in the Black Sea Region (Rus.) 84

Volodymyr Dubovyk

Kyiv and Tbilisi from the Washington's Vintage Point: From Favourites
into the Misbehavers? (Rus.) 90

Maria Platonova

Perspectives of the Russian Federation Black Sea Fleet Relocation
in the context of the Russia – Ukraine – Georgia Relations (Rus.) 102

Oleksiy Volovych

Military and political activity of the USA and NATO in the Black Sea
region before and after the Russian-Georgian conflict
in August, 2008 (Ukr.) 106

Наукове видання

**УКРАЇНА І ГРУЗІЯ В КОНТЕКСТІ
ПОЛІТИЧНИХ, ЕКОНОМІЧНИХ
ТА БЕЗПЕКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ:
НАСЛІДКИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

*Матеріали
міжнародної конференції
(Одеса, 23—24 жовтня 2009 р.)*

Українською, російською та англійською мовами

Коректор *І.І. Радіонова*
Техн. редактор *О.В. Стадніченко*

Здано у видавництво 10.12.2009. Підписано до друку 14.12.2009.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура «Літературна».
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 7. Ум.-друк. арк. 7,2.
Тираж 200 прим. Ціна договірна. Зам. № 0912-03.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25.
Тел.: 7777-591.

Україна і Грузія в контексті політичних, економічних та безпекових трансформацій: наслідки і перспективи: Зб. матеріалів міжнарод. наук. конференції (Одеса 23—24 жовтня 2009 р.) / Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень, Регіональне представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії Міністерства закордонних справ України // За заг. ред. О. Воловича. — О. : Фенікс, 2009. — 128 с.
ISBN 978-966-438-229-5.

УДК 323.116:338.1(479.22)(477)
ББК 66.2(4Укр)